

Pamät' národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník XIX 1 • 2023 cena 2,99 €

ISSN 1336-6297
11
9 771336 629708

KOLEKTIVIZAČNÁ PROPAGANDA NA STRÁNKACH DENNÍKA PRAVDA

PRÍPAD ALEXANDRA MATÚŠA V DOKUMENTOCH

BRATISLAVSKÉ KREŠŤANSKÉ ZBORY V ČASE NORMALIZÁCIE

**NÁSILNÁ KOLEKTIVIZÁCIA POĽNOHOSPODÁRSTVA
MEMENTO ÉRY KOMUNIZMU
MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA**

Organizátor: Ústav pamäti národa
Spoluorganizátori: Ústav pre štúdium totalitných režimov (Česká republika);
Výbor národnej pamäte (Maďarsko)
Miesto konania: Bratislava
Termín: jún 2024

Ústav pamäti národa v spolupráci so svojimi zahraničnými partnermi bude v roku 2024 organizovať medzinárodnú vedeckú konferenciu s názvom Násilná kolektivizácia poľnohospodárstva. Memento éry komunizmu.

Zámerom podujatia je reflektovať problematiku násilnej kolektivizácie poľnohospodárstva ako tému spoločnej minulosti krajín bývalého sovietskeho bloku, v ktorých bol po druhej svetovej vojne nastolený komunistický režim. Spoločným menovateľom v riešení agrárnych otázok sa stal program kolektivizácie, s uplatnením podobných princípov vývoja v stredoeurópskom priestore, spočívajúcich na platforme nekompromisného uplatňovania masových represíí a politického násillia voči skutočným či domnelým odporcom nového agrárneho konceptu. V 50. rokoch postihla násilná kolektivizácia v krajinách sovietskej sféry vplyvu rozsiahle skupiny obyvateľstva, ktorých prenasledovanie spravidla pokračovalo aj v ďalších pokoleniach. Rozvrat základných princípov družstevníctva, súkromného vlastníctva a sociálnej skupiny samostatne hospodáriacich roľníkov bol spoločným znakom kolektivizačných praktík. Nechýbali medzi nimi aj uplatnenie širokej škály represívnych opatrení, za ktorých realizáciou stáli nielen bezpečnostné zložky, ale aj štátny aparát komunistického štátu. Proces násilnej kolektivizácie vo svojej dobe zasiahol podstatnú časť obyvateľstva štátov sovietskeho bloku, zásadne zmenil majetkovú a sociálnu štruktúru regiónov. To nepochybne našlo svoj odraz aj v kolektívnej pamäti na miestnej a celoštátnej úrovni.

V príspevkoch a diskusiách pripravovanej konferencie chceme nielen analyzovať súčasnú situáciu na poli odborného spracovania príslušnej témy, ale poskytnúť i komparáciu a konfrontáciu či výmenu a zdieľanie myšlienok v kontexte stredoeurópskeho regiónu.

Konferencia sa bude venovať nasledujúcim témam:

- analýza mocenských mechanizmov vedúcich k násilnej kolektivizácii
- represívne metódy a perzekučné opatrenia komunistických režimov voči roľníkom
- politické tajné polície a ich podiel na represiaciach
- legislatívne východiská kolektivizácie
- fenomén „dedinského boháča“ v procese kolektivizácie
- násilná kolektivizácia v pamäti na miestnej aj celoštátnej úrovni

Výstupom vedeckej konferencie bude recenzovaná kolektívna monografia.

Prihlášky s názvom príspevku, krátkym abstraktom a stručným profesným životopisom posielajte do 28. februára 2024 na adresu silvia.haladova@upn.gov.sk. Organizátori podujatia si vyhradujú právo výberu účastníkov.

Agáta Šústová Drelová
členka redakčnej rady

Vážené čitateľky a čitatelia,
na prvý pohľad ich často nevidieť. Niektoré procesy, udalosti a napokon postavy našej dávnej aj menej dávnej minulosti sú cez optiku veľkých národných dejín neraz neviditeľné. Národné dejiny boli, a neraz stále sú, písané ako dejiny národov: ich zameranie neprekračuje hranice teritórií národných štátov, politických dejín veľkých mužov, zväčša politikov, či, v širšom kontexte, politicky bezprostredne relevantných elít spoločenských a komunit (vrátane cirkví). Do istej miery je tento fokus nevyhnutnosťou — archívy ponúkajú robustný korpus materiálov, ktoré dokumentujú práve príbehy politických elít a ktoré neboli spracované v celej ich šírke. Avšak neraz je zameranie na národné politické dejiny aj otázkou určitej zotrvačnosti či pretrvávajúcich metodologických obmedzení. V aktuálnom čísle Pamäti národa nájdete príspevky, ktoré presahujú hranice teritoriálnych politických dejín, kreatívne fragmentujú často dobre známe veľké príbehy a v konečnom dôsledku zásadne obohacujú naše poznanie minulosti.

Rozhovor Zuzany Luprichovej s Emíliou Gazárkovou (rod. Turičíkovou) o pôsobení v úlohe asistentky biskupa Jána Chryzostoma Korca v čase normalizácie odkrýva neviditeľnú, no zároveň nenahraditeľnú prácu žien v skrytej cirkvi. Tento príbeh je mi v mnohom veľmi blízky. Podobne ako Emília Gazárková aj moja mama Veronika Ďurčová, v tom čase ešte študentka Ekonomickej univerzity v Bratislave, pravidelne dochádzala do bytu biskupa Korca, kde pomáhala s domácnosťou, a tak vytvárala prostredie pre nerušenú prácu vedúcej postavy skrytej cirkvi. Materiály, ktoré zozbieral Samuel Trizuljak, odkrývajú dodnes podobne neviditeľnú časť katolíckeho aktivizmu počas normalizácie – spevácke zbory v Bratislave. Tieto zbory vytvárali dôležité ostrovy pozitívnej deviácie a narúšali oficiálne presadzovaný obraz cirkvi ako starnúcej organizácie bez budúcnosti uzavretej voči okolitému svetu. Štúdiá Silvie Haladovej sa zameriava na pokusy komunistického režimu formovať vnímanie kolektívizácie, ktorá tragicky zasiahla široké vrstvy obyvateľov na slovenskom vidieku. A napokon Beáta Katrebová Blahová prináša ďalší príbeh z vonkajšej strany geograficky a politicky vymedzeného teritória normalizačného Československa – príbeh z prostredia slovenskej emigrácie.

Tieto príbehy dopĺňajú dôležité články do historiografického kaleidoskopu, a tak prispievajú k vnímaniu našej minulosti v celej jej farbitosti a komplexnosti. Prajem Vám príjemné čítanie.

ŠTÚDIE

3 SILVIA HALADOVÁ

Reflexie kolektivizačnej propagandy na stránkach denníka Pravda od roku 1951 po zahájenie Akcie „K“ („kulak“)

DOKUMENTY

28 BEÁTA KATREBOVÁ BLEHOVÁ

Protikomunistický spravodajský odboj v prepojení na slovenský exil v rokoch 1946 – 1950. Prípady Alexandra Matúša v dokumentoch

MATERIÁLY

50 SAMUEL TRIZULJAK

**„Môžem vám zaspievať...“:
Pilotné spracovanie orálno-historických materiálov k fenoménu katolíckych mládežníckych speváckych zborov v Bratislave v období normalizácie**

ROZHOVORY

71 ZUZANA LUPRICHOVÁ

Rozhovor s Emíliou Gazárkovou o jej účasti na aktivitách tajnej cirkvi a prepisovaní textov pre tajného biskupa Jána Chryzostoma Korca

85 ANOTÁCIE

86 ÚPN INTERNE

90 PREHĽAD ČLÁNKOV UVEREJNENÝCH V ROKU 2022

Pamäť národa

1 • 2023
ročník XIX
vychádza 4 × ročne

VYDÁVA

Ústav pamäti národa
Miletičova 21
820 18 Bratislava 218
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA

Výkonná redaktorka
Mgr. Ivana Černáková

REDAKČNÁ RADA Podpredseda

prof. PhDr. Róbert Letz, Ph.D.

Členovia

PhDr. Milan Bárta, Ph.D.
doc. ThDr. Peter Borza, Ph.D.
Martin Gabčo, Ph.D.
Mgr. Martin Halmo
PhDr. Jan Kalous, Ph.D.
prof. PhDr. Milan Katuninec, Ph.D.
Mgr. Juraj Marušiak, Ph.D.
Mgr. Peter Mikle
Jerguš Sivoš, Ph.D.
Dr. hab. Miroslaw Szumiło
prof. PhDr. Michal Šmigel, Ph.D.
Agáta Šustová Drelková, Ph.D.
PhDr. Prokop Tomek, Ph.D.
Pavel Vaněk, Ph.D.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA

Mgr. Ivana Černáková

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA

Fabian Chupáč

TLAČ

Ultra Print, s.r.o.
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Distribúcia stránickej tlače v Žiline
(Zdroj: TASR)

Objednávky časopisu zasielajte
na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2023
všetky práva vyhradené
Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
1. decembra 2023

REFLEXIE KOLEKTIVIZAČNEJ PROPAGANDY NA STRÁNKACH DENNÍKA PRAVDA OD ROKU 1951 PO ZAHÁJENIE AKCIE „K“ („KULAK“)

SILVIA HALADOVÁ

Pofebruárovým nástupom komunistickej moci v Československu prišlo k prerušeniu dovtedajšej kontinuity spoločenského vývoja. Eskaláciu „triedneho boja“ sprevádzalo široké uplatnenie represívnych opatrení, ktoré sa komunistický režim nezdráhal aplikovať voči každému „narušiteľovi socialistickej cesty“. Výraznú zmenu pomerov zaznamenalo aj odvetvie poľnohospodárstva, kde prišlo prostredníctvom fenoménu kolektivizácie k postupnej transformácii vlastníckych vzťahov a spôsobov hospodárenia. Základný princíp výstavby socialistického družstevníctva spočíval v averzii voči malovýrobe, budovaní výrobných poľnohospodárskych družstiev a v podlomení majetnejších roľníkov ako nevyhnutnej súčasť napredovania nového agrárneho konceptu. Uplatnenie gradujúcich diskriminačných zásahov voči „dedinským boháčom“ sprevádzala čoraz agresívnejšia propagandistická kampaň, ktorá zrkadlila aktuálnu režimovú politiku bezohľadného prenasledovania a kriminalizácie najmä veľkých roľníkov. Prezentovaniu zámerov nútenej kolektivizačnej politiky slúžil nemalý mediálny priestor, výlučne podriadený straníckym záujmom. Predložená štúdia sa koncentrovala na analýzu manipulatívneho správania vybraného tlačového média a reflektovanie rozličných aspektov kolektivizačnej propagandy uverejňovaných na stránkach denníka *Pravda* počas najtvrdšej fázy nútenej kolektivizácie v Československu, s dôrazom na hodnotenie povahy a intenzity cieľného šírenia účelových informácií, využitie jednotlivých propagandistických techník, v kontexte so zintenzívnením útočnosti kolektivizačnej rétoriky.

Februárové udalosti v roku 1948 nastolili monopol komunistickej moci a dláždili cestu zásadnej premene všetkých sfér československej spoločnosti. Jej najzásadnejšími prejavmi bola druhá vlna znárodnenia¹, kolektivizácia poľnohospodárstva, militarizácia štátu a nápor politických procesov s tragickými dôsledkami u desiatok tisícov nespravodlivo odsúdených.² Tento trend sprevádzali masové repre-

sie a otvorené politické násilie³ ako neoddeliteľné súčasť komunistického režimu v Československu. Budované pozície postupne umožnili totalitnej moci presadiť autoritatívny poriadok do všetkých oblastí spoločenského života. Dané princípy sa naplno uplatnili aj v odvetví poľnohospodárstva realizovaním programu kolektivizácie.

Podobný vývoj možno zaznamenať aj v ostatných východoeurópskych

krajinách v sovietskej sfére vplyvu, v ktorých bol nastolený komunistický režim. Roľnícka otázka bola riešená v niekoľkých etapách. V prvom rade boli realizované pozemkové reformy, ktorých zámerom bolo rozdrobiť pôdny fond a podporiť malovýrobu. Komunisti tým sledovali naklonenie si maloroľníkov a bezzemkov a súčasne oslabenie väčších roľníkov. Napriek rozdeleniu pôdy roľníkom vo všetkých

- 1 LONDÁK, Miroslav. Február 1948, zmena ekonomického systému a Slovensko. In: PODOLEC, Ondrej, ed. *Február 1948 a Slovensko*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008, s. 488 – 490.
- 2 Bližšie napr. KAPLAN Karel. *Nekrvavá revolúcia*. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 177 – 358.
- 3 PEŠEK, Jan. *Odvrátená tvár totality. Politické perzekúcie na Slovensku v rokoch 1948 – 1953*. Bratislava: Veda, 1998, 383 s.

štátoch pod sovietskou mocou zostali v platnosti mechanizmy núteného výkupu poľnohospodárskych produktov za štátom stanovené ceny bez možnosti legálneho predaja za tržové ceny. Výsledkom týchto opatrení nebola prosperita, ale úpadok poľnohospodárskej produkcie a zhoršený stav zásobovania. Vzniknutá situácia, spolu s upevňovaním totalitnej moci, vytvorila vhodné podmienky pre nastartovanie kolektivizácie ako jediného prípustného riešenia agrárnej otázky.⁴ Nástrojom „budovania socialistického družstevníctva“ sa stalo zakladanie socialistických veľkopodnikov – jednotných roľníckych družstiev (JRD), štátnych majetkov a strojovo-traktorových staníc. Zámerom štátu bolo získať výlučný dohľad nad vidieckym prostredím a utlmiť zaužívaný maloroľnícky spôsob hospodárenia samostatne gazdujúcich roľníkov, založený na individuálnom vlastníctve. Politická koncepcia „socialistického poľnohospodárstva“ spočívala v triednej diferenciacii dediny a „zatláčovaní kapitalistických prvkov na dedine“. Tieto kroky zohľadňovali riadenie po línii straníckych rozhodnutí a na základe ideologických aspektov bez rešpektovania podmienok trhového hospodárstva, v dôsledku čoho sa sľubovaná prosperita a napredovanie poľnohospodárskej veľkovýroby rýchlo ukázali ako nereálne. Rozbitím vzťahu medzi roľníkom a pôdou prišlo k zásadnej zmene majetkovej a sociálnej štruktúry vidieka a k postupnému rozkladu tradičného roľníckeho stavu, čo napokon viedlo k nerentabilnosti a celkovému úpadku poľnohospodárstva.⁵

Predkladaná práca nadväzuje na štúdiu, ktorej cieľom bolo reflektovať kolektivizačnú propagandu v denníku *Pravda* v prvých dvoch rokoch počiatočnej fázy kolektivizácie v Československu.⁶ Zámerom tohto pokračovania bolo rozšíriť spomínaný výskumný okruh o ďalšie časové obdobie a mapovať účinok zavádzaných kolektivizačných opatrení na vývoj poľnohospodárskych pomerov a roľníckeho stavu na stránkach dobovej tlače. Spôsoby a intenzita šírenia účelových informácií kolektivizačnou propagandou boli zasadené do roku 1951 po zahájenie Akcie K ako výrazného medzníka fenoménu kolektivizácie československého vidieka. Prostriedky, teda komunikačné nástroje vo forme tlačeného slova používané na šírenie propagandy, sledovala práca v základnom rámci z chronologického hľadiska. Ďalšími regulujúcimi činiteľmi boli celoštátne platné uznesenia a vyhlásenia najvyšších straníckych orgánov, aktuálne spoločensko-politické dianie s dôrazom na kľúčové udalosti v pôdohospodárskom sektore a ich konkrétne zrkadlenie v následnom vývoji programu kolektivizácie v praxi. Zámerom práce bolo poukázať na rozvinutú mieru účinnosti kolektivizačnej propagandy s charakteristickými znakmi v podobe bezohľadnosti, krutosti a nekompromisného postoja ku skutočným či domnelým odporcom nových poriadkov. Tento ostrý kolektivizačný kurz, zameraný najmä na „odhaľovanie záškodníckej činnosti dedinského boháča“, sa dostával do popredia práve v roku 1951. V neposlednom

rade treba podotknúť, že zvolený časový rozsah podmienila šírka súboru novinových článkov naviazaných na vybranú tematiku a rozsahové možnosti zvoleného publikačného výstupu.

MEDIÁLNA PROPAGANDA A MANIPULÁCIA

Propagandu možno charakterizovať ako úmyselné úsilie o manipuláciu názorov, myšlienok, postojov a následného konania ľudí s cieľom presadiť stanoviská a zámery jednotlivca alebo istej skupiny. Keďže je špecifickým spôsobom komunikácie, jej šírenie je založené na používaní rôznych prostriedkov, medzi ktoré možno zaradiť rozmanité komunikačné nástroje, teda slová, obrazy, symboly, gestá a ďalšie. Propagandistické obsahy sú pritom respondentovi predstavené ako jediné vhodné, tie, ktoré povedú k úspechu, komfortu. V prípade politickej propagandy, mocenský aparát disponoval aj ďalšími dostupnými nástrojmi podpory takýchto jediných „správnych“ výpovedí a naopak nástrojmi potlačania šírenia „závadných“ tvrdení, ktorými boli cenzúra, zahmlievanie či ignorovanie informácií, zastrašovanie a odstránenie protivníkov.⁷

V totalitných režimoch figurovala propaganda ako kľúčový nástroj plánovitého ovplyvňovania postojov a myslenia občanov, modelovania verejnej mienky a uplatnenia svojich politických zámerov. Podobne pracovala aj propaganda komunistickej moci. K efektívnym prostriedkom manipulácie spoločnosti patrilo emocionálne vydieranie, strach a živienie

- 4 RYCHLÍK, Jan. Obecné a špecifické rysy nucené kolektivizácie vo východní Evrope. In: RAŠTICOVÁ, Blanka, ed. *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 15. – 16. května 2002 věnovaný Lubomíru Slezákovi k 70. narozeninám*. Uherské Hradiště: Studie Slovákého muzea, č. 7, 2002, s. 24.
- 5 SLEZÁK, Lubomír. Úspěchy a prohry zemědělského družstevnictví. In: RAŠTICOVÁ, Blanka, ed. *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 15. – 16. května 2002 věnovaný Lubomíru Slezákovi k 70. narozeninám*. Uherské Hradiště: Studie Slovákého muzea, č. 7, 2002, s. 12.
- 6 HALADOVÁ, Silvia. Reflexie kolektivizačnej propagandy na stránkach denníka Pravda v období rokov 1949 – 1950. *Pamäť národa*, 2022, roč. 18, č. 1, s. 3 – 36.
- 7 ZAVACKÁ, Marína. K problematike výskumu totalitnej komunistickej propagandy. *Historický časopis*, roč. 50, 2002, č. 3, s. 440.

predsudkov či sľuby o šťastnej budúcnosti. Jej rétorika bola nasmerovaná tak, aby naplnila potreby občanov a ponúkala riešenia, ktoré im prinesú istoty a bezpečie. Zamerala sa na ciele triedenie spoločnosti, ktoré spočívalo vo vyvolaní atmosféry všeobecnej nedôverčivosti a spoločenskom vylúčení nepohodlných osôb, ale tiež na konfrontačnom vzťahu zdôraznením protikladu my – oni. Podčiarknutie polarizácie spoločnosti bolo postavené na kontraste dobra a zla, pričom ponúkaný život bol výlučne ten dobrý.⁸ Na podporu týchto tendencií využívali totalitné režimy viaceré techniky, ako napr. opakovanie, zveličovanie zásluh a víťazstiev, sľubovanie (napr. lepšej budúcnosti, hospodárskeho rozmachu), velebenie hrdinskosti národa, glorifikáciu jeho vodcu aj jednotlivcov, ukrivdenie či útočenie na všadeprítomného nepriateľa.⁹

V záujme upevnenia novonadobudnutých mocenských pozícií sa KSČ ihneď sústredila na zavedenie striktnéj kontroly informačných, propagačných a agitačných prostriedkov. V tlači bol tento dozor uľahčený pomerne rýchlym odstránením nekomunistických titulov¹⁰, čo vytvorilo priestor pre prezentovanie všeobecnej podpory nastupujúcej totalitnej moci. Kontrola mediálnej produkcie v Československu bola považovaná za súčasť ideologickej a politickej práce, v ktorej zastávali masovokomunikačné prostriedky výchovnú úlohu formovaním postojov a správania sa občanov naprieč celým spoločenským spektrom. Prísny dohľad nad

médiami a zároveň zvyšovanie ich účinnosti medzi občanmi umožnili mocenskému systému efektívne riadiť spoločnosť a realizovať svoju politickú koncepciu.¹¹

Neodmysliteľnou súčasťou kontroly podávaných obsahov so zámerom regulácie ich účinkov bola cenzúra. Manipulácia informácií bola významným činiteľom utvárania žiaducej verejnej mienky. Každá informácia, ktorá by nabúrала režimom predkladanú koncepciu spoločnosti a sveta ako jedinu možnú, správnu a teda dokonalú, bola nežiaducou. V štátom usmerňovaných médiách sa preto uvádzali len selektované informácie so zreteľom na ich účelovosť pre potreby systému. Striktná kontrola a stanovenie politicky prijateľného obsahového zamerania médií mali za cieľ nielen upútať, no najmä nakloniť si občanov a získať masový súhlas pre ideologické zámery: „*Čím viac starostlivosti, oddanosti a lásky budeme tlači venovať pri jej vyhotovovaní a rozširovaní, tým rýchlejšie budeme napredovať na našej ceste k socializmu.*“¹² Preto boli nedemokratickými režimami médiá posudzované ako jeden z rozhodujúcich nástrojov nadobudnutia vytýčených cieľov a záujem o ich ovládnutie, kontrolu, ovplyvňovanie a využitie veľkého potenciálu bol rozhodujúcim.¹³

Informácie, ktoré mali byť recipientovi predložené, sa podľa presných pravidiel a postupov selekcie a úpravy klasifikovali do troch skupín. Tzv. nulová informácia reflektovala udalosť, ktorá sa z hľadiska koncepcie podávanej propagandou vyhodnotila

pre ďalšie rozširovanie ako nežiaduca, a teda bola premlčaná. Jednalo sa o záležitosti, ktoré sa reálne stali, avšak boli vyhodnotené ako neakceptovateľné, preto ako keby sa vôbec neudiali. Ďalším spôsobom modifikovania informácií bolo ich deformovanie. Deformované, resp. pozmeňované informácie hovorili o reálnych situáciách, ktoré sa však neudiali v súlade so štátnou mocou. Z rôznych dôvodov ich nebolo možné opomenúť, a preto boli médiami podávané v upravenej, režimu vyhovujúcej podobe. Posledným typom úpravy boli tzv. účelové informácie, ktoré vznikli plánovito, s cieľom odpútania pozornosti od reálneho, no nevyhovujúceho diaľnia. Tieto správy sa mohli odvíjať od skutočnosti, ale mohli byť aj domnelé, avšak zostavované s jasným zámerom účelového formovania verejnej mienky. Všetky spôsoby hovoria o usmerňovanom triedení správ, ktoré sledovali kritérium výhodnosti pre propagandu.¹⁴

Z pohľadu hodnotenia tlače boli v komunistickom režime médiá prostriedkom účelového šírenia účelových informácií so zámerom potvrdiť ideologický koncept KSČ. Strana viedla prostredníctvom tlače svoju propagačnú a agitačnú činnosť. Denník *Pravda* slúžil potrebám štátnej moci a stranického aparátu, poskytoval im veľkorysý priestor a v politickom úsilí o ľudovodemokratický charakter štátu zohral nemalú úlohu. Ako tlačový orgán Ústredného výboru KSS mal na Slovensku výsadné postavenie. Vďaka náborovej kampani a povinnému odberu vo všetkých organizáciách

8 VESELSKÁ, Natália. Strach – nástroj moci. Manipulovateľnosť spoločnosti počas komunistického režimu. In: BYSTRICKÝ Valerián – ROGUĽOVÁ, Jaroslava, eds. *Storočie propagandy. Slovensko v osidlach ideológií*. Bratislava: AEP, 2005, s. 181.

9 MATUŠ, Martin. *Plagát ako zbraň totality na Slovensku v rokoch 1948 – 1970*. Diplomová práca. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2013, s. 31.

10 ZELENÁK, Peter. Satira a šepkajúci oponenti. In: BYSTRICKÝ Valerián – ROGUĽOVÁ, Jaroslava, eds. *Storočie propagandy. Slovensko v osidlach ideológií*. Bratislava: AEP, 2005, s. 154.

11 TOMÁŠEK, Dušan. *Pozor, cenzurováno! aneb Ze života soudružky cenzury*. Praha: MV ČR, 1994, s. 8.

12 Ku dňu tlače. *Pravda*, roč. 33, 1952, č. 225, s. 1.

13 JIRÁK, Jan – KÖPPOVÁ, Barbara. *Masová média*. Praha: Portál, 2009, s. 367.

14 ZAVACKÁ, Marina. K problematike výskumu totalitnej komunistickej propagandy. *Historický časopis*, roč. 50, 2002, č. 3, s. 446 – 447.

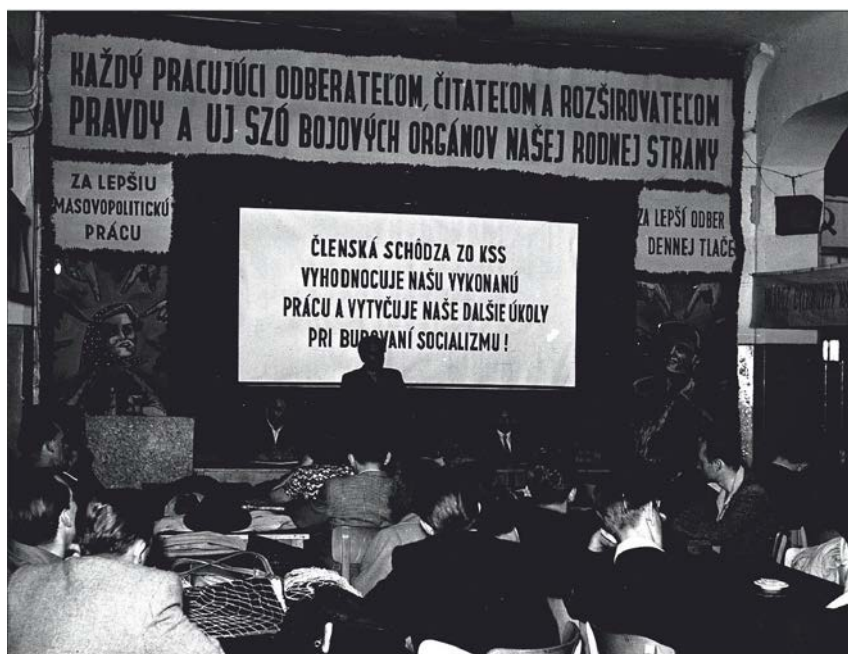
Agitácia za rozšírenie straníckej tlačie (Zdroj: Pravda)

a inštitúciách, nielen stranických, sa prezentovala ako „každodenný verný pomocník pracujúceho ľudu“.16 Jej vzorom „kolektívneho organizátora

- 15 Archívy fondu Vydavateľstvo Pravda nie je prístupný. SNA, archívy fondu H/II.7. Vydavateľstvá a redakcie. Vydavateľstvo Pravda, n. p. v Bratislave, 1946–1955.
- 16 Prednášky o tlači – významná súčasť kampane za rozšírenie straníckej tlačie. Pravda, roč. 32, 1951, č. 187, s. 3.
- 17 Na destičkách zložených – Pravda, roč. 33, 1952, č. 225, s. 1.
- 18 Boľševická tlač – náš učiteľ. Pravda, roč. 33, 1952, č. 101, s. 5.
- 19 Stranícka tlač do každej rodiny. Pravda, roč. 32, 1951, č. 114, s. 1.
- 20 Bratislavský kraj získal 12484 odberateľov tlačie. Pravda, roč. 32, 1951, č. 226, s. 1.
- 21 Deň tlačie bude 21. septembra. Pravda, roč. 32, 1951, č. 204, s. 2.

budovateľského úsilia nášho ľudu“¹⁷ sa stala sovietska tlač, predovšetkým „leninsko-stalinská Pravda“, ktorej informácie boli „pravdivé, spoľahlivé a dôkladne preverené“.¹⁸ V roku 1948 dosiahla náklad 100 000 výtlačkov, ktorý sa v nasledujúcich rokoch zvyšoval. Uznesením ÚV KSS z apríla 1951 o zvýšení nákladu dennej straníckej tlačie mal do konca daného roku narásť na 300 000 výtlačkov. Základné distribúovanie novín zabezpečovali vydavateľstvá prostredníctvom vlastných administrácií. V súvislosti s výškou nákladu možno predpokladať, že tento denník obsiahol relatívne široký okruh čitateľov a mohol patriť k najčítanejším na Slovensku. Nárast počtu odberateľov zaistovali aj masové agitačné kampane a socialistické súťaženie.¹⁹ Povinnosťou okresných národných výborov (ONV) bolo podrobne vypracovať agitačný plán pre mestá a dediny podľa jednotlivých ulíc a domov a zabezpečiť výber a školenie inštruktorov. Pri príležitosti Dňa tlačie (21. september) navštevovali agitátorské dvojice pridelené domácnosti, kde objasňovali význam čítania s cieľom „zaniest straníčku tlač do každej domu, do každej rodiny“ a získať nových predplatiteľov.²⁰ Agitačné strediská pri ONV vyhlasovali socialistické súťaže o získanie čo najvyššieho počtu nových predplatiteľov.²¹

Ďalšou formou zlepšenia masovo-politickej práce v zagitovaní nových čitateľov bolo predčítavanie, ktoré na pracoviskách, úradoch, školách i v pracovných skupinách JRD zabezpečovali „agitatori-predčítavetelia“ na dennej báze. Režim pokladal predčítavanie a besedy o prečítaných článkoch za dôležitú súčasť nielen lepšej

Školenie agitátorov II. okresu v Bratislave ku Dňu tlače (Zdroj: TASR)

Ohlas

Pracujúci ľud vedený svojou rodnou stranou KSS, organizuje podomovú agitáciu k získaniu nových čitateľov „PRAVDY“

v dňoch 22. a 23. septembra 1951, aby aj tým na všetkých pracovných úsekoch zabezpečoval lepšie a rýchlejšie zvládnutie budovateľských úloh. V nich sa vytvára radosný pomer k práci a vyrastá nový socialistický človek. Cestou stránickej tlače rozvíjame tvorčiu silu pracujúcich mäs v zápase o lepší život k socializmu.

Časopis „PRAVDA“ do všetkých rodín -- na všetky pracoviská!

V spojitosti s týmto bude v Trnave na Benešovom námestí slávnostne otvorená o 18. hodine

kampaň k získaniu nových čitateľov „Pravdy“ dňa 21. sept. 1951
 Na túto pozývame všetkých pracujúcich. - Nech žije Národný front práce, mieru a socializmu.
Sekretariát OV KSS v Trnave

Oznam o konaní podomovej agitačnej kampane na získanie nových odoberateľov Pravdy (Zdroj: ŠA Trnava)

organizácie práce a jej vyššej produktivity pri plnení plánov päťročnice, ale najmä ako „školu politickej výchovy pracujúcich mäs“.²²

Pod vplyvom praktík represívneho režimu sklzála novinárska prax Pravdy začiatkom 50. rokov k jednotvárnosti a schematizmu. Pohotovosť, rozmanitosť a invenciu nahradili rozličné referáty, obširne prejavy funkcionárov, propagandisticky ladené texty, výzvy, direktívy a rezolúcie. Slabšie zastúpenie malo aktuálne spravodajstvo, komentáre a tiež obrazová dokumentácia. Tlač sa prezentovala diktátom presne stanovených obsahov, ustálených slovných spojení a výrazových prostriedkov, ktoré sa dookola opakovali.

Povolené masovokomunikačné prostriedky „od slávneho februárového víťazstva, ktoré vymietlo na smetisko staré buržoázne novinárske smetie“²³ slúžili výlučne potrebám režimu. Absentovala akákoľvek masmediálna medzinárodná spolupráca, izolácia a striktné blokovanie či ciele zatajovanie alebo upravovanie informácií zo západu a na západ stáli v ostrom rozpore s princípom slobody prejavu a tlače, formálne garantovanej ústavou z 9. mája 1948.²⁴

Pozíciu šéfredaktora denníka Pravda obsadil v auguste 1947 Eduard Friš. V dôsledku vykonštruovaného obvinenia z buržoázneho nacionalizmu bol z tohto miesta v januári 1952 odvolaný.²⁵ S vtedajšou univerzálnosťou redakčnej práce sa spájala skutočnosť, že väčšina príspevkov sa nepodpisovala,²⁶ no v roku 1951 už možno sledovať zvyšujúcu sa frekvenciu

22 Zlepšiť a rozšíriť prácu agitátorov s novinami. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 306, s. 1.

23 Ku dňu tlače. *Pravda*, roč. 33, 1952, č. 225, s. 1.

24 VERNER, Pavel. *Propaganda a manipulace*. Praha: Univerzita J. A. Komenského, 2011, s. 60.

25 Eduard Friš (1912 – 1978), politik, publicista a historik. Do roku 1945 pôsobil ako šéfredaktor slovenského vysielania moskovského rozhlasu. V rokoch 1945 – 1950 bol členom ÚV KSS a sekretariátu ÚV KSS a počas rokov 1948 – 1954 poslancom Národného zhromaždenia. V rokoch 1947 – 1951 pracoval ako šéfredaktor denníka *Pravda*. V dôsledku politických čistiek komunistického režimu v Československu v 50. rokoch bol z politického života odsunutý a pôsobil ako redaktor a historik. Neskôr figuroval v prostredí slovenského disentu, kvôli čomu sa dostal do hľadáčika ŠtB. Bližšie napr. PEŠEK, Jan a kol. *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov: Vydavateľstvo M. Vaška, 2003, s. 109 – 111.

26 ŠEFČÁK, Ľuboš – DUHAJOVÁ, Zuzana. *Dejiny slovenského novinárstva 1918 – 1968*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999, s. 218. Väčšina článkov v sledovanom výbere nemá uvedené meno autora. Konkrétne mená autorov nájdeme len výnimočne, zväčša sa jednalo o straníckych funkcionárov, ktorých prejavy boli publikované v tlači, funkcionárov z odvetvia pôdohospodárstva, či roľníckych dopisovateľov.

uvádzania autorstva príspevkov, či už išlo o redaktorov, dopisovateľov, rôznych funkcionárov, pracovníkov alebo členov JRD. Možno medzi nimi nájsť aj známe mená, napríklad Ladislav Mňačko.

Novinárska kariéra Ladislava Mňačka začala v roku 1945 na pozícii redaktora reportážneho oddelenia denníka *Rudé právo*. Ako presvedčený komunista osožil záujmom režimu, za tri roky sa vypracoval na uznávaného reportéra a stal sa vychyteným novinárom s výsostným postavením. S vynikajúcim kreditom sa v roku 1948 vrátil na Slovensko a až do roku 1953 pracoval ako redaktor v bratislavskej *Pravde*. Vďaka kontaktom s domácou politickou špičkou a priamo s prezidentom Gottwaldom sa stal jedným z najprominentnejších straníckych novinárov. Napriek povesti akčného a intuitívneho novinára však spočiatku sklzlo jeho redaktorské účinkovanie v *Pravde* do roviny istej všednosti. Okrem propagandistických reportáží z politického prostredia bola jeho publicistická tvorba zasadená prevažne do kultúrnej rubriky.²⁷ Stotožnenie sa s novou koncepciou agrárnej politiky komunistického režimu rezonovalo u Mňačka v podobe budovateľskej prózy. V poviedkovom žánre s družstevnou tematikou cítiť zaničenie a nadšenie pre socializáciu dediny, no jeho novinárska tvorba bola v tomto

Ladislav Mňačko (Zdroj: TASR)

smere skromná. S uvedeným autorstvom bola na stránkach *Pravdy* v sledovanom čase publikovaná iba jedna poviedka s družstevnou tematikou.²⁸

TLAČ V BOJI ZA ÚSPEŠNÚ KOLEKTIVIZÁCIU

Štátny mocenský monopol využíval rôzne presvedčovacie techniky aj v prospech kolektivizačnej propagandy. Vývoj roľníckeho stavu bol v roku 1951 už hlboko poznačený razantnými spôsobmi uplatňovania totalitnej moci v podobe stupňujúcich sa foriem

represii. Nútená kolektivizačná politika KSČ sa pod rúskom prosperity socialistického poľnohospodárstva zamerala na konečnú likvidáciu súkromného vlastníctva pôdy a individuálneho hospodárenia náhradou za budovanie kolektívnej poľnohospodárskej veľkovýroby.²⁹ Pri hodnotení agrárnych otázok sa v plnej miere zohľadnili ideologické aspekty, potláčanie akýchkoľvek triednych rozdielov a likvidácia zvyškov „kapitalistických výrobných vzťahov na dedine“, ktorých symbolom sa stal „dedinský boháč“, respektíve „kulak“.³⁰ „Triedny boj“ spočíval v jeho zostrenom odhaľovaní, pretože mal predstavovať úhlavnú hrozbu pre malých a stredných roľníkov, ktorí reprezentovali nové pomery. Jeho izolácia a zatlačovanie sa stali hlavnou metou „budovania socialistickej dediny“.

Po dvoch rokoch systematického aplikovania diskriminačných opatrení najmä voči „dedinským boháčom“³¹ boli roľníci skôr či neskôr zbavení výrobných prostriedkov, nemali k dispozícii stálu či námezdnú pracovnú silu, zabavené im boli poľnohospodárske stroje a mechanizácia, boli im odobraté hospodárske zvieratá, inventár, pôda, šatenky, potravinové lístky, boli postihnutí finančnými reštrikciami v podobe navýšenia daňovej povinnosti či zákazu poskytovania pôžičiek a úverov, atď. Najzásadnejším z foriem administratívneho a ekonomického

27 LEIKERT, Jozef. *Taký bol Ladislav Mňačko*. Bratislava: Luna, 2008, s. 57 – 59.

28 MŇAČKO, Ladislav. Boháč Herbst. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 91, s. 6.

29 PEŠEK, Jan. Peripetie slovenského poľnohospodárskeho družstevníctva po druhej svetovej vojne. In: RAŠTICOVÁ, Blanka, ed. *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 15.-16. května 2002 věnované Lubomíru Slezákovi k 70. narozeninám*. Uherské Hradiště: Studie Slováckého muzea, č.7, 2002, s. 205.

30 Termín „kulak“, z rus. „pěst“, nadobudol ideologický akcent na sovietskej dedine v 20. rokoch minulého storočia. Predstavoval bohatých roľníkov, dedinských úžerníkov, odporcov kolektivizácie určených na likvidáciu. V 50. rokoch sa jeho používanie rozšírilo do štátov pod sovietskym mocenským vplyvom, v tomto význame sa používal aj v československej dobovej terminológii. HLAVOVÁ, Viera. Politický režim a otázka „kulaka“ na začiatku 50. rokov. In: PEŠEK, Jan, ed. *V tieni totality. Perzekúcie na Slovensku v začiatkoch komunistickej totality (1948 – 1953)*. Bratislava: Veda, 1998, s. 58.

Termín „dedinský boháč“ je v sledovanom výbere článkov oveľa frekventovanejším, než termín „kulak“. Stretávame sa s ním na stránkach denníka *Pravda* sporadicky, prvýkrát bol uvedený v článku z 5. mája 1949 v správe z prejavu poslanca NZ Š. Bašťovanského. Následne sa tento výraz v danom periodiku vyskytuje až vo forme prívlastku „kulacký“ v článku zo 14. februára 1951. V nasledujúcom vydaní *Pravdy* z 15. februára 1951 nájdeme termín „kulak“ v referáte R. Slánskeho zo zasadania ÚV KSČ dňa 22. februára 1951, ktorý reprodukuje článok: Naučiť jednotné roľnícke družstvá dobre hospodáriť. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 39, s. 3.

31 Začiatok kolektivizácie v Československu sa vzťahuje k vydaniu zákona č. 69/1949 Sb. o JRD z 23. februára 1949.

nátlaku bolo záväzné plnenie predpísaných dodávkových povinností. Neprimerane stanovené výkupné normy súkromní roľníci poväčšine nedokázali dodržať a keďže súčasne prichádzalo k ich pravidelnému navyšovaniu, znásobila sa neschopnosť roľníkov plniť dodávkové zmluvy a ich úpadkové hospodárstvo sa stalo zámienkou pre uplatnenie viacerých represívnych opatrení. Násilné kolektivizačné postihy – peňažné tresty, väzenie či zaradenie do táborov nútených prác, priniesli celkový úpadok poľnohospodárskej výroby, zhoršenie zásobovania obyvateľstva potravinami, čo ešte zvýšilo nápor štátnych orgánov na samostatne hospodáriacich roľníkov v plnení dávok a vstupe do JRD.³²

Zneužitie periodík na propagovanie záujmov mocenských štruktúr sa týkalo aj nútenej kolektivizačnej politiky komunistického režimu v Československu. Účelovo koncipované príspevky slúžili novej koncepcii agrárnej politiky, prezentovanej ako jediný a najlepší model napredovania poľnohospodárstva. V počiatkoch bola kolektivizačná propaganda na stránkach *Pravdy* zacielená predovšetkým na spustenie procesu kolektivizácie vydaním zákona o JRD vo februári 1949 spolu s povzbudzujúcimi a motivačnými tendenciami k novým formám hospodárenia. K idealisticky ladeným článkom pribudli príspevky zamerané na prezentovanie ústrednej línie formovania novej spoločnosti, ktorým sa stal „boj proti triednemu nepriateľovi“, ktorého v roľníckom stave reprezentoval predovšetkým majetný roľník ako „škodca výstavby socialistickej dediny“. Kolektivizačná propaganda sa postupne upriamila aj na ostatné vrstvy roľníkov, ktoré odmietali kolektivizačný koncept a zdráhali sa vstúpiť do JRD.³³

SILÁŽOVANÍM
zaistí sa:

šifované krmivo na zimu, ktoré vyrovnáva rozdiely medzi letným a zimným krmením. Dostatok vitamínov, ktoré chránia zdravie zvierat. Utvorí sa rezerva chutných, ľahko stráviteľných hodnotných krmív.

PRETO SILÁŽUJTE!
Ak nie sú k dispozícii vybudované silážne jamy, spravte výkop jednoduchých silážnych jam. Tam, kde je spodná voda, silážujte na povrchu medzi lisovanú slamu.

NEZABÚDAJTE NA HLAVNÉ ZÁSADY SILÁŽOVANIA!
Silážovanú hmotu porezať nakrátko! Zo silážovanej hmoty dôkladne vytlačíť vzduch (šliapaním a prikrytím zeminy vo vrstve aspoň 70 cm).

SKRMOVANÍM SILÁŽE:
ušetria sa jaderné krmivá, ktoré sú potrebné hlavne na výkrm osípaných. — Dosahuje sa vysoká dojnosť. Pri dávke 30 kg najdotnnej siláže a 10 kg voľtešky bez prídavku jaderných krmív môže sa dosiahnuť vyše 10-litrová dojnosť.

NEZABÚDAJTE ZABEZPEČIŤ PRE KAŽDÝ KUS HOVÁDZIEHO DOBYTKA ASPOŇ 20 q SILÁŽE!

Vydá KVV Praha-hodovársky ústredí v Bratislave
TVAR, Bratislava, Zhotovila Páček, n. p., Bratislava, PIO č. 21.780/51, Plan. úk. 30321/PRO 47.

Propagovanie nových výrobných foriem na dedine (Zdroj: ŠA Trnava)

Zdôraznenie významu rozširovania tlače do roľníckych komunít a praktizovanie denného predčítavania³⁴ vyplývalo zo zámeru režimu docieľiť napredovanie výrobných foriem v poľnohospodárstve.³⁵ Propagandistickú kampaň vykonávali inštruktori,

najčastejšie zamestnanci ONV, KNV, členovia okresných a miestnych organizácií KSS, členovia strany zo závodov, úradov, obvykle pohybujúci sa vo dvojiciach. V polovici roku 1950 pôsobilo na Slovensku okolo 2 170 agitátorov. Vo všeobecnosti nedosahovali

32 PEŠEK, Jan. *Odvrátená tvár totality. Politické perzekúcie na Slovensku v rokoch 1948 – 1953*. Bratislava: Veda, 1998, s. 212.

33 HLAVOVÁ, Viera. *Kulak triedny nepriateľ. „Dedinský boháč“ v kontexte kolektivizácie na Slovensku (1949 – 1960)*. Bratislava: Veda, 2010, s. 41.

34 Napríklad aj predčítavanie rýchlych správ – bleskoviek, vydávaných pojazdnými redakciami okresných novín, ktoré sa čítali v prestávkach pri práci, alebo na besedách. Pojazdná redakcia – učiteľia a školská mládež – účinní pomocníci. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 236, s. 8.

35 Na pomoc agitátorom. Ďalej rozvíjať prácu agitátorov s novinami. *Pravda*, roč. 33, 1952, č. 113, s. 3.

Agitátori na dedine – presvedčanie roľníkov ku vstupu do JRD (Zdroj: ŠA Trnava)

dostatočnú argumentačnú úroveň ani politickú vyspelosť, častokrát nemali žiadne praktické skúsenosti s poľnohospodárstvom. Obvykle absolvovali len jednodňové školenie a následne boli vyslaní do terénu s inštrukciami, aké výsledky v agitačnej činnosti majú dosiahnuť. Tým sa dostávali pod tlak okresných a krajských štátnych orgánov, keďže stanovené plány boli často nereálne, resp. z pohľadu schopností agitátorov nedosiahnuteľné. Forma agitácie sa rôznila a zároveň menila. V súvislosti s vyhodnotením nedostatočného tempa kolektivizácie prešla

agitačná činnosť od presvedčania cez implicitné hrozby kontingentmi až po agresívnejšie formy nátlaku, zastrašovanie, vyhrážania sa väzením a pod.³⁶

S cieľom priblížiť myšlienky „budovania novej socialistickej spoločnosti“ širokej verejnosti sa podľa sovietskeho vzoru kládol dôraz na zakladanie závodných časopisov a okresných družstevných novín. Na Slovensku boli prvé čísla okresných družstevných novín vydávané ONV od leta roku 1951. Ich hlavnou úlohou bolo na lokálnej úrovni šíriť princípy kolektivizačnej politiky, získavať podporu „budovania

socialistickej dediny“, či konkrétne upozorniť na jej odporcov. Akcentovalo nielen popularizovanie uznesení vlády a strany na konkrétnych príkladoch vo vlastnom okolí, ale aj poukazovanie na účinky opatrení u roľníkov, v JRD, v dedinskom prostredí s cieľom mobilizovať pracujúcich pre splnenie vytýčených uznesení.³⁷ Povinnosťou okresných družstevných novín bolo plniť úlohu *kolektívneho propagátora, kolektívneho agitátora a kolektívneho organizátora*, na čo dohliadali predovšetkým okresné výbory strany, rady ONV a samotní redaktori.³⁸ Pútavý, motivačný štýl

36 HLAVOVÁ, Viera. *Kulak triedny nepriateľ. „Dedinský boháč“ v kontexte kolektivizácie na Slovensku (1949 – 1960)*. Bratislava: Veda, 2010, s. 39 – 41.

37 Napr. okresné družstevné noviny *Trnavské roviny* sa v sledovanom období neodvolávali na denník *Pravda* v žiadnom zo svojich príspevkov. *Trnavské roviny*, roč. I, 1951, č. 1 – 8. Knižnica Juraja Fándlyho v Trnave, Fond regionálnej literatúry, inv. č. 3856TTKJFRO. *Trnavské roviny*, roč. I, 1951, č. 1 – 8.

38 Vybudovať z okresných roľníckych novín účinného pomocníka poľnohospodárskej výroby. *Pravda*, roč. 34, 1953, č. 345, s. 3.

ROLNÍCI! REPÁRI!

**Staňte sa členmi družstva:
DRUŽSTEVNÝ CUKROVAR
Piešťany.**

družstvo s ručením obmedzeným

Stanovy družstva boli schválené, u okresného úradu bola oblasťná živnosť výroby cukru z repy, boli už aj zadané plány k schváleniu. Okres. úrad má právo plány beháť. Po schválení plánov ihneď sa započne so stavbou, aby cukrovar na jeseň 1951 mohol započnúť s kampaňou.

Družstevný cukrovar podľa stanov môže repu odobrať len od členov. Na 1 podiel za 500 Kč a 20 Kč zápisného môže repár dodať 100 q repy, za ktorú obdrží heznú cenu a okrem toho vo forme doplatku i podiel na zisku po skončenej kampaňi.

Aby repári neboli utisnutí na používanie cukerin v domácnosti, dostanú okrem 5 kg cukru zdarma na 100 q repy ešte 25 kg cukru kúpiť za výrobnú cenu, to jest za 4 Kč 85 hal. i kilo.

Melasu dostanú 1%, rezkov 60%, z váhy repy.

Cukrovar spracuje 5.000 vagonov repy za kampaň. Môže preto družstvo prijať len 5.000 podielov. Episoacia lehoty ukončí ihneď, len čo podľa podielov bude potreba repy zabezpečená.

Informácie, členské prihlášky, složenky si vyžiadať od dôverníka družstva:

páňa _____ v _____ číslo _____

POZOR! Splátky na podiely sa uznajú len stedy, keď budú platené složnými listkami Rolníckej vzájomnej pokladnice v Piešťanoch. Žiaden z dôverníkov nie je oprávnený prijímať peniaze od hlásacích sa členov!

S družstevným pozdravom:

DRUŽSTEVNÝ CUKROVAR
AKCIE A ÚČASTNÍKOV
PIEŠTANY

JÁN HÁJŠIN, správca školy, Piešťany, predseda správy
JÁN OROD, r. k. larár, Vrbové, miestopredseda správy
JAKROSLAV PÍŠEK, pošt. tajomník, Piešťany
ABEL JOZEF, roľník, Piešťany, člen správy
JOZEF ORAVEC, roľník, Piešťany, člen dozorného výboru

GASPAR ORAVEC, roľník a predseda Rač. vzd. pokladnice v Piešťanoch
PRVET NOVÁK, roľník, Ducové
JOZEF PEKROVIČ, roľník, Borovce
JÁN ČISTÝ, roľník, Veľká Orvište
GASPAR MIŠURA, roľník, Piešťany
MICHAL VANKO, roľník, Piešťany
JÁN MATULA, správca školy, Oravce
MICHAL DRANOVSÝ, roľník, Piešťany

Výzva pre roľníkov na vstup do JRD (Zdroj: ŠA Trnava)

písania mal v prvom rade vzbudiť u roľníkov záujem o spoločné družstevné hospodárenie. V súlade so zásadami jednoduchosti neboli v článkoch žiadané teoretické úvahy, formálnosť či frázozovitosť, dodržiavala sa zásada „stručne

a jasne“.³⁹ U redaktorov sa najviac cenil vhodný výber a správne ideologické formovanie spolupracovníkov – dopisovateľov.⁴⁰

Potenciál okresných družstevných novín sa využívať nedarilo, najmä z dôvodu slabej iniciatívy zainteresovaných zložiek v prispievaní: „Články iba sľubujú, ale nepíšu“.⁴¹ Kritika činnosti regionálnych novín v denníku *Pravda* smerovala k pasívnemu prístupu zaznamenávania priebehu „triedneho boja na dedine“ a nedostatočnému venovaniu pozornosti tematike „dedinských boháčov, ktorí musia byť odhalovaní na konkrétnych rozvratníckych a sabotérskych činoch“. Z tohto dôvodu tlač veľmi často vyzývala roľníckych dopisovateľov sledovať prvoradý cieľ odkrývania ich záškodníckej činnosti vo svojich obciach⁴² a „vynášania na pranier všetkých nepriateľov spoločného hospodárenia na dedine“.⁴³ Tento trend pretrvával dlhodobo, tlač aj v roku 1953 upozorňovala na nutnosť zvyšovania politickej a odbornej úrovne dopisovateľov, skvalitnenia ich činnosti, školenia a aktívnej masovopolitickej práce.⁴⁴ Napriek uvedeným nedostatkom hnutie roľníckych dopisovateľov zostávalo jedným z „najaktívnejších a najpresvedčivejších bojovníkov za socialistickú dedinu“⁴⁵ a články roľníckych dopisovateľov boli aj v štátnej tlači z dôvodu adresnosti najžiadanejšími.⁴⁶

K modelovaniu verejnej mienky o novom, socialistickom živote, prispievala aj amatérska spravodajská činnosť bežných občanov. Vyžadovali sa správy z rekreácií⁴⁷, exkurzií⁴⁸,

39 Za vyššiu úroveň okresných roľníckych novín. *Pravda*, roč. 33, 1952, č. 213, s. 5.

40 Za vyššiu úroveň okresných roľníckych novín. *Pravda*, roč. 33, 1952, č. 213, s. 5.

41 TIMFÖLDOVÁ, Anna. Nepíšu do okresných roľníckych novín. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 189, s. 7.

42 Správy „o odhalení sabotérскеj činnosti dedinských boháčov“ z pera roľníckych dopisovateľov uvádza viacero článkov, napr. O pravej tvári dedinských boháčov a špekulantov. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 88, s. 13.

43 LEŇO, Ondrej. Za zvýšenie úrovne okresných roľníckych novín. *Pravda*, roč. 33, 1952, č. 227, s. 2.

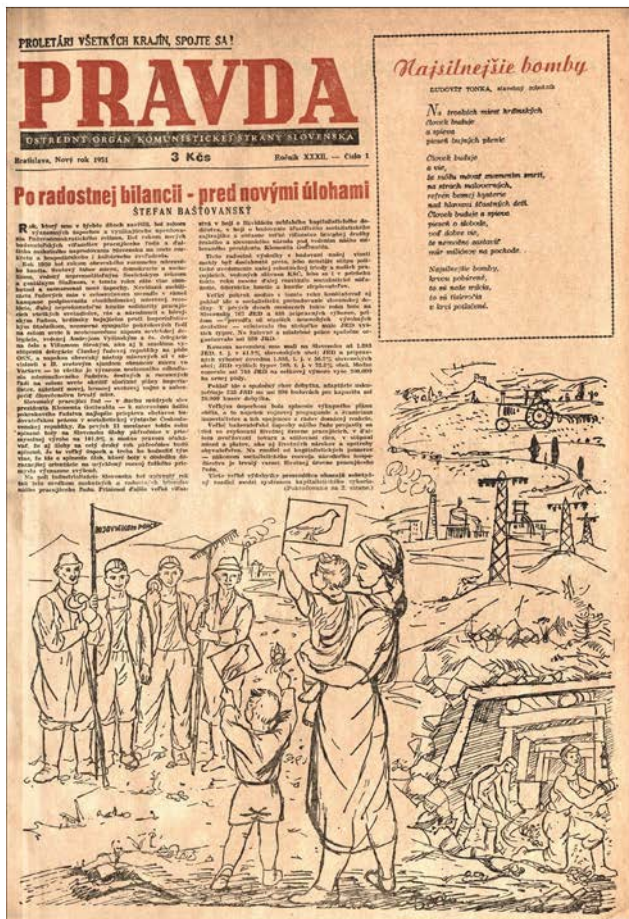
44 Vychovať ďalšie stovky robotníckych a roľníckych dopisovateľov. *Pravda*, roč. 34, 1953, č. 322, s. 1.

45 Okresné roľnícké noviny do boja za úspešnú žatvu a ďalší rozvoj JRD. *Pravda*, roč. 33, 1952, č. 150, s. 2.

46 DOBROVOLNÁ, Monika. Úloha propagandy na stránkach regionálneho tisku v procese kolektivizácie pôdy na Chotěbořsku. In: ROKOSKÝ, Jaroslav, SVOBODA, Libor, eds. *Kolektivizace v Československu*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2013, 1. vyd., s. 153.

47 Napr. Aj roľníci chodia na rekreáciu. Spomienky a pozdravy z rekreačných stredísk a kúpeľov. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 7, s. 9.

48 JAMBRICH, Ján. Čo sa dozvedeli pri exkurzii na JRD. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 169, s. 2; OBRTLÍK, Štefan. Čo videli roľníci na exkurzii v JRD Vištvu. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 303, s. 3.

Prezentovanie triumfov socialistického poľnohospodárstva v novoročnom prejave Š. Baštovanského (Zdroj: Pravda)

Cesta úspechu budovania socializmu – plnenie päťročného hospodárskeho plánu (Zdroj: ŠA Trnava)

rôznych zasadnutí a zjazdov⁴⁹, ciest zo spriatelenej krajín, najmä zo Sovietskeho zväzu. V rámci agrárnej tematiky boli zverejňované príspevky reportujúce návštevy delegácií⁵⁰, vzorových JRD⁵¹, či už doma, alebo

zo Sovietskeho zväzu, oznamy o priebehu sezónnych poľnohospodárskych prác⁵², brigád, výkupov⁵³ či subjektívne postrehy z dedinského prostredia, zamerané na pranierovanie odporcov socializácie dediny⁵⁴, alebo naopak

chválu jej nasledovateľov⁵⁵. V kultúrnej rubrike sa občasne možno stretnúť s poviedkami⁵⁶, recenziami⁵⁷ a referátmi z kultúrnych podujatí⁵⁸ vo vzťahu k družstevnej tematike. Príspevky štandardne neoplyvali vysokou

- 49 Napr. správa úradníčky Eleny Klabušiakovskej z mierového zjazdu ČSM v Prahe. Odhaľujeme dedinských boháčov a vojnových štváčov. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 39, s. 1.
- 50 Napr. Učme sa a milujme svoju prácu. Poznámky z cesty so sovietskymi kolchozníkmi. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 147, s. 5.
- 51 Využime skúsenosti vzorných JRD na urýchlenie žatvy. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 168, s. 1.
- 52 Urýchľujeme mlatbu a žatvu, získavame väčšinu do JRD. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 170, s. 5.
- 53 Napr. Rušitelia verejného zásobovania a ich pomáhači. Z redakčnej pošty. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 98, s. 7.
- 54 Napr. BALIGA Vendelín. Dedinský boháč býva v paláci, jeho sluha v chlieve. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 137, s. 5; „Poctivá práca“ dedinského boháča Hyneka v Žereticiach. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 74, s. 2; GREŽO, Štefan. Po vylúčení boháčov a špekulantov z JRD v Žitavciach sa nám pracuje lepšie. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 145, s. 7.
- 55 Napr. Vzorná pracovníčka JRD. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 147, s. 6.
- 56 LABÁTH, Vladimír: Sám, a či v družstve? *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 181, s. 5; MALINIÁK, Ján: „Chudák“ dedinský boháč. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 189, s. 6; Žatva, akej u nás ešte nebolo. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 159, s. 7.
- 57 EGRI, Viktor. Kniha o premene maďarskej dediny. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 189, s. 6; Dedinské divadlo pomáha budovať JRD. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 140, s. 5.
- 58 Kultúrna pomoc žatvy vo Vlčanoch. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 189, s. 6.

publicistickou úrovňou, no ich úloha bola iná. Názornými príkladmi mali presvedčiť čitateľa o správnosti a úspešnosti cesty „budovania nových socialistických foriem“.

ZOSTRENÝ KURZ MASOVEJ KOLEKTIVIZÁCIE

V novoročnom príhovore Štefana Bašťovanského⁵⁹, uverejneného v *Pravde* 1. januára 1951, bol predchádzajúci rok zhodnotený ako čas „*budovateľských víťazstiev pracujúceho ľudu a ďalšieho mohutného napredovania Slovenska na ceste rozkvetu a hospodárskeho i kultúrneho zveladenia*“. Glorifikujúci kolorit roku 1950 sa niesol v znamení významných úspechov upevnenia ľudovodemokratického režimu, rozmachu mierového snaženia, úspešnej industrializácie či splnenia úloh päťročnice. Triumfy „budovateľského úsilia“ mala zaznamenať aj oblasť poľnohospodárstva. Na Slovensku bolo v tomto období zriadených 1383 JRD, teda v 41,2 % obcí, 1888 prípravných výborov, 780 JRD vyšších typov, medzi rozoralo okolo 740 JRD na celkovej ploche asi 200 000 ha ornej pôdy. Spoločný chov dobytka uskutočnilo adaptáciou maštali 335 JRD asi v 600 budovách s kapacitou 20 000 kusov dobytka. Tieto údaje mali upriamiť pozornosť nielen na „*veľký pokrok v socialistickom prebudovaní slovenskej dediny*“, no tiež mali poukázať na údajné zvyšovanie životnej úrovne občanov či rast plátov.⁶⁰ Aj ďalšie články v novoročnom čísle *Pravdy* prezentovali socialistické poľnohospodárstvo v žiarivom svetle. Rok 1950 bol propagovaný

ako začiatok obratu života na vidieku. Oslavovaný rozvoj JRD, prechod k vyšším formám družstevnej výroby, rast členskej základne, zvýšené výnosy, obrovské výhody spoločného obrábania pôdy⁶¹ v skutočnosti kontrastovali so situáciou v JRD, z ktorých väčšina živorila. V počiatočnej fáze kolektivizácie JRD zápasili s nízkou výnosnosťou, nedostatočným technickým zázemím, tiež nekvalifikovaným hospodárením, ktoré možno klásť do súvislosti s neodbornosťou bezzemkov a maloroľníkov, ktorí v tomto čase tvorili väčšinu členskej základne a družstvá pre nich predstavovali iba východisko z núdze.⁶² Neochotu roľníkov vstupovať do JRD značilo aj zastúpenie rozsahu pôdy v štátnom a družstevnom sektore, ktorý začiatkom roku 1951 činil niečo vyše 20 % a teda takmer 80 % pôdy sa stále nachádzalo v súkromnom vlastníctve.⁶³

Ďalšími východiskovými bodmi, s ktorými vstupovalo agrárne odvetvie

do roku 1951, boli tlačou prezentované úspechy „*socialistickej prestavby*“ slovenskej dediny v „*tvrdom a úputnom zápase s triednym nepriateľom*“. „Dedinskí boháči“ boli obvinení z rozbíjania JRD, najprv štváním a ľživou propagandou, následne mali predstierať súhlas s družstevnou myšlienkou a snažiť sa preniknúť do JRD, ktoré rozvracali zvnútra. Obvinenia voči nim gradovali v tlači tvrdeniami, že po počiatočných neúspechoch sa „*nezdráhali siahnuť na majetok a zdravie, ba ohrozil i životy osvedčených družstevných pracovníkov*.“⁶⁴ Jedným zo základných znakov textu, ktorý bol účelovo zostavený so zámerom šírenia propagandy a úspešného oslovenia verejnosti, bolo označiť či oslovíť oponenta nevábny, negatívnym pomenovaním.⁶⁵ V tomto prípade išlo o triedneho nepriateľa v podobe „dedinského boháča“, ktorý bol ako protivník principiálne zlý a jeho úmysly nekalé, čo podporilo využitie širokej

Pomoc v boji proti dedinským boháčom

Okresný výbor KSS pomáha riešiť prípady, s ktorými sa obracajú na okres jednotliví funkcionári a základné organizácie strany. Napríklad členovia strany, družstevníci v Nových Zámkoch obrátili sa na okresný výbor, aby im pomohol v boji proti dedinskému boháčovi Horváthovi, ktorý sa im votrel do JRD. Boháč Horváth vlastní 18 ha pôdy. Na prácach JRD sa nezúčastňuje, ale ponechal si 5 ha pôdy a pracuje len na tejto pôde, čo družstevníkov znepokojovalo. Okresný výbor strany družstevníkom vo vylúčení tohto boháča pomohol. Roľnícky tajomník a inštruktor miestnej organizácie KSS

prerokovali postup pri jeho vylúčení na výborovej schôdzke, čo i členská schôdzka schválila. Rovnako aj družstevníci na našej schôdzke s radosťou prijali návrh na vylúčenie, keď boháč Horváth bol odhalený ako úhlavný nepriateľ JRD a ako špekulant, ktorý chcel družstevníkov využívať. Podobné záškodnícke prípady dedinských boháčov súdruhovia, vedení okresným výborom, praniejú pred ostatnými družstevníkmi, aby so všetkými boháčmi v JRD čím skôr skoncovali, ako s najväčšími nepriateľmi malých a stredných roľníkov.

Kolektivizačná kampaň proti „dedinským boháčom“ (Zdroj: *Pravda*)

59 Štefan Bašťovanský, v roku 1945 sa stal generálnym tajomníkom KSS, od roku 1949 bol členom Predsedníctva ÚV KSČ. Stal sa obeťou politických čistiek v strane a na jar roku 1952 bol zosadený zo všetkých politických funkcií. Blížšie PEŠEK, Jan. Komunistická strana Slovenska 1948 – 1968. Členstvo, organizácia, vedenie strany. *Acta historica neosoliensia*, roč. 17, 2014, č. 1 – 2, s. 125 – 128.

60 BAŠŤOVANSKÝ, Štefan. Po radostnej bilancii – pred novými úlohami. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 1, s. 1.

61 Medze a drina miznú, výnosy rastú. JRD bilancujú svoju činnosť roku 1950 a hodnotia úspechy. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 1, s. 2; Rok 1951 – začiatok obratu na našej dedine. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 1, s. 11.

62 MACOURKOVÁ, Anna. *Kolektivizace ve středočeském kraji. Průběh kolektivizace vesnice 1949 – 1960 z regionálního pohledu*. Diplomová práca. Praha: Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, 2013, s. 37.

63 Presvedčanie – hlavná metóda práce komunistov. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 38, s. 2.

64 Budovanie jednotných roľníckych družstiev na Slovensku. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 6, s. 5.

65 ZAVACKÁ, Marina. K problematike výskumu totalitnej komunistckej propagandy. *Historický časopis*, roč. 50, 2002, č. 3, s. 444.

škály výrazov – „sabotér, zločinec, neprajník, špekulant, rušiteľ, zradca, liknavец, záškodník, špión, parazit, príživník, štváč, darmožrác“. Štandardnou zápornou nálepkou bohatých roľníkov bolo zákerné brojenie proti JRD, voči čomu sa „pracovníci JRD zocelujú a stávajú sa skúsenejšími a odolnejšími.“ Účelovo pozitívne boli podané správy o vyššej výnosovosti JRD oproti súkromnému sektoru, o ochotnom zakladaní JRD vyšších typov, úspechoch agrotechnických opatrení v praxi či bezchybne fungujúcom patronátom vzťahu s robotníckou triedou.⁶⁶ Vyhliadky ďalšieho napredovania socialistického poľnohospodárstva v roku 1951 nadobudli vďaka dômyselnej propagande žiarivé kontúry.

Postup kolektivizačného procesu k vyššiemu stupňu socialistického poľnohospodárstva smeroval v roku 1951 na základe uznesenia vlády zo 7. novembra 1950 o adaptácii maštali rýchlym kurzom k živočíšnej veľkovýrobe, ktorú režim prezentoval ako vyššiu formu pôdohospodárskej veľkovýroby. Do konca roku 1950 bolo na Slovensku adaptovaných okolo 600 maštali približne v 300 JRD s avizovaním poskytnutia lepšej opatery dobytká v družstevných priestoroch, vyššej váhy a zvýšenej dojivosti.⁶⁷ Rýchlejšie tempo prechodu na družstevnú živočíšnu výrobu v JRD vyšších typov bolo vytýčené februárovým zasadáním ÚV KSČ, ako jeden z nevyhnutných krokov k upevneniu JRD a úspešnému plneniu zvýšených úloh päťročného hospodárskeho plánu. V tomto smere na Slovensku zaostávali kraje Žilinský, Prešovský, Košický

a Banskobystrický.⁶⁸ Keďže možnosť výstavby nových maštali nebola kvôli všeobecnému nedostatku stavebných materiálov reálna, odporúčalo sa využiť „jestvujúce rezervy“, ktorými mal režim na mysli predovšetkým priestory hospodárstiev „dedinských boháčov“, alebo využitie akýchkoľvek dostupných vlastných zdrojov. Adaptovanie maštali „dedinských boháčov“ bolo odôvodnené tým, že boli nevyužitú, úmyselne zanedbanú a nechovali v nich toľko dobytká, koľko bolo ich povinnosťou.⁶⁹ Pravda zverejňovala správy dopisovateľov o adaptácii maštali na báze pravidelných hlásení.⁷⁰ Zvýšená spotreba živočíšnych výrobkov sa kládla do súvislosti s údajným vzrastom životnej úrovne a pre roľníkov malo byť prirodzenou povinnosťou zvyšovať výnosy. Úpadková živočíšna výroba z minulých čias bola tlačou podaná ako vizitka väčších roľníkov, ktorí prenajímali dobytky ako záprah malým a stredným roľníkom, čo vplývalo na znižovanie ich dojivosti a váhy.⁷¹

Predpokladom budovania spoločnej živočíšnej výroby bolo nielen zriadenie vhodných priestorov, no aj zabezpečenie dostatočnej krmoviny základne, ktorá však dlhodobo absentovala nielen na družstevných, ale aj na súkromných plochách. Keďže boli roľníci neúmerne zaťaženi vysokými povinnými odvodmi, chýbali im nielen krmoviny na chov hospodárskych zvierat, ale aj osivo na sebu. Podľa tlače bolo ospravedlňovanie neuspokojivého sústredenia dobytká do maštálnych priestorov a stagnovanie živočíšnej výroby argumentom

nedostatku krmiva iba „obyčajným vyhováraním“.⁷² Dôsledkom tohto akútneho stavu bol všeobecný úpadok poľnohospodárskej produktivity a vážne ťažkosti v zásobovaní obyvateľstva potravinami.

K ďalším kolektivizačným krokom patrila zmena štruktúry JRD. K zakladaniu jednotných roľníckych družstiev vyšších typov vyzýval už IX. zjazd KSS, ktorý sa konal v máji 1950. Hlavným cieľom bolo zabezpečiť spoločné obrábanie pôdy odstránením medzi alebo odovzdaním pôdy do užívania JRD a prejsť k „vyšším formám spoločného obrábania pôdy“.⁷³ Prvé JRD IV. typu boli na Slovensku zriaďované od druhej polovice roku 1950. Základným rozdielom bolo vlastníctvo pôdy. Kým v prvých troch typoch bolo vlastníctvo pôdy roľníkov deklarované ako ich súkromné, v IV. type, ponímanom už ako socialistickom výrobnom družstve, odovzdávali členovia družstvu svoju pôdu aj inventár, hospodárili spoločne a hodnotení boli na základe vykonanej práce a sčasti podľa množstva vloženej pôdy. Pre súkromnú potrebu si každý člen ešte ponechal polovicu alebo 1 ha pôdy, po kuse hospodárskych zvierat a neobmedzené množstvo hydiny.⁷⁴ Motiváciou k zakladaniu vyšších typov JRD mala byť aj objektívna organizácia práce a odmeňovanie v JRD zavedením pracovných noriem a pracovných jednotiek, čo malo zabezpečiť spravodlivé ohodnotenie družstevníka na princípe „koľko odrobí, toľko zarobí“.⁷⁵ Tento spôsob odmeňovania však nezohľadňoval rozsah vloženej pôdy. Pôda zostávala

66 Budovanie jednotných roľníckych družstiev na Slovensku. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 6, s. 5.

67 Rok 1951 – začiatok obratu na našej dedine. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 1, s. 11.

68 Hlavná úloha na dedine: upevniť jestvujúce JRD. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 55, s. 1.

69 Družstevníci nitrianskeho kraja ukazujú, ako zvyšovať živočíšnu výrobu. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 21, s. 4.

70 Družstevníci adaptujú a sústreďujú. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 34, s. 5.

71 Ako a prečo zvyšujeme živočíšnu výrobu. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 24, s. 4.

72 Ako organizovať spoločnú živočíšnu výrobu v JRD. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 128, s. 6.

73 Ďalej organizovať pracujúci ľud za vyššie úsilie v plnení plánu, za ďalší a trvalý rozvoj. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 122, s. 3.

74 Rok 1951 – začiatok obratu na našej dedine. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 1, s. 11.

75 Hlavná úloha na dedine: upevniť jestvujúce JRD. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 55, s. 1.

formálne vo vlastníctve členov JRD, ktorí k nej mali neobmedzené užívateľské právo.⁷⁶ Pre majetnejších roľníkov, ktorí boli členmi družstiev, neboli JRD vyšších typov nijako výhodné, pretože v nich strácali dovtedajšie výhody lacnejšieho osiva, hnojiva, nemali už k dispozícii mechanizmy a ani pracovné sily využiteľné pre potreby svojho hospodárstva. Tým sa bohatí roľníci dostávali do bludného kruhu a ich odpor ku kolektivizácii narastal.⁷⁷

Tlač sa intenzívne usilovala o vzbudzovanie záujmu o „socialistické družstevníctvo“ prostredníctvom poukazovania na rozvinutú činnosť a nepochybné prednosti JRD vyšších typov, čím demonštrovala vysoké tempo rozvoja „socialistického družstevníctva“. Na popularizovanie úspechov najnovších výrobných foriem sa využívali príklady konkrétnych, zväčša vzorových JRD a tiež konkrétnych družstevníkov. JRD IV. typu plánovito ohlasovali vyššie výnosy, prekračovanie plnenia dodávkových úloh a stanovených predsavzatí, vďaka čomu sa mala družstevná práca podieľať na zlepšení verejného zásobovania. Mnohé frázy podporovali punc uskutočniteľnosti dokonalého života pre roľníkov, v ktorom bude „viac chleba, viac koláčov pre našich pracujúcich“. Najväčšou motiváciou pre roľníka bol avizovaný vyšší príjem, doplatky a odmeny v JRD, čo znamenalo, že družstevník „začína naozaj žiť blahobytné“. Medzi prvé JRD, ktoré prijali prevádzkový poriadok IV. typu, patrilo vzorové JRD Čečinska Potôň v dunajskostredskom okrese. Na tomto príklade tlač prezentovala počiatočnú tŕnistú cestu k dosiahnutiu vytýčených mät,

Propagovanie socialistického družstevníctva (Zdroj: ŠA Trnava)

z ktorej boli vinení „dedinskí boháči“. Svojim podryvačským charakterom mali zámerne budiť nedôveru u malých a stredných roľníkov, čo však úspešne stlmila húževnatá politická práca miestnej organizácie KSS, tak ako tomu bolo aj v iných dedinách.⁷⁸

V kontexte úspechov v zakladaní najvyššieho typu JRD tlač hodnotila aktuálne úlohy strany. Jej poslanie malo byť oveľa náročnejšie a dôležitejšie než doposiaľ, čo bolo pripisované novej taktike a podlejšim „formám triedneho boja dedinských boháčov“. Proti JRD už nemali vystupovať verejne, ale prefikane si „kupovať duše roľníkov – družstevníkov“. Boli obviňovaní, že „rozširujú nepriateľskú propagandu a čakajú na svoj čas, čakajú vojnu a návrat čias, keď oni boli pánmi v dedine“. Politická práca strany, najmä na miestnej úrovni, bola ponímaná

ako zmenená, ťažšia a zodpovednejšia, plynúca zo zákernejšieho správania „dedinských boháčov“.⁷⁹ Navonok bol vyčkávací postoj „dedinských boháčov“ v súvislosti s podpisovaním prevádzkových poriadkov vyšších typov JRD kritizovaný, avšak v skutočnosti režim nemal žiaden záujem na členstve majetných roľníkov, ktorých sa naopak malo JRD „zbaviť“ a skôr sa postarať o to, aby „neotravovali a nekazili čisté ovzdušie JRD“.⁸⁰ Úlohou strany a okresných výborov bolo „denne odhaľovať hnusnú vykorisťovateľskú a záškodnícku tvár dedinského boháča, aby ho dôsledne politicky izolovali a správne uplatňovanou triednou politikou hospodársky zatlačovali“.⁸¹

Dôležitým prvkom kolektívneho hospodárenia bolo socialistické plánovanie. Rozpis povinných dodávok, ktorý sa viazal s dátumom 15. január,

76 Bližšie PODOLEC, Ondrej. K vývoju legislatívneho rámca vzniku a pôsobenia jednotných roľníckych družstiev. In: *Vývoj práva a právnej vedy na Slovensku v rokoch 1948 – 1989*. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2009, s. 96.

77 HLAVOVÁ, Viera. *Kulak triedny nepriateľ. „Dedinský boháč“ v kontexte kolektivizácie na Slovensku (1949 – 1960)*. Bratislava: Veda, 2010, s. 38.

78 Fakty a čísla o prednostiach spoločného hospodárenia. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 261, s. 6.

79 BREŇČIČ, Štefan. Uplatňovanie vedúcej úlohy strany na dedine. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 25, s. 5.

80 O niektorých zlých skúsenostiach z rozpisu v okrese Malacky. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 120, s. 4.

81 Za ďalšie všestranné upevnenie JRD. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 117, s. 2.

mal byť na rok 1951 „vecou politickou a má sa uskutočniť prísne triedne – viac aby dávali veľkí a menej malí.“ Kriticky bol hodnotený „blahovoľný“ prístup k „dedinským boháčom“, ktorí vraj častokrát neboli zatažení takými dodávkovými úlohami, aké boli podľa nastolených trendov primerané ich výrobným možnostiam. Tlač prezentovala konkrétne príklady nesprávnych rozpisov a podávala usmernenia pre okresných a miestnych pracovníkov, ako postupovať pri určovaní dodávok a neškodiť záujmom malých a stredných roľníkov.⁸² Články avizovali navýšenie odvodov v súvislosti s mierovými záväzkami, ktoré „vyjadrujú vôľu našich roľníkov dorobiť na našich poliach viac, ako sme dorábali doteraz a spraviť tak náš štát hospodársky ešte pevnejším, ešte nezávislejším na kapitalistickej cudzine“. Zvyšovanie výkupných úloh bolo neustále prezentované ako dobrovoľné,⁸³ čo odporovalo aktuálne plne rozvinutému súboru diskriminačných opatrení, ktoré roľníkom znemožnili dosahovať plánované výnosy a vplývali na reálne problémy s plnením dodávkových zmlúv.

Jedným z najefektívnejších prvotných opatrení, ktorým bola podlomená ekonomická nezávislosť veľkého roľníka, bolo zhabanie poľnohospodárskych strojov a mechanizácie ako údajného prostriedku ovládania dediny, ktoré režim vnímal ako výrazný článok „politiky obmedzovania a zatlačovania kapitalistických živlov na dedine“.⁸⁴ Začiatkom roku 1951 bolo toto opatrenie až na minimálne výnimky splnené, mechanizácia veľkých roľníkov sa sústredila v rukách štátnych strojových staníc a JRD, čo negatívne vplývalo na plnenie privysokých odvodov, ktoré patrili k najprísnejším ekonomickým opatreniam.

V roku 1951 väčšina veľkých roľníkov nebola schopná odovzdať určené

Zabavenie majetku „dedinského boháča“ Jozefa Gašparíka v Dolnej Strede (Zdroj: TASR)

kontingenty. Riešením pre krachujúceho roľníka bol napríklad nákup väčšieho množstva múky, ktoré však nemal pre svoju osobnú spotrebu, ale na plnenie dodávok či na dokrmovanie hospodárskych zvierat, keďže nemal dostatok krmiva a nedokázal docieľiť požadovanú živočíšnu produkciu. Konkrétne správy o takýchto a podobných situáciách z pera roľníckych dopisovateľov boli zo strany redakcií veľmi žiadané.⁸⁵ Víťané bolo udavačstvo, prezentované ako „verejný záujem“ či „služba ľudu“, ktoré končilo zabavením surovín a bolo hodnotené ako marenie verejného zásobovania, teda ako trestný čin. Nedostatočné zásobovanie obchodnej siete potravinami bolo režimom zamaskované aj dôvodom plytvania, a preto sa

v tlači stretávame s častými výzvami k šetreniu, kampaňami za správne hospodárenie s chlebom a múkou či opatrením predaja množstva tovaru úmerne iba dennej potrebe, nie do rezervy. K odhaľovaniu „špekulantov, rušiteľov a sabotérov zásobovania“ boli vyzývaní všetci občania. Propaganda dôverčivo presvedčala recipientov o dostatku potravín a plynulom zásobovaní a odsudzovala samostatne hospodáriacich roľníkov ako protivníkov „socialistickej výstavby“.⁸⁶

Cielená polarizácia roľníkov sa prejavila v podnecovaní tvrdého postupu voči tým, ktorí nespĺnili kontingenty. Opierajúc sa o triedne hľadisko a presvedčenie, že „dedinskí boháči“ zámerne neplnia dodávkové úlohy a zo

82 O niektorých zlých skúsenostiach z rozpisu v okrese Malacky. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 120, s. 4.

83 V prípravách na celoštátny čs. mierový zjazd. Naše dediny preberajú mierové záväzky. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 7, s. 2.

84 Začiatkom roku 1951 bolo spolu vykúpených 16 000 traktorov, 20 000 samoviazačov a 17 700 mláčačiek. Naučiť jednotné roľnícke družstvá dobre hospodáriť. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 39, s. 3.

85 Napr. KAČÍK, František. Dedinskí boháči a špekulanti – nepriatelia pracujúcich. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 151, s. 7.

86 Robotníci a roľníci odhaľujú sabotérov zásobovania. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 34, s. 5.

svojej triednej podstaty boli priamo predurčení k sabotáži, boli represívne metódy a trestné stíhanie voči nim považované za odôvodnené a spravodlivé. Na opačnej strane mal byť prístup k malým a stredným roľníkom pri plnení dodávok zo strany zodpovedných pracovníkov „*srdečný a priateľský*“, bez vyvíjania akéhokoľvek nátlaku, využitím výlučne socialistických metód – „*presvedčaním, agitáciou a dobrým slovom*“.⁸⁷ Základom presvedčania malých a stredných roľníkov o výhodách spoločného hospodárenia v JRD bol argument zbavenia sa „*driny, biedy, zaostalosti a závislosti na dedinských boháčoch a špekulantoch*“.⁸⁸

PLNENIE UZNESENÍ FEBRUÁROVÉHO ZASADNUTIA ÚV KSČ

Radikalizovanie agrárnej politiky a predsavzatie urýchlenia kolektivizácie potvrdili závery zasadnutia ÚV KSČ, ktoré sa konalo v dňoch 21. – 24. februára 1951. Deklarovalo cieľ zdynamizovania tempa „budovania socialistickej spoločnosti“ prostredníctvom mohutného rozvoja priemyslu a nevyhnutnej prestavby poľnohospodárstva. Režim pripustil, že toto odvetvie zaostávalo a zároveň označil „dedinského boháča“ za hlavnú príčinu vzniknutej situácie. Zasadnutie vytýčilo úlohu rozmachu „*mohutného hnutia za očistenie JRD od dedinských boháčov, odhaľovanie neprajníkov, sabotérov a špekulantov, ktorí sa votreli do družstiev len preto, aby ich rozvracali*“.⁸⁹ V referáte generálneho

tajomníka ÚV KSČ R. Slánského „dedinskí boháči“ ešte dôraznejšie figurovali ako najúhlavnejší nepriatelia JRD, ktorí „*viedli boj všetkými prostriedkami, od ohováraní až po sabotáž a teror*“. Kritizoval, že napriek straníckej smernici o zákaze prijímania „dedinských boháčov“ do JRD bola takmer polovica roľníkov s rozlohou pôdy nad 20 ha do JRD vyšších typov prijatá, čo označil za škodlivý jav a vyzval k dôslednému dodržiavaniu smernice.⁹⁰

Prijímanie veľkých roľníkov na základe odovzdania časti či všetkej pôdy do JRD bolo hodnotené negatívne, i keď roľníci boli donútení takto konať v dôsledku diskriminačných opatrení tej istej vládnej garnitúry. Keďže nedokázali obhospodáriť svoje pozemky, pôda sa pre väčšinu z nich stala bremenom. Darovanie či rozdelenie pôdy medzi rodinných príslušníkov nebolo akceptovateľné a bolo roľníkovi práťažou pri trestnom stíhaní.⁹¹ Najčastejšie prešiel ich majetok pod nútenú národnú správu alebo do vlastníctva či nájmu JRD a štátnych majetkov, ktoré boli oprávnené prevziať všetku pôdu. Ak sa veľký roľník uchádzal o členstvo v JRD, v reči kolektivizačnej propagandy sa tým usiloval o to, aby bol považovaný za stredného roľníka, zanechal charakter „dedinského boháča“ a vyhol sa tak plneniu zvýšených dodávkových úloh. V prípade, ak aj členstvo v JRD väčší roľníci získali, respektíve aj nejaké funkčné zaradenie, „*nezbavili sa svojho nepriateľského, kapitalistického zmysľania*“ a bolo nutné ich vylúčiť⁹² a to napriek tomu, že

legislatívne sa členom JRD mohol „*stať dobrovoľne každý pracujúci pôdohospodár*“.⁹³ Dôsledky uplatňovania nátlakových metód, keď im nebolo umožnené jestvovať v JRD a ani mimo neho, predstavovali pre „dedinských boháčov“ reálne existenčné ohrozenie.

Začiatkom roku 1951 sa vyšpecifikovalo sociálne zloženie JRD. Najväčšie zastúpenie mali malí roľníci, v družstvách vyšších typov to boli strední roľníci. Účasť „dedinských boháčov“ s výmerou nad 20 ha pôdy v JRD bola považovaná za neprijateľnú. Z nedostatkov v zavádzaní socialistických foriem práce boli obviňovaní najmä tí „dedinskí boháči“, ktorí sa neuspokojili len s bežným členstvom v JRD, ale pôsobili v správnych orgánoch. Podľa uznesení ÚV KSČ bola bezpodmienečne nutná „*zvýšená ostrážitosť, neúprosne odhaľovanie, izolovanie a zatlačovanie dedinského boháča*“ ako prvoradá úloha strany na dedine.⁹⁴ „Kulak“ v družstve bol považovaný za nebezpečnejšieho než mimo neho, a preto boli roľníci vyzývaní nepustiť „dedinských boháčov“ do JRD⁹⁵ alebo takéhoto člena okamžite vylúčiť: „*Dedinskí boháči do družstva nepatria! Zbavil sa ich znamená upevniť družstvo, vyčistiť cestu, po ktorej naša dedina malých a stredných roľníkov kráča k novému, šťastnému životu*“.⁹⁶ Najvyššia úroveň JRD bola tam, kde „*naši súdruhovia pred celou dedinou odhalili vykorisťovateľskú tvár dedinských boháčov, kde od nich vykúpili všetky ťažké hospodárske stroje,*

87 Výkup obilia – vlastenecká úloha roľníkov. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 166, s. 1.

88 Zlepšiť masovo-politickú prácu na dedine. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 185, s. 1.

89 O pravej tvári dedinských boháčov a špekulantov. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 88, s. 13.

90 Naučiť jednotné roľnícke družstvá dobre hospodáriť. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 39, s. 3.

91 Ako napr. v prípade trestného stíhania roľníčky Anny Hrušovskej z obce Dolné Lovčice pri Trnave. ŠA Trnava, f. Okresná prokuratúra TH, Register Pt 1951, III/29 – D/6, 2T 312/51.

92 Naučiť jednotné roľnícke družstvá dobre hospodáriť. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 39, s. 4.

93 Zákon č. 69/1949 z 23. februára 1949 §7 ods. 1.

94 Hlavná úloha na dedine: upevniť jestvujúce JRD. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 55, s. 1.

95 Napr. prípad vylúčeného novozámockého „dedinského boháča“ Júliusa Juhásza, ktorý „*je mazaný podvodník a špekulant a pre nič iné nechce zostať v družstve, len preto, aby sa mohol družstvu pomstiť, zdnu ho rozleptávať a nakoniec rozbiť*.“ Namiesto jedného dedinského boháča – vyše sto nových družstevníkov. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 64, s. 4.

96 Nástup k ďalšiemu upevneniu JRD. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 244, s. 3.

prinútili ich plniť výrobné a dodávkové úlohy a nepripustili ich do družstva.“⁹⁷ Propaganda striktno odmietala stále pretrvávajúci kolísavý náhľad na „dedinských boháčov“, ktorý poukazoval na ich odbornosť, či spochybňoval kritérium rozlohy pôdy pred správaním a pracovnými výsledkami. Teóriu o „dobrých a zlých dedinských boháčoch“, ešte zaznievajúcu na rôznych verejných zasadnutiach, označila tlač za neprípustnú a škodlivú, keďže narúšala snomom deklarovanú koncepciu neakceptovateľného členstva každého „dedinského boháča“ v JRD.⁹⁸

V línii trendu, ktorý nastolilo februárové zasadnutie ÚV KSČ, sa na stránkach denníka Pravda objavilo množstvo článkov o konkrétnych príkladoch odsúdeniahodnej podvrtníckej činnosti „dedinských boháčov“, zameranej na rozvracanie „socialistického družstevníctva“, za ktorú opodstatnene zasluhovali trest. V zostrenej atmosfére viacerých tragických udalostí tlač pritvrdila v osočovaní majetných roľníkov a útočila na ich „pokrievy“ morálny profil, využívajúc rôzne ukážky. Napríklad v prebiehajúcej žatve roku 1951 vystríhala čitateľov pred ich „priateľskou“ tvárou, za ktorou sa skrývala „čierna duša falošného a záľudného nepriateľa nášho pracujúceho ľudu a republiky. V rukách drží skrytú dýku a keď mu už nepomôže priateľská tvár, siahne i na vraždu.“⁹⁹

KULMINUJÚCE VLNY „PROTIKULACKÉHO“ ZÁPOLENIA

Vypäté pomery v súvislosti s biednym stavom poľnohospodárstva, ktorý zrkadlil závažné nedostatky

v zásobovaní obyvateľov potravinami ako dôsledku spleti okolností nefungujúceho projektu JRD, znamenali svoju dohru v gradovaní nekompromisného postoja k väčším roľníkom, označených za vinníkov vzniknutej situácie. Účelovým formovaním verejnej mienky, ktorému slúžila socialistická tlač takmer každodenne, si režim pripravoval pôdu pre striktnejšie uplatňovanie represíí, čo súviselo s čoraz expresívnejšou interpretáciou agrárnych otázok. Tlač otvorene volala po „odstránení poslednej a najpočetnejšej kapitalistickej triedy z našej spoločnosti“, boj proti „dedinským boháčom“ sa mal viesť oveľa systematickejšie, vytrvalejšie a húževnatejšie. V rámci „zostrujúceho sa triedneho boja“ boli zámožní roľníci označení za „umierajúcu triedu“.¹⁰⁰ Napriek tomu tlač varovala pred ničivou činnosťou ich detí, ktoré po vzore svojich rodičov na rôznych pracoviskách „veľmi rafinovaným a nie ľahko odhaliteľným spôsobom uskutočňujú svoju záškodnícku činnosť“.¹⁰¹

Trend vyhroteného triedneho boja, ktorý v roku 1951 presiakol celou spoločnosťou, vyjadril „revolučné skúsenosti a nezmieriteľný postoj voči upírovi a vykorisťovateľovi našej dediny, voči dedinskému boháčovi.“¹⁰² Bohatší roľníci boli tlačou prezentovaní ako univerzálni škodcovia slovenskej dediny, bránili jej „historickému prerodu“, ktorý mal byť „nerozlučne spojený so zatlačovaním, izolovaním posledných kapitalistických živlov z nášho hospodárstva“. Zlyhanie vo forme zhovievavého prístupu bolo kladené na zodpovednosť dedinským

organizáciám strany, ktoré „neprejavili dost' ostražitosť v pomere k dedinskému boháčovi a nesprávali sa známou leninskou poučkou: opieral sa o dedinskú chudobu, dohodnúť sa so stredným roľníkom a ani na chvíľu neprerušovať boj proti dedinskému boháčovi“.¹⁰³

Ako problém sa javila pretrvávajúca nejednotnosť v nahliadaní na charakter „dedinského boháča“, ktorý ešte nebol všeobecne posudzovaný ako nežiaduci. Preto bolo nevyhnutné „odhaliť jeho pravú tvár“ všetkými dostupnými prostriedkami. „Dedinský boháč“ bol obvinený z používania nových, rafinovaných foriem „triedneho boja“, aby čo najúčinnejšie poškodzoval a brzdil napredovanie „socializácie dediny“. Znemožňoval založenie JRD, vtieral sa doň, aby ho rozkladal zvnútra. Konkrétnymi príkladmi jeho „záškodníckej činnosti“ bol povedzme rozvrat družstevných financií, chybné plánovanie, vyplácanie vysokých plátov výlučne veľkým roľníkom, nedostatočná evidencia pracovných jednotiek, úhyn hospodárskych zvierat, atď. Propaganda odporúčala jedinú cestu, ako natrvalo vyriešiť tento stav, a teda vylúčiť „dedinských boháčov“ z JRD a „zbaviť sa tak najodpornejších pijavíc, svojich najzarytejších škodcov“.¹⁰⁴ Strana „vystupňovala bojovú ostražitosť v pomere k dedinským boháčom“ a reakciou na ich vypudenie z JRD bol údajný masový prílev malých a stredných roľníkov, čo upevnilo JRD „dôsledným nekompromisným bojom proti zhovievavému pomeru k dedinským boháčom“.¹⁰⁵ Na stránkach denníka Pravda predstavili mnohé články syndróm

97 Naučiť jednotné roľnícke družstvá dobre hospodáriť. Pravda, roč. 32, 1951, č. 39, s. 4.

98 Boj proti dedinským boháčom – boj za socializmus. Pravda, roč. 33, 1952, č. 90, s. 1.

99 Všetko pre úspech bohatej mierovej žatvy. Pravda, roč. 32, 1951, č. 161, s. 1.

100 Zvýšiť ostražitosť v boji proti dedinským boháčom. Pravda, roč. 32, 1951, č. 245, s. 1–2.

101 Boj proti dedinským boháčom – boj za socializmus. Pravda, roč. 33, 1952, č. 90, s. 1.

102 Naučiť jednotné roľnícke družstvá dobre hospodáriť. Pravda, roč. 32, 1951, č. 39, s. 5.

103 Odhaľovať a izolovať dedinského boháča. Pravda, roč. 32, 1951, č. 63, s. 1.

104 Odhaľovať a izolovať dedinského boháča. Pravda, roč. 32, 1951, č. 63, s. 1.

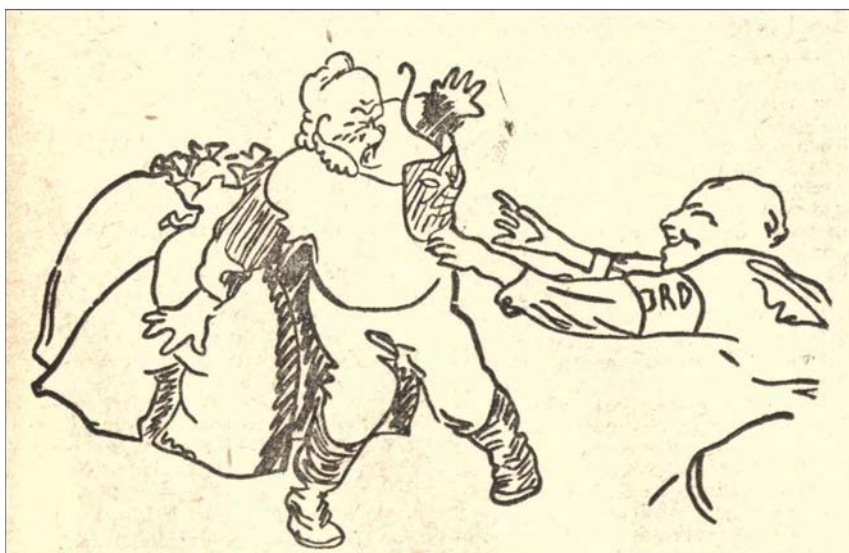
105 Za ďalšie všestranné upevnenie JRD. Pravda, roč. 32, 1951, č. 117, s. 1; Po vylúčení boháčov vstupujú do JRD ďalší malí a strední roľníci. Pravda, roč. 32, 1951, č. 148, s. 4; Poučenie z prípadu vojnického JRD. Pravda, roč. 32, 1951, č. 170, s. 5.

kolektívneho zla, morálnu skazenosť a priam až zhubnosť tejto sociálnej skupiny. Režim zámernie podkopával pozície dovtedajších elít dedinského prostredia a cielene presviedčal širokú verejnosť o nevyhnutnosti jej likvidácie, ktorá mala priniesť všetkým občanom blahobytnú a radostnú budúcnosť.¹⁰⁶

Spoločnosť bola prostredníctvom tlače konfrontovaná s nevyhnutnosťou nárastu represívnych opatrení voči „dedinským boháčom“ a v tomto záujme avizoval režim prítvrdenie: „Zatiaľ uskutočňujeme iba opatrenia na jeho obmedzovanie a zatlačovanie [...] dedinský vykorisťovateľ vidí, presvedčuje sa, že nastáva koniec jeho ovládania dediny. Nechce sa s tým zmieriť, chce sa brániť všetkými prostriedkami. Preto sa triedny boj našim postupom napred netlmí, ale stále zostruje.“¹⁰⁷

Stúpajúci trend počtu trestno-právnych konaní s „dedinskými boháčmi“ možno zaznamenať od roku 1951, v ktorom bolo potrestaných v dôsledku neplnenia výrobných a dodávkových zmlúv spolu 925 roľníkov.¹⁰⁸ Tieto tendencie súviseli s aktuálnym posilnením straníckej línie zostreného „triedneho boja“ a hľadania vnútorného nepriateľa, ktoré vyústili do mnohých podôb politických zločinov zakladateľského obdobia komunistického režimu v Československu. Najvyššou a najtvrdšou formou perzekúcií boli politické procesy. Ako prejav masovej nezákonnosti a prostriedok zúčtovania režimu s „triednym nepriateľom“ za výdatnej pomoci propagandistických kampaní, slúžili režimu na ovplyvňovanie verejnej mienky a potlačenie svojich odporcov.

Radikalizovanie spoločenských pomerov sa prejavilo začínajúcimi

Odhalenie „pravej tváre dedinského boháča“ v dobovej karikatúre (Zdroj: Pravda)

Súd s „dedinskými boháčmi“ v Podunajských Biskupiciach (Zdroj: TASR)

106 Napr. Namiesto jedného dedinského boháča – vyše sto nových družstevníkov. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 64, s. 4; LABÁTH, Vladimír. O zmätkoch v pomere k dedinským boháčom v Lieskovci. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 71, s. 10; Ďalšie JRD sa zbavujú dedinských boháčov. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 77, s. 2.

107 Naučiť jednotné roľnícke družstvá dobre hospodáriť. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 39, s. 5.

108 HLAVOVÁ, Viera. *Kulak triedny nepriateľ. „Dedinský boháč“ v kontexte kolektivizácie na Slovensku (1949 – 1960)*. Bratislava: Veda, 2010, s. 47.

straníckymi čistkami. V súvislosti s prípadom Šling a Švermová¹⁰⁹ boli spomínaní veľkí roľníci¹¹⁰ v prejave R. Slánského ako ich „posledná nádej, posledná kapitalistická trieda u nás, trieda dedinských boháčov“. Ich odpudivý obraz malo vyvolať prepojenie s účastníkmi monsterprocesov, ktoré spoločnosť šokovali, a preto boli z psychologického hľadiska veľmi dobre využiteľné v propagande a na zastrašovanie. Tlač pritom videla podobnosti v činnosti „špióna“ Šlinga a „dedinského boháča“, „ktorý tiež cíti, že je rozširovaním a upevňovaním JRD ohrozený a preto sa stáva aktívnejším, zanovitejším a lstivejším nepriateľom.“ Šling mal spolu so Švermovou „znemožňovať boj proti dedinskému boháčovi hlásaním názoru o škodlivosti zákrokov proti nemu“, ochraňovať a presadzovať zmierlivý postoj voči „dedinskému boháčovi“, prijímať ho do JRD, využívať jeho odborné skúsenosti, či nepovažovať paušálne všetkých za „triednych nepriateľov“. Ústretový postoj k „dedinskému boháčovi“, jeho ochrana s úmyslom mať spojku pre „podporu svojich zločinných zámerov“, bola v tlači vyčítaná aj odsúdeným vrcholným predstaviteľom komunistickej moci na Slovensku, „buržoáznym nacionalistom“ Clementisovi, Husákovi či Novomeskému.¹¹¹ Zámerom týchto príkladov bolo nájsť vinníka neúspechov kolektivizácie a poukázať na postoj zradcov k „dedinskému boháčovi“,

ktorý pochopiteľne vyznel ako nesprávny a odsúdeniahodný. Obvinenie z neúspechov budovania JRD pod všeobecnou hlavičkou „buržoázných nacionalistov“ sa týkalo aj podcenenia efektívnych metód trpezlivého, nenúteného presvedčovania malých a stredných roľníkov ku kolektívnemu hospodáreniu a zámerne používaných „autoritatívnych a rozkazovačných metód, diktátu a nátlaku“.¹¹²

Oslabenie „dedinských boháčov“, ktorého dohrou bolo znemožnenie plnenia prehnanych dodávkových povinností, viedlo k ich trestnému stíhaniu, najčastejšie za trestné činy hospodárskej povahy. Prípady závažnejších trestných činov, hoci často vykonštruované, režim zneužil nielen ako prostriedok účelového prenasledovania veľkých roľníkov, ale aj ako operatívny nástroj štátnej moci v zastrašovaní a vyvíjaní tlaku na malých a stredných roľníkov v procese vstupu do JRD.¹¹³ Prejavom odporu voči gradujúcim represívnym opatreniam bol tragický prípad z februára 1951 v obci Koubalova Lhota na Příbramsku, kde bol zavraždený člen KSČ a predseda MNV V. Mandík. Zo spáchania brutálnej vraždy boli obvinení traja miestni „dedinskí boháči“, ktorí sa po hrubom fyzickom a psychickom nátlaku, ktorému boli počas vyšetrovania vystavení, k vykonaniu tohto zločinu priznali a boli odsúdení na trest smrti.¹¹⁴ Hlavným cieľom prípadu nebolo

jeho riadne objasnenie, ale účelové poukázanie na bezcharakterný profil „dedinského boháča“ ako úhlavného spoločenského nepriateľa, ktorý sa nezastaví pred ničím, ani pred vraždou. Tento zámer sledovala aj tlač prostredníctvom hlasnej mediálnej kampane. Obvinení boli „sprisahani nepriatelja ľudovodemokratického zriadenia, spojili sa na vykonávanie rozvratníckej a sabotárskej činnosti, ktorou sa usilovali všemožne hamovať a znemožňovať budovanie JRD“. Súdny proces odhalil „hroznú tvár dedinských boháčov, ich zločinné metódy proti novému socialistickému poriadku“ a účinne zasiahol a potrestal „zločinnú reakciu, nešťiatiacu sa pre svoje chamtivé ciele vraždiť poctivo pracujúcich občanov“.¹¹⁵

Podobne propagandisticky zneužil komunistický režim ďalšiu udalosť, trojnásobnú vraždu straníckych funkcionárov národného výboru v obci Babice na juhozápadnej Morave z júla 1951.¹¹⁶ Do vraždy mali byť okrem iných zapletení aj samostatne hospodáriaci roľníci. Exemplárnym potrestaním viacerých aktérov vo vykonštruovaných politických procesoch režim cielene zastrašil nielen „odporcov režimu“, ale aj samotných obyvateľov. Smrť represii, ktoré tento prípad sprevádzali, boli propagandou prezentované ako spravodlivá odplata „nepriateľom socialistickej spoločnosti“. Uvedené tendencie potvrdil aj prejav ministra informácií a osvetly V. Kopeckého na pohrebe zavraždených, uverejnený na

109 Marie Švermová (1902 – 1992) bola v rokoch 1945 – 1951 členkou Predsedníctva ÚV KSČ. Vo vykonštruovanom súdnom procese bola v roku 1954 odsúdená komunistickou mocou na doživotie. V roku 1956 bola prepustená a v roku 1963 rehabilitovaná. Bola signatárkou Charty 77. Otto Šling, poslanec Národného zhromaždenia ČSR a popredný funkcionár KSČ v Brne. Stal sa obeťou vykonštruovaného politického procesu s R. Slánským a spol. a v decembri 1952 bol popravený.

110 Napr. O pravej tvári dedinských boháčov a špekulantov. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 88, s. 13; SKAČAN, Peter. JRD v Dolnom Ohaji sa zbavilo dedinských boháčov. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 94, s. 10; Rušitelia verejného zásobovania a ich pomáhači. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 98, s. 7.

111 Odhaľovať a izolovať dedinského boháča. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 63, s. 1.

112 FALĽAN, Michal. Za ďalší rozvoj JRD. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 157, s. 1.

113 HLAVOVÁ, Viera. Roľníci v osidlach súdnej moci. Verejné procesy s roľníkmi počas kolektivizácie 1949 – 1960 na Slovensku. In: ROKOSKÝ, Jaroslav, SVOBODA, Libor, eds. *Kolektivizace v Československu*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2013, 1. vyd., s. 282.

114 Bližšie BURSÍK, Tomáš. Vražda předsedy MNV v Koubalově Lhotě. In: PERNES, Jiří – FOITZIK, Jan, eds. *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“*. Brno: Prieus, 2005, s. 257 – 270.

115 Tvrdý trest dedinským boháčom – záškodníkom a vrahom. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 60, s. 2.

116 Bližšie napr. STEHLÍK, Michal. *Babické vraždy 1951*. Praha: Academia, 2016, 256 s.

stránkach *Pravdy*.¹¹⁷ V ďalšom článku si redakcia posvietila na dvoch obvinených z radov „dedinských boháčov“, Jána Plichtu a Antonína Mitysku. Tieto príklady mali v čitateľoch vyvolať odpor a nenávisť k celej sociálnej skupine „dedinských boháčov“, ktorí sa „najprv snažili sabotovať verejné zásobovanie, ale keď videli, že to nepôjde, klesli tak hlboko, že začali terorizovať, páliť a vraždiť“.¹¹⁸ V ďalšom čísle noviny predstavili obeť vraždy. Profily „dokonalých socialistických ľudí“ s mučeníckym akcentom zneužili na podporu jedinej správnej cesty „budovania socializmu“.¹¹⁹ Totalitná moc znevážila tento prípad na ešte razantnejšie ťaženie voči roľníckemu stavu a v duchu ideologického konceptu zosilnenia „triedneho boja“ na dedine zámerne podnietila gradovanie nenávisti a strachu. Na stránkach *Pravdy* bolo v sledovanom období uverejnených spolu 15 článkov o súdno-trestných pojednaniach s „dedinskými boháčmi“.

„Dedinský boháč“ Juraj Rell pred Štátnym súdom (Zdroj: TASR)

SOVIETSKY ZVÄZ – NÁŠ VZOR

V dôsledku ukotvenia Československa v sovietskej mocenskej sfére zaujal Sovietsky zväz bezvýhradnú pozíciu vo všestrannom formovaní československej spoločnosti. Ako vodca pracujúcich a bašta svetového mieru sa stal „vzorom výstavby socializmu“¹²⁰ a hodnotového smerovania vo všetkých oblastiach spoločenského života. Informácie o socialistických krajinách, obzvlášť o Sovietskom zväze, sa stali výraznou obeťou zásahu cenzúry. Novinárskej obci bola v pofebruárovom období vytýčená povinnosť systematicky oboznamovať občanov o úspechoch Sovietskeho zväzu „v socialistickom budovaní“, o boji proti

„západným imperialistom“, odstraňovaní kapitalistického vykorisťovania a odhaľovaní hrozieb imperializmu voči ľudovodemokratickým zriadeniam.¹²¹ Efektívne ideologické zafarbenie mal aj obraz „sovietskych ľudí“, ktorí predstavovali ideál priateľstva, obrany svetového mieru a nezištnej pomoci všetkým pracujúcim. Propaganda vyobrazila „ideálneho sovietskeho človeka“ ako tvrdo pracujúceho, disciplinovaného a oddaného nasledovateľa „socialistických myšlienok“.¹²²

Smerovanie agrárnej politiky v Československu do podstatnej miery podliehalo pokynom sovietskeho vedenia. Sovietske kolektívne

poľnohospodárstvo tlač prezentovala ako „najpokrokovejšie a najvyspelejšie poľnohospodárstvo na svete“, kolchozné zriadenie rezonovalo ako dokonalý model „slobody, radosti, šťastia a blahobytu na sovietskej dedine“ v kontraste s faktom, že domáci roľníci mali z kolchozov skôr strach.¹²³ Zidealizovaný charakter popularizácie sovietskeho poľnohospodárstva mal prispieť k rozvoju „socialistických výrobných foriem“ ako jedinej cesty k „novému, šťastnému životu na našej dedine“.¹²⁴ Motiváciou k prechodu na socialistickú veľkovýrobu boli manipulujúce články o nadštandardných príjmoch sovietskych družstevníkov. Ich údajný „hmotný

117 Kliatba tým, čo chcú ohrozovať našu výstavbu. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 160, s. 3.

118 Dedinskí boháci – teroristi a vrahovia z Babíc. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 183, s. 6.

119 Obete vraždy v Babiciach – hrdinovia ľudu. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 185, s. 5.

120 Budeme sa učiť, ako ešte rýchlejšie vybudovať šťastné a kvitnúce socialistické dediny. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 137, s. 2.

121 ŠKARDA, Petr. *Regulace tištěných médií ze strany ministerstva informací a ÚV KSČ v roce 1948*. Diplomová práca. Brno: Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, 2010, s. 81.

122 Naše dediny vítajú predstaviteľov najpokrokovejšieho poľnohospodárskeho sveta. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 139, s. 1.

123 BARNOVSKÝ, Michal. Sľuby a realita. Slovenská spoločnosť po februárovom prevrate 1948. In: BYSTRICKÝ, Valerián, ROGUĽOVÁ, Jaroslava, eds. *Storočie propagandy. Slovensko v osídľach ideológií*. Bratislava: Veda, 2005, s. 170.

124 Hostia najmilší. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 136, s. 1.

blahobyť“, ktorý im prinieslo združenie v kolchozoch, mal predstavovať vyše dvojnásobok predvojnových zárobkov.¹²⁵ Z hľadiska propagandy boli obzvlášť významnými stretnutia roľníkov s delegáciami sovietskych poľnohospodárov. Dňa 9. júna 1951 prišla približne na mesačnú návštevu Československa 43-členná sovietska delegácia, ktorej sa dostalo pompéžneho privítania vo viacerých mestách, a to nielen poprednými politickými predstaviteľmi a zástupcami sektoru pôdohospodárstva, ale zabezpečená bola aj účasť širokých mas. V záujme napredovania kolektivizácie išlo o významnú, propagandisticky rozhodne využiteľnú udalosť, ktorá mala prispieť k „rozvoju nášho poľnohospodárstva a ešte viac upevniť bratské zväzky našich a sovietskych poľnohospodárov“¹²⁶ a motivovať roľníkov k uplatňovaniu nadobudnutých skúseností idyllicky vykresleného sovietskeho poľnohospodárstva v praxi miestnych JRD. Sovietskej vede a pôdohospodárstvu boli pripisované „svetodejinné úspechy“, ktoré domácim roľníkom „otvárali netušené perspektívy, pokiaľ skončia so zastaralou a ochudobňujúcou malovýrobou a vybudujú vo svojich JRD skutočnú socialistickú veľkovýrobu“.¹²⁷ Metóda masového presvedčovania cez médiá patrila k ústredným úlohám politickej práce a budovanie utópie svetovo najpokrokovejšieho sovietskeho poľnohospodárstva presne prislúchalo daným koncepciám. Spomínanej sovietskej delegácii venovala Pravda 14 článkov.

Jedným z dôsledkov sovietskej Československa bola aj vzostupná tendencia glorifikácie vodcu pofebruárového režimu. Podľa sovietskeho vzoru venovala komunistická propaganda 50. rokov značnú pozornosť budovaniu kultu osobnosti prezidenta Klementa Gottwalda, postaveného na

Naše dediny vítajú predstaviteľov najpokrokovejšieho poľnohospodárstva sveta
Delegácia sovietskych kolchozníkov na návštevu južného Slovenska

(PA) — V stredu 14. júna v raných hodinách pricestovala do Bratislavy časť delegácie sovietskych poľnohospodárov a poľnohospodárskych pracovníkov, ktorí prišli do našej vlasti, aby sa rozbehli a svoje skúsenosti a najnovšie poznatky a poznatky im, ako budovať ešte smelejšie a rýchlejšie socializmus na dedine.

Na hlavnej stanici prišli s nimi sovietskych hostí pozdravovať zástupcov KSNV, František Kubec, predseda okresného komitétu, Karel Šušterčík, predseda mestského komitétu, a zástupcov miestnej organizácie Komsomol. Súčasne sa im predstavili zástupcovia miestnej organizácie Komsomol, predseda JRSR Marek Čuk...

Príjemná atmosféra pri stretnutí delegácie sovietskych poľnohospodárov a poľnohospodárskych pracovníkov s miestnymi predstaviteľmi a zástupcami Komsomol v Bratislave. Foto: Petřík.

Príjemná atmosféra pri stretnutí delegácie sovietskych poľnohospodárov a poľnohospodárskych pracovníkov s miestnymi predstaviteľmi a zástupcami Komsomol v Bratislave. Foto: Petřík.

Stretnutie kolchozníkov s družstevníkmi

(PA) — Časť delegácie sovietskych poľnohospodárov a poľnohospodárskych pracovníkov, ktorí pricestovali do Bratislavy, navštívila ešte v stredu popoludní JRD IV, typu v Hornej Poldeň. Časť delegácie sa zúčastnila na spoločnom stretnutí sovietskych poľnohospodárov a poľnohospodárskych pracovníkov s miestnymi predstaviteľmi a zástupcami Komsomol v Bratislave. Foto: Petřík.

S priateľskou atmosférou a družstevnícky sa stretávajú delegácia sovietskych poľnohospodárov a poľnohospodárskych pracovníkov s miestnymi predstaviteľmi a zástupcami Komsomol v Bratislave. Foto: Petřík.

Propagácia návštevy sovietskych kolchozníkov v Československu (Zdroj: Pravda)

platforme viacúrovňového vodcovstva na poli politického, hospodárskeho či kultúrneho diania.¹²⁸ Prioritou propagandy bolo interpretovať jeho vôľu a predložiť verejnosti neomylnosť jeho

Pred tromi rokmi, dňa 14. júna 1948 zvolil Klementa Gottwalda za prezidenta Československej republiky.

S prezidentom Gottwaldom za mier a socializmus

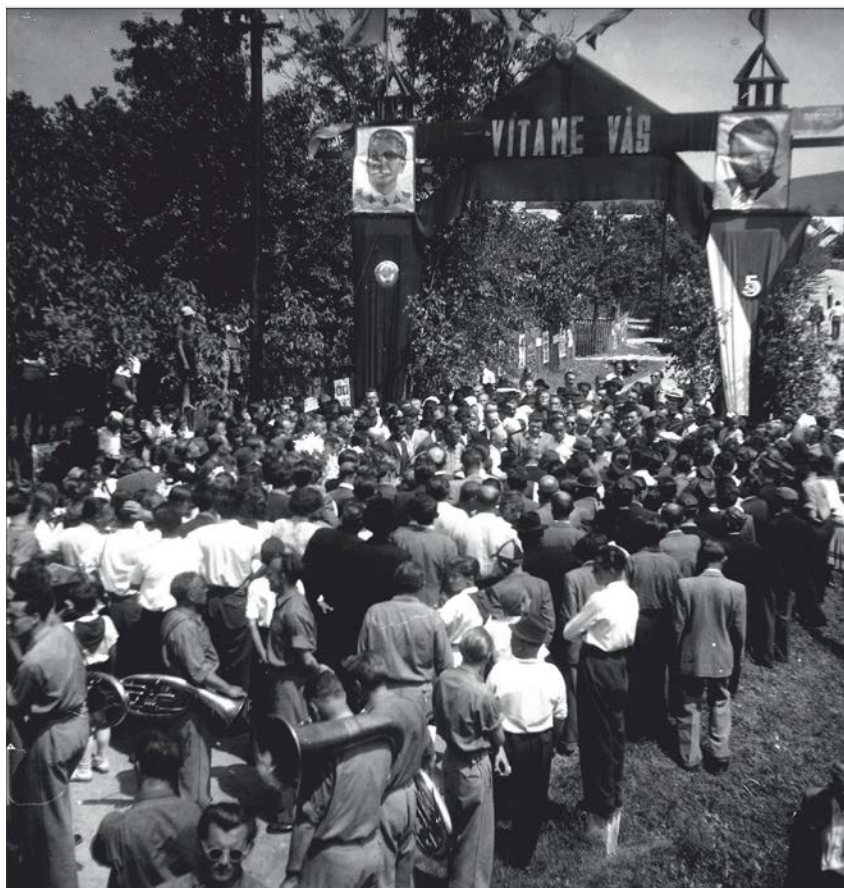
Práve pred tromi rokmi, dňa 14. júna 1948 zvolil Klementa Gottwalda za prezidenta Československej republiky. Foto: Petřík.

Práve pred tromi rokmi, dňa 14. júna 1948 zvolil Klementa Gottwalda za prezidenta Československej republiky. Foto: Petřík.

Práve pred tromi rokmi, dňa 14. júna 1948 zvolil Klementa Gottwalda za prezidenta Československej republiky.

Práve pred tromi rokmi, dňa 14. júna 1948 zvolil Klementa Gottwalda za prezidenta Československej republiky. Foto: Petřík.

125 Vysoké príjmy sovietskych kolchozníkov. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 138, s. 4.
 126 Nadšene a s láskou víta náš ľud svojich drahých hostí – sovietskych kolchozníkov. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 136, s. 1.
 127 Budeme sa učiť, ako ešte rýchlejšie vybudovať šťastie a kvitnúce socialistické dediny. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 137, s. 1.
 128 FUTEROVÁ, Aneta. *Klement Gottwald – analýza kultu osobnosti v komunistickom Československu*. Diplomová práca. Pardubice: Filozofická fakulta Univerzity Pardubice, 2019, s. 16.

Delegácia sovietskych kolchozníkov navštívila JRD v Točníci (Zdroj: TASR)

ľudovodemokratickej spoločnosti, sformulovanej komunistickou ideológiou. Zverejňovaním ód na Gottwalda propaganda opakovane potvrdzovala pozíciu „zbožňovaného vodcu národa“ a jeho voľbu za prezidenta republiky ako významný historický medzník národných dejín. Pri príležitosti 3. výročia nástupenia K. Gottwalda do prezidentského úradu (14. jún 1948) *Pravda* pripomínala jeho dejinnú rolu pri „vykročení nášho ľudu míľovými krokmi po ceste socialistickej výstavby, aby uskutočnil svoj dávny sen“. Boli mu prisúdené prvotriedne vlastnosti, nešetiac pritom superlatívmi „ušľachtilého, najvernejšieho syna svojho

ľudu, najlepšieho z komunistov, muža múdreho a rozvážneho“, neopomenúc poďakovanie všetkých pracujúcich za „šťastný a radostnejší život“ ako deklaráciu oslňovej budúcnosti pod jeho vedením. V otázke roľníctva bola zdôrazňovaná vďačnosť malých a stredných roľníkov, ktorí už „nie sú vydaní napospas chamtivým drápom dedinských boháčov, ale v jednotných roľníckych družstvách stávajú sa slobodnými, zámožnými hospodármi svojich družstevných polí“. ¹²⁹

REALITA VERZUS ILÚZIE

Budovanie ľudovodemokratickeho štátu podľa sovietskeho vzoru,

s centrálnym plánovaním v ekonomickej oblasti a likvidáciou súkromného sektoru, privodili celkový úpadok poľnohospodárskej produkcie a zásadne nabúrili charakter československého hospodárstva, ktoré bezprostredne zasiahla hlboká kríza. ¹³⁰ V priebehu roku 1951 začali narastať problémy so zásobovaním múky a mäsa, ktoré boli dôsledkom nízkej poľnohospodárskej produkcie, ako reflexie neprimeraných zákrokov do agrárnych záležitostí. Prvá kolektivizačná kríza pramenila zo širších ekonomických súvislostí, ktoré sa týkali systému zásobovania obyvateľstva potravinami a spotrebným tovarom. Lístkový systém, zavedený už v roku 1939, zaručoval prístup obyvateľov k základným potravinám a tovarom na tzv. viazanom trhu za nižšie ceny. Tento systém zaručoval, že dopyt na trhu neprevyšil ponuku, čo by v opačnom prípade znamenalo úplné vyčerpávanie zásob. Postupne však režim na základe ideologických kritérií vymedzil len určité skupiny občanov, ktorým bol dostupný. U vidieckeho obyvateľstva sa odobratie lístkov dotklo veľkých roľníkov a stalo sa súčasťou ich ekonomického znevýhodňovania. V roku 1951 získali potravinové lístky už iba družstevníci a malí roľníci s výmerou pôdy do 2 ha, a to len za predpokladu, že mali splnené dodávkové úlohy. Ostatným roľníkom neostávalo nič iné, len nakupovať na voľnom trhu, kde boli ceny tovarov nepomerne vyššie. ¹³¹ Súkromné vlastníctvo inventáru, tovarov či hotovosť boli a priori posudzované ako nezákonne nadobudnuté, hoci išlo o rodinný majetok či úspory. „Dedinský boháč“ mal tak zámerne brániť verejnému zásobovaniu, bol „nepriateľom hospodárstva“, vinníkom núdze spoluobčanov, ktorý „neujde spravodlivému trestu“. ¹³²

129 S prezidentom Gottwaldom za mier a socializmus. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 139, s. 1.

130 BÁRTA, Milan. Peněžní reforma 1953 ve zprávách ministerstva národní bezpečnosti. *Paměť a dějiny*, roč. 7, 2013, č. 3, s. 58.

131 BOŠTÍK, Pavel. *Venkov bez mezí: kolektivizace zemědělství v Pardubickém kraji v letech 1949 – 1960*. Praha: Národní zemědělské muzeum, s. p. o., 2020, s. 74.

132 „Poctivá práca“ dedinského boháča Hyneka v Žereticiach. *Pravda*, roč. 32, 1951, č. 74, s. 5.

Pri bilancovaní výsledkov česko-slovenského hospodárstva za rok 1951 zhodnotil novoročný prejav prezidenta Gottwalda situáciu v poľnohospodárstve ako neuspokojivú. Poľnohospodárska výroba sa pohybovala na predvojnovovej úrovni a nezaznamenala také napredovanie ako priemysel. Príčiny tohto zaostávania videl štát jasne. Spochívali v nedostatočnom využití „veľkých možností socialistickej organizácie výroby, prevažovaní nedokonalaj, neproduktívnej malovýroby“ a vo zvýšení nárokov na uspokojenie životných potrieb občanov. Jediným východiskom z týchto nezrovnalostí bolo podstatné zvýšenie poľnohospodárskej výroby cestou „poľnohospodárskej socialistickej veľkovýroby a socializácie dediny“, čo podmieňoval rozvoj a upevňovanie JRD, strojovo-tractorových staníc a štátnych majetkov. Zodpovednosť za zásobovanie obyvateľstva bola hodená na plecia roľníkom, ktorí mali v plnej miere rešpektovať socialistickú družstevnú myšlienku, lebo „ľud nemožno nechať hladovať, hladovať ho nechávali iba kapitalisti“.¹³³

Od odštartovania programu kolektivizácie bolo tempo zakladania JRD relatívne dynamické, no v priebehu roku 1951 sa výrazne spomalilo.¹³⁴ Koncom roku 1951 bolo na Slovensku zriadených 2148 JRD, z toho 968 JRD vyšších typov. Štátny sektor obrábal 25 % z celkovej ornej pôdy a štatisticky sa mal podieľať na tretine zásobovacích dodávok. Tlač chválila družstevnú socialistickú základňu ako perspektívnu a mimoriadne úspešnú. Plánované zvýšenie poľnohospodárskej výroby oproti predchádzajúcemu roku o 15 % a dodávok o 17 % mali byť pri plnom rešpektovaní socialistických výrobných foriem bez problémov splnené. Reálne hospodárske pomery štátu boli navonok bagatelizované, tlač spomínala ťažkosti so zásobovaním a obmedzenie voľného trhu len okrajovo

Strojovo-tractorová stanica v Hurbanove (Zdroj: TASR)

a zaobalene.¹³⁵ Isté zvyšovanie výnosov na poliach JRD, ktorým tlač dodala patričnú váhu, sa dialo výlučne na úkor nemalých dotácií do družstevného úseku zo strany štátu. Avizované nižšie výnosy v súkromnom sektore boli spôsobené nekompromisným uplatňovaním represívnych opatrení voči roľníkom, v dôsledku ktorých individuálne hospodárenie postupne upadalo. Neadekvátne zásahy do poľnohospodárstva potvrdili v priebehu roku 1951 nerentabilnosť JRD, ktorá sa rozvinula aj v roku nasledujúcom. Spolu s gradovaním nátlakových a násilných foriem kolektivizačných opatrení boli predzvestou nielen kolektivizačnej, ale aj celospoločenskej krízy.

Najradikálnejším prejavom kolektivizácie, ktorý sa v Československu

najintenzívnejšie uplatnil od novembra roku 1951 do leta roku 1953, bolo nútené vysťahovanie roľníckych rodín v rámci Akcie „kulak“ (Akcia „K“). Realizujúci závery pléna ÚV KSČ z februára 1951, sa vo viacerých straníckych dokumentoch začali objavovať podnety vysťahovať odsúdeného „dedinského boháča“ z miesta bydliska a následne tento moment propagandisticky a politicky využiť. Konkrétny návrh z dielne ministerstva spravodlivosti ráatal s exemplárnym súdnym potrestaním vopred vytipovaných súkromných roľníkov z jednotlivých krajov za nesplnenie predpísaných dodávok zhabaním majetku a vysťahovaním. Finálne bola politická smernica o postupe proti údajným sabotérom zásobovania vydaná 25. júna 1951, avšak

133 Veľká úloha nášho poľnohospodárstva. *Pravda*, roč. 33, 1952, č. 3, s. 1.

134 PEŠEK, Jan. *Odvrátená tvár totality. Politické perzekúcie na Slovensku v rokoch 1948 – 1953*. Bratislava: Veda, 1998, s. 207.

135 Veľká úloha nášho poľnohospodárstva. *Pravda*, roč. 33, 1952, č. 3, s. 2.

od zamýšľaného vysťahovania „kulacých“ rodín sa nateraz upustilo. Represívnu povahu politickej línie vzápätí potvrdili prípravy podkladov pre vysídľovanie trestne stíhaných roľníkov a ich rodín. Zahájenie rozsiahlej perzekučnej akcie upravovala *Smernica ministrov národnej bezpečnosti, vnútra a spravodlivosti o úprave pomerov rodinných príslušníkov odsúdených dedinských boháčov*, z 22. októbra 1951, s účinnosťou od 1. novembra 1951.¹³⁶ Odsúdení roľníci, ktorí rôznymi spôsobmi narušili priebeh kolektivizácie, pocítili tvrdý dopad represí na svoje rodiny. Jej realizovaním bolo zahájené obdobie najtvrdších foriem postihov roľníckeho stavu a najťaživejšej situácie na dedine.

ZÁVER

Neodmysliteľným nástrojom realizácie politiky KSC, upevnenia jej mocenských pozícií a budovania nových spoločenských štruktúr sa stala ideologická propagačná kampaň, ktorej boli médiá podriadené v plnej miere. Ich úlohou v pofebruárovej dobe bolo potlačiť slobodné myslenie občanov, vyvolať masový súhlas s politikou komunistickej strany a aktívne sa podieľať na „budovaní socialistickej spoločnosti a odhaľovaní triedneho nepriateľa“. Pri tvorbe iluzórneho sveta využívajúc metódu „cukor a bič“ sledoval totalitný režim naplnenie svojich mocichtivých ambícií. Pomocou manipulatívnych techník sa usiloval o skreslenie reality v očiach verejnosti, najčastejšie zamlčoval vybrané úseky skutočností, redukoval ich, alebo si ich prispôboval a predkladal obraz imaginárneho diania. Účelovo nadhodnotil, či podcenil isté fakty alebo využíval spoločenskú polarizáciu cielene vyšpecifikovaných autorít a naopak odpadlíkov.

Komunistická propaganda v 50. rokoch 20. storočia využívala všetky dostupné možnosti mediálneho

Propagovanie úspešnosti spoločného organizovania práce a kolektívneho hospodárstva (Zdroj: ŠA Trnava)

priestoru. Rozhlas, film, divadlo, knihy, tlač sa ocitli pod dohľadom štátnej moci. Cieľom propagandistických mechanizmov bolo preniknúť do všetkých oblastí spoločenského života, zasiahnuť každodenný život. V záujme „ochrany socializmu“ sa od občanov vyžadovala bdelosť a ostrážitosť, nárokovanie verejného

odobrenia prenasledovania „rozvrtných živlov“ bolo pokladané za správne a odôvodnené. Funkciu hlavného komunikačného kanálu plnila tlač, najmä vďaka schopnosti obsiahnuť široký záber občanov v krátkom čase. V praxi totalitných režimov bol nežiaduci obsah tlačovín odstraňovaný, cenzúra v nich našla absolútne

136 Bližšie k problematike BLAŽEK, Petr, JECH, Karel, KUBÁLEK Michal a kol. *Akce K. Vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech* Studie, seznamy a dokumenty. Praha: Pulchra, 2022, s. 67 – 78.

uplatnenie. Slúžiac ideologickým záujmom sa tlač v danom období venovala niekoľkým tematickým okruhom. Východiskovými boli články orientované na „boj proti triednemu nepriateľovi“, ktorý bol prezentovaný ako nevyhnutný, a verejný lynč takýchto nepohodlných osôb ako opodstatnený. Značný priestor bol venovaný údajným ekonomickým úspechom socialistického hospodárstva, ohlasovalo sa prekročenie plánov, nadprodukcia či dosahovanie hospodárskej úrovne západoeurópskych štátov napriek tomu, že mnoho občanov žilo v núdzi. Čitateľom bola predkladaná utopistická predstava žiarivej budúcnosti, kde nikomu nič nechýba a každý, kto sa bude aktívne podieľať na „budovaní socialistickej spoločnosti“, dosiahne vytúžený komfort. Nemenej sa médiá zaoberali šírením averzie voči „nepriateľom“ zvonku, ktorí predstavovali úhlavnú hrozbu pre „budovanie socializmu“. „Západní imperialisti“ ohrozovali svetový mier, vystupovali ako vojenski štváci, kapitalistickí vykorisťovatelia, ktorí sa všemožne usilovali o podkopanie ľudových demokracií. Patrili do sveta, ktorý propaganda predkladala ako nepriateľský, ktorému boli určené všetky negatíva. Naopak, všestranná popularizácia Sovietskeho zväzu, patriaceho do sveta prvotriednych kvalít, zaznamenávala na stránkach tlače až patetické realizácie prezentovaním vzoru dokonalosti na všetkých spoločenských úsekoch. Tento koncept predstavoval silnú oporu mocenských štruktúr v propagandistickom úsilí modelovania komplexného verejného priestoru.

Poľnohospodárska tematika zaujala v oficiálnej straníckej tlači popredné miesto. Z pozície základného mediálneho nástroja zasypal denník *Pravda* svojich čitateľov rozsiahlym množstvom článkov, ktoré sa venovali najaktuálnejšej kolektivačnej problematike. Kolektivačná propaganda od svojich pozvoľných, optimisticky ladených počiatkov v roku 1949 prešla v nasledujúcich rokoch k masovej, zanietenej kampani k zakladaniu JRD

a prechodu na poľnohospodársku veľkovýrobu ako cesty k blahobytnému životu roľníctva. K prepychovej vízií tlač pridala aj plnohodnotný kultúrny život pre „milióny más“ malých a stredných roľníkov. Postupne sa menila propagandistická dikcia od tematiky budovateľského úsilia, zanietenej motivácie a nadšenia zo socialistických metód práce, impulzov k socialistickým formám hospodárenia či presvedčania o svetlých zajtrajškoch, k čoraz ostrejšim, štvavým vyjadreniam. Usmerňované médiá boli povolané vystríhať pracujúcich pred všadeprítomnými zradcami a spojencami „triedneho nepriateľa“, odhaľovanými najmä v radoch „zvyškov porazenej buržoázie a dedinských boháčov“, proti ktorým zaviedol vládny aparát represívnu kampaň. Narastajúci tlak podporili rôzne presvedčovacie techniky, využívané dobovou propagandou, ktorá dosiahla v agresivite dikcie svoj vrchol. V kontraste so štvavými verbálnymi prejavmi zároveň stáli priam lúbezné privety o žiarivých zajtrajškoch, adresované výlučne socialistickému družstevníkovi.

Cieľom predkladanej práce bolo sledovať poľnohospodársku tematiku z hľadiska kolektivačnej propagandy na stránkach denníka *Pravda* v roku 1951, teda v najtvrdšej fáze kolektivizácie v Československu. Celkovo práca analyzovala 168 článkov previazaných s problematikou kolektivačnej propagandy využitím metódy textovej analýzy. Sledovaný výber predstavuje dve základné tematické východiská založené na protikladnom princípe. Menej priestoru práca venovala oslavnej propagande, reflektovanej v pozitívne ladených textoch, zameraných na prezentovanie napredovania socialistických veľkovýrobných foriem a rozkvet „budovateľského úsilia“ v poľnohospodárstve. Väčšia pozornosť bola upriamená na totalitnú očierňujúcu propagandu, prinášajúcu negatívne náhľady na odporcov kolektivizácie, predovšetkým na „dedinských boháčov“. Ich ďalšia spoločenská

prítomnosť nebola akceptovateľná a v zostrenom „protikulackom“ kurze uplatňoval režim širokú škálu represívnych metód zacielených na ich konečnú likvidáciu. Viacerým aspektom záškodníckej, sabotážnej či trestnej činnosti zámožnejších roľníkov sa v rámci kolektivačnej propagandy venovalo v sledovanom časovom horizonte spolu 47 článkov. Z toho sa v 3 článkoch dozvedáme o odsúdení roľníkov pred príslušným okresným súdom a 12 článkov pojednáva o vynesení trestu trestnými komisiami orgánov ľudovej správy. Je nutné podotknúť, že trestnému stíhaniu „dedinských boháčov“ predchádzalo mnoho článkov o vylúčení veľkého roľníka z JRD ako dôsledku jeho údajnej záškodníckej činnosti.

Z hľadiska typu manipulovaných správ boli v sledovanom výbere článkov najčastejšie aplikované tzv. účelové informácie, ktoré vznikli cielene, s jednoznačným úmyslom účelového formovania verejnej mienky.

Z propagandistických techník jasne dominuje opakovanie s obsahovým zameraním príspevkov na úspechy a napredovanie konceptu JRD, socialistické výrobné formy či víziu lepšej budúcnosti. Opakovanie týchto tvrdení malo za cieľ podporiť ich dôveryhodnosť. Často sa možno stretnúť aj so zveličovaním, ktoré malo viesť čitateľa k presvedčeniu, že avizovaná cesta vedie k blahobytnému životu. Nechýbalo ani velebenie prezidenta ako „vodcu národa“ či idealizovanie straníckych funkcionárov. Najzásadnejšie sa kolektivačná propaganda prejavila v textoch s aplikovaním techniky útočenia na „triedneho nepriateľa“, keď systematicky predkladaný démonický profil majetných roľníkov stál za odôvodnením nutnosti a správnosti použitia represívnych opatrení.

Analyzované texty využívali väčšinu z dostupných propagandistických techník a pomôcok, ktoré sledovali úspešné oslovenie a ovplyvňovanie prijímateľov. Je otázne, nakoľko sa tento zámer uplatnil v praxi. Pofebruárová doba bola charakteristická zlou ekonomickou situáciou s nízkou

životnou úrovňou. Je možné, že mnoho ľudí sa nechalo viesť propagandou sľubovanou víziou lepšej budúcnosti ako východiska z neutešených pomerov. V kontexte s predpokladanou názorovou diferenciáciou občanov mohla byť zmena pomerov akceptovaná, odmietaná alebo vnímaná pasívne či rezervovane.

Propagandistické úsilie komunistickej moci o urýchlenie kolektivizácie sa prejavilo v tlači v roku 1951 mimoriadne štvavou dikciou, s akou

sa nemožno stretnúť v žiadnej z kolektivizačných fáz. Ústrednou črtou bol odmietavý postoj k úhlavnému nepriateľovi, „dedinskému boháčovi“, ktorého kritika ako sabotéra „socialistickej výstavby“ dosahovala obzvlášť útočný prejav vrátane pejoratívnych výrazových prostriedkov a stupňujúcej sa drsnosti rétoriky.

Pomalé tempo kolektivizácie a neochota roľníkov vstupovať do JRD priniesli stagnáciu v sľubovanom rozvoji nových foriem hospodárenia.

Proces neprirodeného prebudovania poľnohospodárstva vniesol do života roľníctva diskontinuitu, znížil životnú úroveň a z hľadiska finančného i spoločenského sa zamestnanie v poľnohospodárstve stalo neatraktívnym. Politika nútenej premeny súkromného hospodárenia na spoločné sa prejavila ako jeden z najkrutejších zásahov vládnej garnitúry do života roľníkov a ako symbol bezprávia komunistického režimu v Československu.

Silvia Haladová • Reflections of collectivization propaganda on the pages of Pravda newspaper from 1951 to the launch of Action “K” (“kulak”)

The communist regime installed in Czechoslovakia after the February 1948 coup d'état used many forms of persecution to achieve its aims. Agriculture was affected by forced collectivization, which disrupted the traditional village environment by destroying private small-scale production and building up collective agricultural production on a large scale. The process of rebuilding society was accompanied by the regime's changing attitude towards different social groups. In the case of the peasants, private farming was seen as a capitalist survival and only large-scale agricultural production, represented by large socialist state enterprises, was promoted. As a consequence of these circumstances, a fundamental change in the property and social structure of the countryside took place, which eventually led to a general decline in agriculture and a failure to supply the population with food. This situation was deliberately blamed on the wealthy peasants, the “village rich” or “kulaks” against whom the regime introduced a sophisticated system of political and economic interventions that led to their social, economic and existential disintegration. The role of the press, as a basic instrument of mass communication and also an effective tool of propaganda of the time, was to show the independent peasants as saboteurs of “building of socialism” and to denigrate them before the public as the most serious enemies. The criticism of the alleged opponents of the new conditions reached an extremely virulent level in the pages of Pravda in 1951, such as could not be encountered in any other phase of the collectivisation of agriculture in Czechoslovakia. It was a reflection of a phase of the application of the harshest repression and illegality of the totalitarian regime against the “village rich”, which had reached unprecedented proportions. The aim of the present study is to analyse the collectivisation propaganda published in the pages of the aforementioned contemporary press in 1951, with an emphasis on assessing the scope, forms and degree of aggressiveness of the dissemination of purposeful information in the most challenging years of the initial phase of collectivisation, in the context of the turning point events and the socio-political context.

Mgr. Silvia Haladová, PhD. (1975)

Vyštuďovala históriu na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity, titul PhD. jej bol udelený v roku 2008 na Univerzite Komenského v Bratislave v odbore archívniectvo a pomocné vedy historické. Do roku 2018 pôsobila ako odborná asistentka na Katedre historických vied a stredo-európskych štúdií Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. V súčasnosti je pracovníčkou Centra výskumu obdobia neslobody Ústavu pamäti národa. Vo svojej vedeckej činnosti sa zameriava na slovenské dejiny 20. storočia, predovšetkým sa venuje téme násilnej kolektivizácie a regionálnym dejinám. Je autorkou troch monografií, vysokoškolskej učebnice, niekoľkých desiatok vedeckých štúdií a odborných článkov publikovaných doma aj v zahraničí. Vo viacerých publikáciách spracovala obdobie slovenských dejín 20. storočia so zameraním na trnavský región.

Kontakt: silvia.haladova@upn.gov.sk

PROTIKOMUNISTICKÝ SPRAVODAJSKÝ ODBOJ V PREPOJENÍ NA SLOVENSKÝ EXIL V ROKOCH 1946 – 1950. PŘÍPAD ALEXANDRA MATÚŠA V DOKUMENTOCH

BEÁTA KATREBOVÁ BLEHOVÁ

V Československu bolo v rokoch 1949 – 1958 popravených štyridsaťdva agentov-kuriérov, čo pri celkovom počte 245 popravených osôb z politických dôvodov predstavuje 17 percent.¹ Tento výpočet naznačuje, že československý komunistický režim považoval skupinu kuriérov², zväčša pracujúcich v intenciách západných spravodajských služieb, za obzvlášť nebezpečnú kategóriu tzv. spravodajského protikomunistického odboja. Agenti-kuriéri napojení na rôzne exilové skupiny alebo západné tajné služby tajne prechádzali cez prísne stráženú československú štátnu hranicu a prenášali informácie spravodajského a iného charakteru, snažili sa o vytvorenie spravodajských sietí v Československu či o sfunkčnenie tajných vysielaciek. V skupine popravených sa nachádza trinásť agentov-kuriérov zo Slovenska, medzi nimi aj známe mená členov Bielej légie Antona Tunegu a Alberta Púčika.³ Osudy a príbehy slovenských agentov-kuriérov boli pritom len v niektorých prípadoch predmetom podrobnejšieho historiografického výskumu, o väčšine z nich nemáme zatiaľ presnejšie poznatky.⁴ Ak zohľadníme skutočnosť, že na popraviske sa ocitli zväčša len vedúci skupín alebo najviac exponovaní kuriéri, zistíme, že skupina spravodajského protikomunistického odboja bola oveľa početnejšia, o čom svedčia aj jednotlivé súdne procesy s dlhým zoznamom odsúdených.⁵ Prehľad o agentoch-kuriéroch (a ich pomocníkoch) teda zďaleka nie je úplný. Celkovo je problematika spravodajského protikomunistického odboja a spravodajských operácií západných tajných služieb proti Československu v rokoch 1948 – 1956, s čím úzko súvisí aj tematika agentov-kuriérov, len čiastočne spracovaná.⁶

1 PEJČOCH, Ivo, TOMEK, Prokop. *Kurýři západních spravodajských služeb, popraveni v letech 1949 – 1958*. Cheb: Svět křídél, 2010, s. 320.

2 V dobovej terminológii boli agenti-kuriéri označovaní aj ako agenti-chodci.

3 Ide o nasledovných popravených agentov-kuriérov zo Slovenska: Pavol Babík, Oldřich Fiala, Tomáš Chovan, Anton Kandráč, Augustín Lednický, Alexander Lehotský, Alojz Milučký, Viktor Palkovič, Albert Púčik, Jozef Rojko, František Špiriak, Anton Tunega a Otakar Vitkovský.

4 Najznámejší z členov spravodajského protikomunistického odboja boli nepochybne členovia Bielej légie Anton Tunega a Albert Púčik. Pozri bližšie LETZ, Róbert. *Odkaz živým. Prípad Albert Púčik a spol.* Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008. K Augustínovi Lednickému pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Armed Anti-communist Resistance in Slovakia in the Postwar years, 1948 – 1953. The cases of Augustín Lednický and Ján Rešetko*. In: Michael Gehler, David Schriffl, eds. *Violent Resistance. From the Baltics to Central, Eastern and South Eastern Europe 1944 – 1956*. Paderborn: Ferdinand Schöningh 2020, s. 189 – 215; KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Protikomunistický ozbrojený odpor na Slovensku: Prípad Augustín Lednický a spol.* *Pamäť národa*, roč. 13, 2017, č. 2, s. 69 – 77. K Tomášovi Chovanovi: KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Ozbrojený odpor na Slovensku v rokoch 1949 – 1951 v prepojení na slovenský politický exil. Prípad agenta-kuriéra Tomáša Chovana*. In: Michal ŠMIGEL, ed. *Ozbrojený protikomunistický odpor v krajinách strednej a východnej Európy (1944 – 1953)*. Banská Bystrica: Belianum, 2019, s. 74 – 93. Pozri tiež PEJČOCH, I., TOMEK, P. *Kurýři západních spravodajských služeb, popraveni v letech 1949 – 1958*.

5 Napríklad v súdnom procese s agentom-kuriérom Tomášom Chovanom a spol., ktorý sa konal pred Štátnym súdom Bratislava 28. – 30. 3. 1951, bolo odsúdených 18 osôb. A ÚPN, Krajská správa ŠtB Bratislava, vyšetrovacie spisy, BA V 1013, rozsudok Štátného súdu Bratislava 30. 3. 1951, Ts III, 4/51. V prípade Augustína Lednického Štátna prokuratúra v Bratislave dňa 22. 5. 1950 obžalovala 24 osôb. A ÚPN, KS ZNB, S ŠtB BA, V-1009, Štátna prokuratúra Bratislava, obžaloba Lednický a spol. 22. 5. 1950.

6 Pozri SVOBODA, Libor, TICHÝ, Martin, zost.: *Cesty za svobodu. Kurýři a převaděči v 50. letech 20. století*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014, s. 8.

Vznik a organizovanie spravodajského protikomunistického odboja v intenciách západných tajných služieb boli v období vznikajúceho bipolárneho konfliktu studenej vojny prirodzené. Medzi najaktívnejšie patrili americké okupačné orgány v Rakúsku a Nemecku, predovšetkým americká vojenská kontrarozvedka (*Counter Intelligence Corps*, CIC) a vojenská spravodajská služba (*Military Intelligence Service*, MIS).⁷ Medzi najznámejšie skupiny slovenského exilu, ktoré spolupracovali so CIC (CIA), patrí protikomunistické hnutie Biela légia.⁸ Spravodajskú sieť Bielej légie organizoval major Jozef Markančuk, bývalý vedúci spravodajského oddelenia Rýchlej divízie slovenskej armády na východnom fronte.⁹ Markančuk emigroval začiatkom apríla 1948 cez Rakúsko do Ríma, kde začal ako vojenský poradca úzko spolupracovať s predsedom Slovenskej národnej rady v zahraničí Karolom Sidorom. V októbri 1951 ho CIA vyslala do Rakúska, kde získal spojenie s Bielou légiou. V rokoch 1951 – 1953 organizoval na Slovensku rozsiahle spravodajské aktivity. Časť z nich ŠtB síce v roku 1952 odhalila, čo viedlo k zatknutiu 50 osôb, avšak Markančukove siete v úplnosti odhalené neboli.¹⁰ Československá štátna bezpečnosť evidovala v období rokov 1950 – 1960 okolo 2 300 osôb napojených na tajné služby USA;

Portréty Alberta Púčika a Antona Tunegu na výstave o protikomunistickom odboji, 1995 (Zdroj: TASR)

takmer všetci z nich boli exemplárne potrestaní.¹¹ Spravodajský odboj napojený na tajné služby USA je historiograficky pomerne dobre spracovaný. Neplatí to však o spravodajskom odboji napojenom na francúzske tajné služby, medzi ktoré patrila aj agentúra na sieť Alexandra Matúša. Jeho spravodajská činnosť proti Československu v počiatočnom období studenej vojny je v historiografii takmer úplne neznáma. Spravodajské aktivity francúzskych tajných služieb v okupačných zónach Rakúska a Nemecka vo vzťahu k Československu vykazovali nižšiu intenzitu, napriek tomu predstavujú dôležitú kapitolu dejín studenej vojny.

Štátna bezpečnosť zaznamenala 535 osôb napojených na francúzske tajné siete, minimálne dvaja z nich Otakar Vitkovský a Tomáš Chovan boli ako agenti-kuriéri popravení.¹²

Major generálneho štábu a náčelník štábu Veliteľstva vzdušných zbraní slovenskej armády Alexander Matúš (1914 – 1999?) prešiel v období Slovenskej republiky 1939 – 1945 pozoruhodnou kariérou. Absolvoval niekoľko vojenských kurzov a v roku 1943 odslúžil deväť mesiacov na východnom fronte v rámci slovenskej leteckej skupiny.¹³ V novembri 1943 vyjednával s talianskou vládou vo veci vrátenia zadržaných talianskych lietadiel zakúpených

- 7 Pozri bližšie PEJČOCH, I., TOMEK, P. *Kurýři západních spravodajských služeb, popraveni v letech 1949 – 1958*, s. 19 – 20. K pôsobeniu CIC v Rakúsku pozri tiež A ÚPN, f. I. Správa ZNB, mikrofiš 10525, objektový zväzok s názvom „CIC v Rakousku“, 1953 – 1957. Zväzok obsahuje poznatky k úradovniam CIC, k utečeneckým táborom pod americkou okupačnou správou, ako aj informácie od jednotlivých agentov a informátorov československej rozviedky. V roku 1957 boli úradovne CIC zrušené.
- 8 Hnutie Biela légia vzniklo na podnet Jozefa Vicena, ktorý v roku 1946 emigroval do Rakúska, v roku 1957 bol z Viedne unesený československou rozviedkou. Pozri bližšie A ÚPN, fond Jozef Vicen, 509 (vyšetrovací spis). CINTAVÝ, Pavol. *Po stopách Bielej légie v protikomunistickom odboji*. Bratislava: Lúč, 1995; VARINSKÝ, Vladimír. *Jozef Vicen a Biela légia*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2003; KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Das slowakische politische Exil in Österreich, 1945-1955. In: HRABOVEC, Emília, KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta, eds. *Slowakei und Österreich im 20. Jh. Eine Nachbarschaft in historisch-literarischer Perspektive*. Wien: LIT 2008, s. 173 – 213; VICEN, Jozef. *Vo víroch rokov 1938 – 1988*. Bratislava: Lúč, 1999; LETZ, R. *Odkaz živým. Prípady Albert Púčik a spol.*
- 9 Ku kariérenemu postupu majora Jozefa Markančuka pozri bližšie: CHORVÁT, Peter. Markančuk, Jozef. In: CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2013, s. 161 – 162.
- 10 VARINSKÝ, Vladimír. K otázke podielu protagonistov Bielej légie na vzniku organizácií protikomunistickej rezistencie Biela légia na Slovensku. In: ŠMIGEL, ed. *Ozbrojený protikomunistický odpor v krajinách strednej a východnej Európy (1944 – 1953)*, s. 70.
- 11 PEJČOCH, I., TOMEK, P. *Kurýři západních spravodajských služeb, popraveni v letech 1949 – 1958*, s. 23.
- 12 PEJČOCH, I., TOMEK, P. *Kurýři západních spravodajských služeb, popraveni v letech 1949 – 1958*, s. 26.
- 13 SNA, osobný fond Jozef M. Kirschbaum, korešpondencia, šk. 29, inv. č. 738, 25. 3. 1985, Matúš Kirschbaumovi (vlastnoručne napísaný krátky životopis.)

pre slovenské letectvo. Absolvoval Vyššiu vojenskú školu v Bratislave, ktorú ukončil s vyznamenaním. Počas štúdia si zvýšil odbornosť pilota. Od 1. augusta 1944 pracoval na ministerstve národnej obrany.¹⁴ Z osobných poznámok, ktoré si počas tohto obdobia viedol, vyplýva, že bol národne orientovaný a bol stúpencom slovenskej štátnej samostatnosti.¹⁵ Po likvidácii Veliteľstva vzdušných zbraní slovenskej armády bol v októbri 1944 vymenovaný posledným ministrom národnej obrany slovenskej vlády Štefanom Haššíkom za prednostu II. (bezpečnostného) oddelenia na ministerstve národnej obrany, do ktorého bolo v novembri 1944 začlenené aj spravodajské oddelenie Hlavného veliteľstva Hlinkovej mládeže vedené Ladislavom Jankovičom. Od vypuknutia Povstania až do príchodu Červenej armády organizoval spravodajskú sieť a spolu s Jankovičom viedol aj systém tzv. hlások, z ktorého neskôr vznikla Slovenská tajná ochrana.¹⁶ Pred príchodom Červenej armády evakuoval začiatkom apríla 1945 s generálnym štáбом, prezidentom Jozefom Tisom, slovenskou vládou, vládnymi a inými orgánmi do benediktínskeho kláštora v Kremsmünstri v Hornom Rakúsku.¹⁷ Po obsadení Horného Rakúska americkou armádou v máji 1945 bol zajatý a umiestnený v jednom z internačných táborov americkej okupačnej správy,

Alexander Matúš s manželkou Magdalénou Matúšovou, 80. roky (Zdroj: SNA, fond Jozef M. Kirschbaum)

pravdepodobne v Saalfeldene neďaleko Salzburgu.¹⁸ Zo zajateckého tábora sa mu už po niekoľkých dňoch podarilo ujsť. Istý čas žil v Paríži, po neúspešných pokusoch o emigráciu do zámoria sa vrátil späť do Rakúska a usadil sa vo francúzskej okupačnej zóne v Tirolsku v obci Sistrans, kde nadviazal prvé kontakty na francúzske okupačné orgány. Kontakty nadviazal prostredníctvom manželky Magdy Matúšovej, ktorá ako francúzštinárka tlmočila pre francúzske veliteľstvo v Kufsteine.¹⁹

V rokoch 1946 až 1954 oficiálne pracoval ako civilný zamestnanec technickej správy francúzskej okupačnej armády v Rakúsku a Západnom Nemecku.²⁰ Koncom roka 1945 sa stal spoluzakladateľom prvej slovenskej exilovej organizácie protikomunistického odboja s názvom Slovenský revolučný odboj (SRO). V rámci SRO mal Matúš na starosti spravodajské oddelenie a od jeho vzniku začal postupne budovať spravodajské siete. Za prvého významnejšieho agenta-kuriéra Matúšovej siete možno považovať Rudolfa Komanderu, študenta Vysoké školy technickej v Bratislave a absolventa Vyššej vodcovskej školy Hlinkovej mládeže, ktorý bol v období Povstania členom Jankovičovej spravodajskej skupiny na ministerstve obrany.²¹ Komanderova druhá tajná misia na Slovensko v júli 1947 sa uskutočnila na základe Matúšových inštrukcií.²² Skončila sa však tragicky, keďže koncom augusta 1947 bol zatknutý, obžalovaný v rámci tzv. protištátneho sprisahania a odsúdený na 25 rokov väzenia. Komanderu zomrel v roku 1953 vo väzení počas výkonu trestu.

Po založení Slovenskej národnej rady v zahraničí na jeseň 1948 sa Matúš stal členom jej vedenia. Aj zásluhou jeho dobrých kontaktov na francúzske okupačné orgány v Rakúsku sa na jar 1949 mohla uskutočniť úspešná misia

14 Ku kariérenmu postupu Alexandra Matúša pozri heslo: ŠUMICHRAS, Peter. Matúš (do 31. 12. 1940 Mátyas), Alexander. In: CSÉFALVAY, F. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*, s. 166.

15 V jednej z rukopisne napísaných poznámok vo svojom denníku napríklad uviedol: „Nedostatky v disciplíne: nedostatok národného povedomia a materiálne založenie nášho človeka.“ Osobné zápisky Alexandra Matúša, súkromný archív Zoltána Katrebu.

16 ABS, Historický fond Študijného ústavu, H-525, „Akce Letec“, Povereníctvo vnútra ministerstvu vnútra, predmet: mjr. Matúš – správa, 9. 4. 1947.

17 K evakuácii prezidenta a vládných orgánov do Kremsmünstru pozri bližšie: KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Prípady „Jozef Tiso“: Útek, internácia, vydanie. In: RYDLO, Jozef M., ed. *Fidei te Patriae. Jubilejník na počesť 80. narodenín Františka Vnuka*. Bratislava: Libri historiae & Dobrá kniha, 2008, s. 84 – 95.

18 Utečenecký tábor v Saalfeldene slúžil predovšetkým ako stanica pre židovských emigrantov z Európy do Palestíny bezprostredne po skončení druhej svetovej vojny. Bol súčasťou tzv. displaced person camps pod správou UNRRA. [online] [2023-01-31] <https://sbgv1.orf.at/stories/492400>.

19 ABS, Historický fond Študijného ústavu, H-525, „Akce Letec“, poznatky II. Správy MV, odbor 4., Matúš Alexandr, 12. 8. 1955.

20 V skutočnosti šlo o krytie jeho spravodajských aktivít. Pozri SNA, osobný fond Jozef M. Kirschbaum, korešpondencia, šk. 29, inv. č. 738, 25. 3. 1985, Matúš Kirschbaumovi (vlastnoručne napísaný krátky životopis).

21 BOBÁK, Ján. Rudolf Komanderu a Slovenský revolučný odboj. In: *Rudolf Komanderu. Denník 1945 – 1947*, s. 17.

22 BOBÁK, J. Rudolf Komanderu a Slovenský revolučný odboj, s. 67 – 69.

delegácie SNRvZ na čele s Karolom Sidorom v Paríži s cieľom oboznámenia francúzskej vlády s programom exilovej organizácie a získania podpory.²³ Medzi ďalších agentov-kuriérov Matúšovej siete patrili Otakar Vitkovský, ktorý v rokoch 1946 až do zatknutia v auguste 1949 uskutočnil na Slovensko okolo osem až desať kuriérskych ciest a patrilo medzi Matúšových najvýkonnejších agentov-kuriérov. Ďalším agentom-kuriérom Matúšovho spravodajského odboja bol Tomáš Chovan.²⁴ V rámci Matúšovej spravodajskej siete spolupracoval v období od augusta 1949 do jeho zatknutia koncom marca 1950. Spolu s ďalším Matúšovým kuriérom Rudolfom Pščolkom absolvoval štyri kuriérske cesty.

Spravodajsky cenné informácie, ktoré sa Matúšovým agentom-kuriérom podarilo počas výprav do Československa získať, sa spracovávali do obsiahlych správ. Jedna z takýchto správ o situácii na Slovensku v roku 1949 sa uchovala ako súčasť korešpondencie medzi Matúšom a Jozefom Kirschbaumom, podpredsedom SNRvZ, s ktorým úzko spolupracoval. Sú v nej pomerne presné informácie o čelných komunistických predstaviteľoch na Slovensku, protikomunistickom odboji (napr. Žingorova skupina), situácii v katolíckej cirkvi, problémoch súvisiacich s vyhnaním a vysídlením sudetských a karpatských Nemcov,

nastupujúcej kolektivizácii a industrializácii Slovenska ako aj celkovej hospodárskej situácii.²⁵ Správy v prepisoch Matúš posielal čelným predstaviteľom SNRvZ a vo francúzskom preklade francúzskym orgánom.²⁶ Podávanie presných informácií o situácii na Slovensku patrilo medzi základné úlohy Matúšovej spravodajskej siete.

Československá ŠtB evidovala približne ôsmich agentov-kuriérov z Matúšovej skupiny. Okrem už spomínaného Vitkovského, ktorý vykonal najviac spravodajských ciest na Slovensko, to boli Ľudovít Rabina, Rudolf Jakubík, Ondrej Kupča, Ladislav Jasovský, Tomáš Chovan, Rudolf Pščolka a Jozef Veteška. Agenti-spojky poberali riadne platy, úlohy splnené počas ciest na Slovensko sa platili navyše. Od leta 1949 boli vybavení zbraňou, ktorú mali použiť v prípade hroziaceho zatknutia alebo iného nebezpečenstva a mali urobiť všetko preto, aby sa zatknutiu vyhli. O brutálnych metódach, ktoré ŠtB počas vyšetrovania používala, ako aj o drakonických trestoch, ktoré ich po dolapení čakali, boli agenti-kuriéri informovaní len čiastočne.²⁷

V lete 1950 Matúš ďalšie pôsobenie v rámci spravodajského odboja prehodnotil. K prehodnoteniu došlo najmä kvôli vyostrenej politickej situácii v Rakúsku v dôsledku ťahajúcich sa rokovaní medzi okupačnými mocnosťami o budúcej štátnej zmluve

s neistým výsledkom.²⁸ Neistá situácia v Rakúsku sa od začiatku roka 1950 prejavila zvýšenou kontrolou utečencov, ktorá mala za účel postih spravodajsky pracujúcich cudzincov a ukončenie ich činnosti. Rakúske orgány sa celkovo snažili o neutralizáciu odbojovej činnosti. Matúš bol na základe nových okolností prinútený stiahnuť pobočku odboja z Viedne.²⁹ Napriek tomu naďalej zdôrazňoval význam spravodajskej činnosti v rámci protikomunistického odboja. Usiloval sa o etablovanie vojenského štábu slovenského exilu v Západnej Európe, pričom ako miesto centrály navrhoval Paríž. Vojenský štáb, do čela ktorého navrhoval Markančuka, mal nadviazať úzke kontakty so štábom Severoatlantickej aliancie a predstavoval si, že v ňom budú pracovať slovenskí spravodajskí experti.³⁰ Návrh Matúša na zriadenie generálneho štábu v Paríži sa síce nerealizoval, v SNRvZ však pôsobila vojenská komisia, ktorej predsedal Markančuk. O jej činnosti zatiaľ nie sú známe presnejšie poznatky. Na jar 1955 sa Matúš spolu s rodinou presťahoval do Paríža. Od roku 1955 až do roku 1979 pracoval ako prednosta vývozného oddelenia na riaditeľstve leteckého priemyslu v Paríži. Po odchode do dôchodku začiatkom roka 1980 sa usadil v juhofrancúzskom mestečku Saint-Felix-de-Lodez. Naďalej pôsobil ako expert pre letecký

- 23 Viac k misii delegácie SNRvZ pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Slovenská emigrácia v Taliansku v rokoch 1945 – 1950*. Bratislava: Slovenský historický ústav v Ríme, 2019, s. 146 – 153. Bez podrobnejšieho výskumu francúzskych archívov zostáva táto kapitola naďalej neúplná.
- 24 K prípadu Tomáša Chovana pozri: KATREBOVÁ BLEHOVÁ, B. *Ozbrojený odpor na Slovensku v rokoch 1949 – 1951 v prepojení na slovenský politický exil. Prípad agenta-kuriéra Tomáša Chovana*. In: Michal ŠMIGEL, ed. *Ozbrojený protikomunistický odpor v krajinách strednej a východnej Európy (1944 – 1953)*, s. 74 – 93; PEJČOCH, Ivo. *Vojáci na popravišti. Vojenské osoby, popravené v Československu z politických dôvodů v letech 1949 – 1966 a z kriminálnych príčin v letech 1951 – 1984*. Brno: Svět křídel 2011, s. 109 – 114.
- 25 SNA, osobný fond Jozef M. Kirschbaum, šk. 29, inv. č. 738, Prehľad správ z ČSR.
- 26 SNA, osobný fond Jozef M. Kirschbaum, šk. 29, inv. č. 738, korešpondencia, 1. 3. 1950 Matúš Kirschbaumovi.
- 27 ABS, Historický fond Študijného ústavu, H-525, „Akce Letec“, Veliteľstvo oblasti hl. štábu MNO, Bratislava, 10. 7. 1950, Vec: Likvidácia zpr. siete mjr. Matúša na Slovensku – súhrnné hlásenie, príloha 1, strany spisu 65 – 66.
- 28 Obdobie rokov 1949 – 1951, v ktorom rokovania medzi bývalými spojencami nevedli k žiadnemu pokroku, sa v rakúskej historiografii zvykne označovať ako „doba ľadová“ (Eiszeit). Pozri bližšie BISHOF, Günther, RUGGENTHALER, Peter. *Österreich und der Kalte Krieg*. Wien: Leykam, 2022, s. 80 – 83.
- 29 Keď vo Viedni zatkli v americkej zóne dvoch Matúšových spolupracovníkov, tak ich vydali sovietskym orgánom, čím bezprostredne hrozilo ich vydanie do Československa. Na zákrok Matúša boli napokon oslobodení, nemohli však ďalej spolupracovať v rámci jeho siete. SNA, osobný fond Jozef M. Kirschbaum, šk. 29, inv. č. 738, korešpondencia, 9. 4. 1950, 23. 8. 1950, Matúš Kirschbaumovi.
- 30 SNA, osobný fond Jozef M. Kirschbaum, šk. 29, inv. č. 738, korešpondencia, 21. 2. 1951, Matúš Kirschbaumovi.

Alexander Matúš s rodinou, 80. roky (Zdroj: SNA, fond Jozef M. Kirschbaum)

priemysel a bol poradcom francúzskej vlády pre strednú a východnú Európu. Niekoľkokrát do roka sa zúčastňoval oficiálnych zájazdov do zahraničia pod záštitou francúzskej vlády alebo sprevádzal zahraničných leteckých technikov po továrňach vo Francúzsku.³¹ Angažoval sa v Svetovom kongrese Slovákov (SKS) a v roku 1973 inicioval vznik Spolku francúzsko-slovenského priateľstva (*Association amitié franco-slovaque*), ktorému predsedal a ktorý sa stal inštitucionálnym

členom SKS.³² Po páde komunistického režimu niekoľkokrát navštívil Slovensko.³³ Dátum jeho presného úmrtia zatiaľ nepoznáme.

Predkladané dokumenty približujú Matúšovu spravodajskú činnosť v počiatočnom období studenej vojny. Prvé štyri dokumenty predstavujú osobnú korešpondenciu medzi ním a jeho blízkym priateľom Jozefom M. Kirschbaumom v rokoch 1949 – 1950. Kirschbaum bol v tomto období

členom vedenia Slovenskej národnej rady v zahraničí a s jej predsedom Karolom Sidorom úzko spolupracoval. Na jeseň 1949 emigroval zo Švajčiarska do Kanady, pričom leto strávil v Ostii neďaleko Ríma. Matúšove listy Kirschbaumovi sú okrem jeho korešpondencie s Jozefom Vicenom³⁴ jediným relevantným zdrojom, ktorý približuje jeho spravodajsko-odbojovú činnosť. Z nich vyplýva záujem francúzskych tajných služieb o spravodajský odboj, ako aj celkový kontext doby,

31 SNA, osobný fond Jozef M. Kirschbaum, šk. 29, inv. č. 738, korešpondencia, 25. 3. 1985, Matúš Kirschbaumovi, list obsahuje Matúšov ručne písaný životopis.

32 SNA, osobný fond Jozef M. Kirschbaum, šk. 29, inv. č. 738, korešpondencia, 20. 2. 1972 a 11. 6. 1973, Matúš Kirschbaumovi.

33 V roku 1994 sa napríklad v Košiciach zúčastnil maturitného stretnutia. SNA, osobný fond Jozef M. Kirschbaum, šk. 29, inv. č. 738, korešpondencia, 10. 8. 1994, Matúš Kirschbaumovi.

34 Ku korešpondencii medzi Matúšom a Vicenom pozri A ÚPN, f. Jozef Vicen, 509-5-2, korešpondencia Alexandra Matúša, obálka č. 80, 8. 6. 1947, Matúš Vicenovi. (Prvý list napísal Matúš Vicenovi 10. 10. 1946, posledný 27. 11. 1948.)

v ktorej sa všeobecne očakával skorý vojnový konflikt medzi Západom a Sovietskym zväzom. V listoch spomína nevyhnutnosť dobrých kontaktov na západonemecké vládne miesta, problémy so skupinou okolo Jozefa Vicena, neistú situáciu ohľadom jeho budúcnosti v exile a s ňou súvisiacu nevyhnutnosť prehodnotenia vlastnej spravodajskej činnosti. Píše o problémoch s Ladislavom Jankovičom, o pobyte Rudolfa Fraštackého v Rakúsku, či o aktivitách rakúskeho arcivojvodu a politika Otta von Habsburga v Európe. Zmieňuje sa o neutralizácii odbojovej činnosti emigrácie zo strany rakúskych úradov, o pomeroch v Rádiu Slobodná Európa, ako aj o pozíciách pročeskoslovensky orientovaného exilu. Spomína svoje definitívne rozhodnutie zostať v Európe či zámery o užšej spolupráci s Jozefom Markančukom. Vyjadruje sa aj k úsiliu o zjednotenie slovenského povojnového exilu, ako aj k vojne v Kórei. Listy sú uložené v osobnom fonde Jozefa M. Kirschbauma v Slovenskom národnom archíve v Bratislave. Sú prepísané v pôvodnom znení s výnimkou pravopisných chýb. Pasáže, v ktorých sa autor listov zmieňuje o rodinných príslušníkoch, sú vynechané a v prepise vyznačené hranatými zátvorkami. Nie je možné určiť presné miesto vzniku Matúšových listov, pretože zrejme aj z dôvodov utajenia to samotný autor v listoch nikde neuvádza. Pravdepodobne boli napísané v mieste jeho pobytu v Rakúsku v obci Sistrans neďaleko Innsbrucku. Pravopis je prispôsobený normám súčasného spisovného slovenského jazyka.

Posledný dokument pochádza z dielne československej štátnej bezpečnosti. Ide o správu vojenskej kontrarozvedky o likvidácii Matúšovej siete na Slovensku z júla 1950 celkového rozsahu jedenásť strán napísaných na písacom stroji. Správu vypracoval náčelník 5. oddelenia Hlavného štábu Ministerstva národnej obrany

Zväzok Alexandra Matúša uložený v Archíve bezpečnostných zložiek v Prahe (Zdroj: ABS)

(vojenská kontrarozvedka), major František Kudláček, pôvodom z okresu Chrudim a povoláním vojak, ktorý po roku 1945 pracoval pre Obranné spravodajstvo a absolvoval niekoľko spravodajských kurzov.³⁵ Od marca 1950 bol pridelený na spomínané 5. oddelenie Hlavného štábu Ministerstva národnej obrany. Správa podrobne zachytáva spravodajské aktivity Alexandra Matúša v období rokov 1946 – 1950, menuje jeho hlavných

agentov-kuriérov (v žargóne ŠtB šlo o „agentov-spojky“) a zachytáva ich činnosť, analyzuje prechody cez československé štátne hranice medzi Rakúskom a Západným Nemeckom. Spolu s výpoveďami zatknutých agentov-kuriérov (Tomáša Chovana, Otakara Vitkovského) ide o ucelený štátno-bezpečnostný materiál s podrobným opisom spravodajského protikomunistického odboja Matúšovej skupiny, ktorý sa zachoval. Správa

35 Za poskytnutie informácií k osobe majora Františka Kudláčka sa chcem poďakovať Mgr. Pavlovi Pytlíkovi.

je uložená v Historickom fonde Študijného archívu ministerstva vnútra v Archíve bezpečnostných zložík v Prahe pod signatúrou H-525.

V prepísanom dokumente sa jazyk prispôbil súčasným pravidlám spisovného jazyka. Časti vety podčiarknuté v prepise zodpovedajú miestam,

ktoré sú v origináli dokumentu podčiarknuté červenou ceruzkou. Dokument je prepísaný celý, nie sú v ňom vynechané žiadne pasáže.

DOKUMENT Č. 1.

1949, 18. júla. List Alexandra Matúša Jozefovi M. Kirschbaumovi.

SNA, f. Osobný fond Jozef M. Kirschbaum, šk. 29, korešpondencia Kirschbaum – Matúš

V liste spomína záujem francúzskych tajných služieb o spravodajský odboj, nevyhnutnosť dobrých kontaktov na západonemecké vládne miesta, problémy so skupinou okolo Jozefa Mikulu a celkovo aj neistú situáciu ohľadom jeho budúcnosti v exile.

18. 7. 1949

[...]

Ťažko je správne posúdiť naše terajšie akcie u našich priateľov. Po stránke sprav. a voj. je záujem mimoriadne veľký. Po stránke politickej sa zdá byť nepomerne menší. Bude to iste súvisieť so zmenou zahraničnej politiky voči Nemecku³⁶. Touto zmenou sa však aj naša vec dostáva do priaznivého stavu, lebo u Nemcov máme rozhodne väčšie šance, ako naši *bratři*³⁷. Len treba nájsť vhodný kontakt s kruhmi budúcej vlády. – Vec pôžičky je stále ešte nevyriešená. – Plánovaná návšteva nášho priateľa³⁸ do Ríma bola na neurčitý čas odložená, lebo bol na nejaký čas odvolaný do Paríža. Uvidíme, ako sa rozhodne po svojom návrate.

[...]

Bol by som Ti veľmi povďačný, keby si mi otvorene napísal, ako stojí naša vnútropolitická situácia v zahraničí, aby som sa potom neocitol úplne sám opustený v Európe. Ja si zatiaľ absolútne nič nevykonávam a nakoľko žiadne fondy nemám, nerád by som prišiel o pomoc IRO³⁹, keby sa terajší stav vecí mal ešte rok-dva pretiahnuť. Isté náznaky tomuto nasvedčujú.

Blackymu⁴⁰ jeho posledný kúsok tak ľahko neodpustím. Už má príliš veľa na rováši. Ono je to veľmi pekné, keď sa jedna generácia má držať pokope, ale keď už tri roky znáša človek tie isté sprosté intrigy, tak to prestáva baviť.⁴¹ Na mňa nech sa ani jeden, ani druhý v ničom neobracia, lebo ja ich mám už oboch až-až. Jak p. predsedovi⁴², tak Tebe prajem v súvislosti s nimi len toľko, aby ste sa v nich

36 Dňa 23. mája 1949 vznikla podpísaním tzv. Základného zákona (Grundgesetz) Spolková republika Nemecko. Jej prvý spolkový kancelár Konrad Adenauer (od 15. 9. 1949) zároveň zahájil proces integrácie Západného Nemecka do západných štruktúr. Tento proces vyvrcholil v roku 1955 vstupom do Severoatlantickej aliance a Západoeurópskej únie. Novovzniknutý štát získal väčšie možnosti aj na poli zahraničnej politiky, čo sa odrazilo aj vo vzťahu k slovenskému exilu.

37 Mieni sa tým český, resp. československý politický exil.

38 Nie je zjavné, koho mal Matúš na mysli.

39 International Refugee Organization (Medzinárodná utečenecká organizácia) – mimovládna organizácia OSN založená 20. 4. 1946 ako pokračovateľka UNRRA. Jej hlavnou úlohou bola materiálna starosť o utečencov a tzv. displaced persons, pomoc pri vycestovaní z Európy do zámoria, či presídlení, ale aj repatriácie. IRO v Nemecku, Rakúsku a Taliansku spravovala niekoľko desiatok utečeneckých táborov. Pre slovenských utečencov sa situácia výrazne zlepšila po menovaní J. Kirschbauma oficiálnym delegátom Slovenskej ligy v Amerike pri hlavnom sídle IRO v Ženeve na jeseň 1947.

40 Krycie meno „Blacky“ sa v prostredí slovenského exilu používalo pre Jozefa Mikulu.

41 V rámci SRO Matúš s Vicenom spočiatku intenzívne spolupracoval a poveroval ho rôznymi spravodajskými úlohami. Keďže Vicen úlohy neplnil, spoluprácu s ním ukončil.

42 Zrejme mal na mysli Karola Sidora, ktorý bol v tom období predsedom Slovenskej národnej rady v zahraničí.

nesklamali tak, ako sa v nich sklámali už desiatky ľudí. Pred týždňom sem prešiel z Braunau už aj p. Matúš Černák⁴³. Aj ten ich má už po krky. Nevie, či Ti Karol Murín⁴⁴ povedal svoju mienku o nich. Nuž, ale to je už Tvoja vec.

[...]

Rád by som ešte vedel, či Markančuk⁴⁵ je ešte v Taliansku, alebo či už odišiel a kde. My sa máme pomaličky, deti majú somársky kašeľ, žena angínu, len mne ešte zatiaľ nič nie je. Milostivej panej ruky bozkávam. Teba srdečne objímam.

Tvoj Šaňo

DOKUMENT Č. 2.

1949, 15. augusta. List Alexandra Matúša Jozefovi M. Kirschbaumovi.

SNA, f. Osobný fond Jozef M. Kirschbaum, šk. 29, korešpondencia Kirschbaum – Matúš

V liste spomína budúce podujatia, ktoré sa pravdepodobne týkali prenesenia a sfunkčnenia vysielačiek. Dáva najavo svoje rozhodnutie zostať trvalo v Európe a píše aj o závažných zdravotných problémoch Ladislava Jankoviča.

15. 8. 1949

Drahý Jožko!

Prepáč, že na tvoj list z 23. 7. (Bože, či ten čas len strašne rýchle uteká) odpoviem až dnes, ale mal som toľko roboty, že keď som večer došiel domov, už som sa stačil len do postele uložiť. Podnikám dosť závažné veci, ktoré, keď sa podaria, tak do pripravovaných budúcich operácií účinne prehovoríme. Kedy to bude, ťažko povedať. Možno za rok, ale ešte pravdepodobnejšie za tri. Ešte lepšie by bolo, keby sa to dalo vybaviť bez vojny, lenže to asi sotva pôjde. Veľmi by som potreboval jedného pomocníka pre môj odbor, ale nedaj Bože ho vypátrať. Každý sa díva na vec zo svojej egoisticko-materialistickej stránky a ten, čo hľadá skutočne len na vec, s tým sa nedá rozumne hovoriť.

Tvoje rozhodnutie ma neprekvapuje. Nevie, či bude správne aby si odišiel z Európy. Mám ten dojem, že osud Strednej Európy sa rozhodne tu v Európe, v Paríži, a nie v Amerike. Tam sa budú riešiť len generálne problémy. Česi utekajú všetci do Ameriky a tým nám tu automaticky prenechávajú pole pôsobnosti, najmä keď všade zanechávajú nie práve ten najlepší dojem. Ja teda, ak je to potrebné, ostanem tu. Dúfam, že so mnou veľa starostí mať nebudete.

- 43 Matúš Černák (1903 – 1955) – politik a diplomat, v rokoch 1939 – 1944 vyslanec Slovenskej republiky v Nemecku. Od konca roka 1948 v exile, najprv v Rakúsku, neskôr sa presťahoval do Mníchova, kde prevzal vedenie pobočky SNRvZ, vybudoval dobré kontakty na západonemecké vládne miesta, získal finančnú podporu pre vydávanie exilových tlačovín a celkovo patril medzi najúspešnejších predstaviteľov slovenského politického exilu. Z dôvodu jeho úspechov bol na neho 5. 7. 1955 spáchaný československou ŠtB atentát, na následky ktorého zahynul.
- 44 Karol Murín (1913 – 1998) – právnik, osobný tajomník prezidenta J. Tisa. V apríli evakuoval spolu s vládou a prezidentom do Rakúska, po vydaní obžalovaný Národným súdom, v roku 1947 spolu s manželkou Izabelou emigroval opäť, najprv do Talianska, v roku 1949 do Kanady. V exile vstúpil do SNRvZ. Pôsobil na Univerzite v Montreale.
- 45 Jozef Markančuk (1906 – ?) – vedúci spravodajského oddelenia Rýchlej divízie slovenskej armády na východnom fronte. Začiatkom apríla 1948 emigroval do Ríma, vo funkcii vojenského poradcu spolupracoval so Sidorom. Neskôr emigroval do USA. V októbri 1951 ho CIA vyslala do Rakúska, kde získal spojenie s Bielou légiou. V rokoch 1951 – 1953 organizoval na Slovensku rozsiahle spravodajské aktivity. Časť z nich ŠtB v roku 1952 odhalila, čo viedlo k zatknutiu 50 osôb. Markančukove siete v úplnosti odhalené neboli.

Jednu ťažkosť mám teraz, ale to tiež nie je moja. Ako hádam vieš, zaobstaral som dr. Jankovičovi⁴⁶ priepustku a cestovný lístok sem, aby si trochu odpočinul u známych svojej manželky. Mal to už nanajvýš za potreby, lebo bol už len kosť a koža. Dôsledky jeho neustáleho behania v Paríži sa napriek tomu dostavili v podobe veľmi nebezpečného zápalu pohrudnice, takže skoro 14 dní hrozilo vypuknutie zrýchlených suchôt. Podarilo sa mi ho umiestniť vo vilke jedného môjho známeho, takže trovy s ubytovaním a stravou sú minimálne. Výdavky spojené s lekársnym ošetrovaním však činia vyše 700.– šil., nuž a na to úhrady niet. Chudák už vyše dvoch týždňov leží, kritický bod však už šťastne prekonal a teraz musí si ešte aspoň týždeň poležať, aby sa ako-tak zotavil. Lepšie rečeno, aby sa vymotal z horúčiek. Lekár trvá bezpodmienečne aspoň na štvortýždňovom zotavení, nakoľko je telesne veľmi slabý, pocho-piteľne, keď v Paríži za posledné mesiace schudol plných 15 kíl. Nakoľko toto ochorenie je dôsledkom jeho práce „ZB-ZN-ZŠT“ (čítaj: Za Boha – za národ – za štát⁴⁷) bolo by načim treba obzrieť sa za nejakými prostriedkami, ktoré by mu toto umožnili. Buď tak láskavý, porad', prihovor sa a pomôž. Škoda by bolo takéhoto človeka stratiť.

Vo veci Tvojich zabavených š.[vajčiarskych] frankoch bol som na všetkých možných inštanciách. Nedá sa absolútne nič robiť, lebo na základe protokolu, ktorý si sám podpísal, Ty si poprel, žeby si mal nejaké valuty pri sebe a uvedené peniaze boli u Teba nájdené až pri nasledujúcej telesnej prehliadke, respektíve pri prehliadke Tvojej peňaženky.

Pán min. Černák býva v Mayrhofene. Jeho adresu nepoznám, ale myslím, že býva v tom istom penzióne, ako p. min. Tiso⁴⁸.

[...]

My sa máme chvále Bohu dobre. Deti sú už zdravé a my tiež. Plánovali sme síce menšiu dovolenku, ale nakoľko do toho prišla Jankovičova choroba a z našetrených grošov sme museli zaplatiť lekára, tak sa nám naše pekné plány pekne rozplynuli.

Mám viacero zaujímavých vecí jak z domova, tak z cudziny, ale absolútne nestačím ich spracovať a naklepať. Snáď tento týždeň sa už k tomu dostanem. Je to skoro zúfale, ale cez deň sa k tomu nedostanem a večer už nie som v stave pracovať. Z leta som nemal absolútne nič. Za celý čas som sa bol jediný raz kúpať a jednu nedeľu som bol s M-ovcami⁴⁹ na menšom výlete a to som musel tiež nechať ženu doma. Žena mi už viac razy hrozila rozvodom, ale doteraz sa mi ešte vždy podarilo získať čas. Teraz som sľúbil, že pôjdeme začiatkom októbra na pár dní k Vám tam dolu. Nemám síce ešte ani tušenia, ako by som to mohol dať dokopy, ale hlavná vec je, že som zase získal dva mesiace pokoja. Potom budem musieť zase vyrukovat' s nejakou zimnou dovolenkou. Otázka je ovšem, či mi ešte bude veriť.

Nuž pekne si Vás všetkých pozdravujem, milostivej panej okrem toho úctivo ruky bozkávam a teba srdečne objímam.

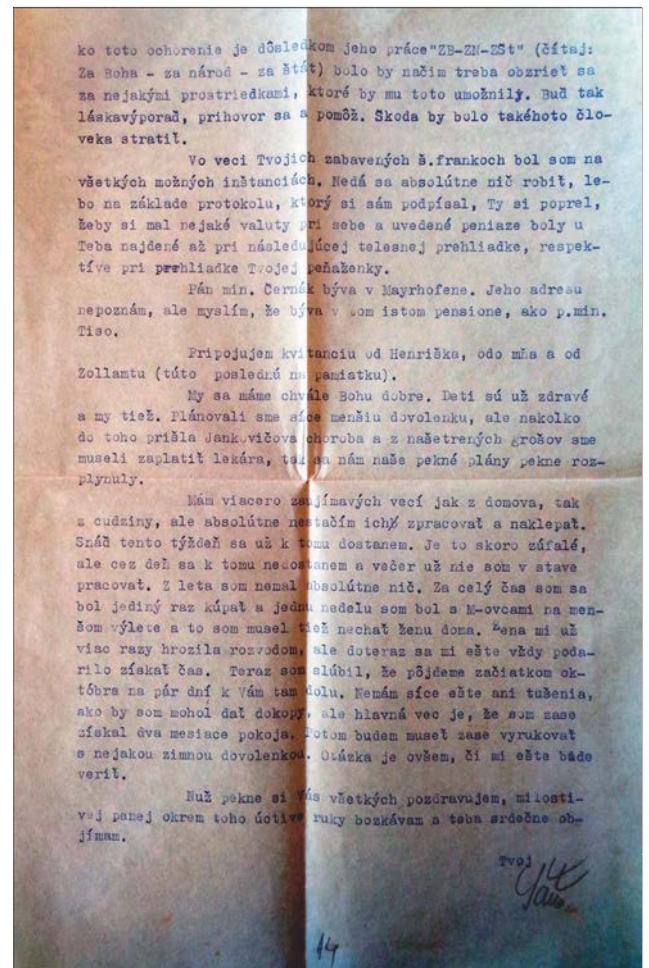
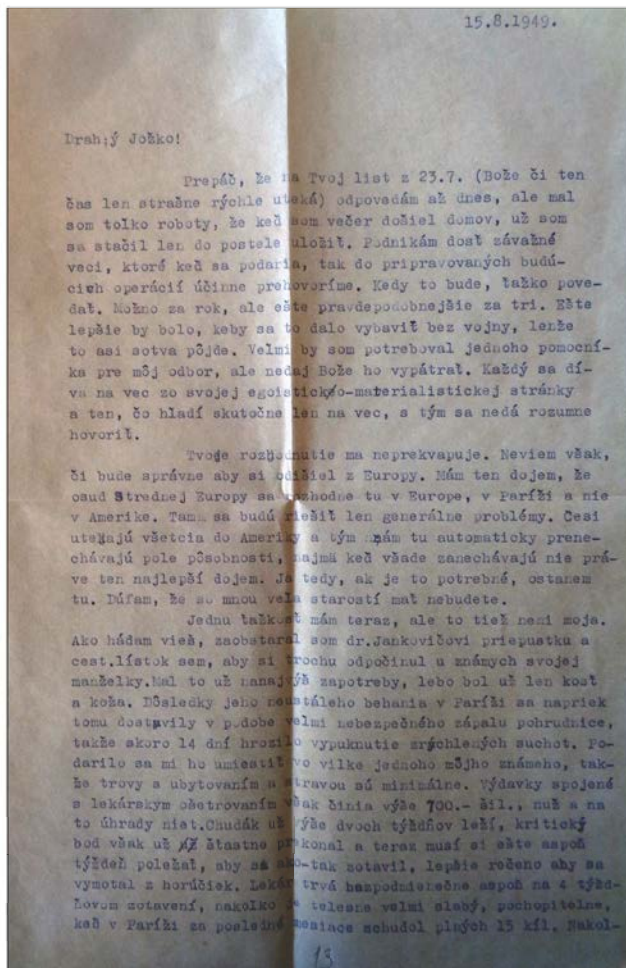
Tvoj Šaňo

46 Ladislav Jankovič (1917 – 1998) – právnik, vedúci funkcionár Vyššej vodcovskej školy Hlinkovej mládeže, v rokoch 1944 – 1945 vedúci II. oddelenia Hlavného veliteľstva Hlinkovej mládeže, organizátor tzv. hlások počas Povstania. Prvý predseda SRO, na jar 1945 evakuoval do Rakúska, v rokoch 1946 – 1947 žil v Mníchove, pomáhal pri vydávaní exilových časopisov Slovenský kuriér a Slobodné Slovensko, koncom roka 1947 sa presťahoval do Paríža, kde pomáhal vybudovať Pomocný komitét pre pomoc slovenských emigrantov vo Francúzsku (Comité d'aide aux émigrés slovaques en France). V roku 1951 emigroval spolu s rodinou do Argentíny.

47 Heslo používala Hlinkova Slovenská ľudová strana v rámci oficiálnej propagandy.

48 Fraňo Tiso (1894 – 1974) – diplomat, v rokoch 1939 – 1941 vyslanec SR v Sovietskom zväze, v roku 1945 evakuačný komisár, vedúci funkcionár SRO, v rokoch 1950 – 1956 žil v Kanade, od roku 1956 sa presťahoval do Mníchova, kde prevzal vedenie pobočky SNRvZ pre Nemecko.

49 Zrejme Mikušovcami.

Originál listu Alexandra Matúša Jozefovi M. Kirschbaumovi, 15. 8. 1949. (Zdroj: SNA, fond Jozef M. Kirschbaum)

DOKUMENT Č. 3.

1950, 9. apríla. List Alexandra Matúša Jozefovi M. Kirschbaumovi.

SNA, f. Osobný fond Jozef M. Kirschbaum, šk. 29, korešpondencia Kirschbaum – Matúš

V liste sa zmiňuje o zlej situácii na Slovensku, o zvýšenej kontrole utečencov v Rakúsku, o zatknutí jeho dvoch kuriérov rakúskou políciou. Píše o problémoch s Ladislavom Jankovičom, o pobyte Rudolfa Fraštackého v Rakúsku, o aktivitách Otta von Habsburga v Európe. V závere sa vyjadruje aj k otázke prehodnotenia vlastnej spravodajskej činnosti.

9. 4. 1950

[...]

Ako som už spomenul, roboty mám veľa. V styku s domovom nastali značné prekážky. Naši ľudia doma sú neustále vystavení provokáciám, perzekúciám, kontrolám, takže sa už takmer ani hýbať nemôžu, bez toho, aby sa o tom hneď na štátnej bezpečnosti nevedelo. Táto okolnosť ich samozrejme odsudzuje k značnej pasivite. V poslednej dobe mám značné ťažkosti s bezpečnostnými orgánmi tunajších domorodcov. Ako iste vieš, min. vnútra je socialista. Či už on sám, alebo na základe rozhodnutia vlády, bezpečnostným orgánom nariadil, zahájiť zvýšenú kontrolu všetkých utečencov. Od jesene minulého roku poriadajú Ti tu úplne systematické a veľmi rozsiahle akcie na zneškodnenie všetkých ľudí, ktorí pracujú spravodajsky. Podľa všetkého chcú si zadovážiť alibi voči východnej veľmoci, lebo tieto akcie poriadajú výhradne len

proti ľuďom, u ktorých predpokladajú spoluprácu so západnými mocnosťami. V novembri m.[inulého] r.[oka] mi nešťastnou zhodou okolností zaistili vo Viedni dvoch. Hoci centrála na vyšetrovanie takýchto prípadov sa nachádza v americkom sektore, obidvoch ponechali vo väznici sovietskej zóny, kde im každú chvíľu hrozilo odhalenie Rusmi a vydanie do ČSR. Všetky intervencie zo strany našich priateľov ostali bezvýsledné. Keby som nebol vzal v poslednom momente jedného veľmi šikovného advokáta, ktorý z veci urobil prestížnu otázku rakúskej justície, oboch by boli vydali komunistom. Takto po odsedení piatich mesiacov boli odsúdení na osem týždňov a po hlavnom pojednávaní prepustení. Súd ich však pre každý prípad ešte odovzdal cudzineckej polícii, ktorá ich chcela z Rakúska vyšupovať, ale na zákrok advokáta aj táto vec sa priaznivo vybavila. Samozrejme, obaja sú teraz kompromitovaní, a preto ich viac používať nemôžem. Obaja musia emigrovať a ja sa musím obzerať po náhrade. Takto vyzerá v praxi príspevok rakúskych bezpečnostných orgánov v boji proti komunizmu. Sovietski agenti sa nerušené prechádzajú po celom Rakúsku. Proti nim nezakročia. Ako vidíš, pre spojky je nebezpečnejší pohyb v Rakúsku ako doma. Doma pri kontrole sa neprezradia, lebo ovládajú reč, ale tu, hoci všetci ovládajú nemecky, predsa sa prezradia cudzím akcentom.

Ďalšiu nepríjemnú aféru som mal s Lacom J.⁵⁰ Dopustil sa toľkých závažných indiskrétností, že som bol donútený mu poriadne umyť hlavu. Nakoľko sa cítil byť úplne nevinným, musel som mu pekne všetky hriechy od A po Z vyčítať, aby videl, že sa o nich vie. Na to sa samozrejme urazil a zahájil kontra-akciu, ktorá však podľa všetkého veľmi skoro stroskotá a jemu nič iného neostane, než odísť za svokrovcami do Argentíny. Ak sa rozpomätáš na našu prvú cestu do Paríža, varoval som Ťa pred ním. Vtedy som Ti otvorene povedal, že je síce veľmi šikovný a vie vykonať úspešnú prácu, ale akonáhle zistí, že nie je v stredobode všetkého diania, začne robiť intrigy, ovšem tak nešikovne, že nakoniec stratí pôdu sám pod nohami. Keď videl, že Mikuš⁵¹ nadobúda vplyv na jeho úkor a že vedúci ostatných emigračných skupín sa začínajú obracať na neho, bol to on, ktorý sa začal chváliť, že vybavil subvenciu pre náš komitét. Dôsledok toho bol, že aj ostatní začali reklamovať subvenciu odvolávajúc sa na našu, a nakoľko sa nemohla poskytnúť všetkým, nedostal ju nikto. Súčasne s touto akciou začal štváť Mikuša proti Tebe. Tvrdil mu, že Ty úmyselne a vypočítavo mu nechceš prezradiť Tvoje kontakty v Paríži, cez ktoré bola subvencia vybavená, aby sa on náhodou nemohol vyšvihnúť nad Teba. Toto je vysvetlenie Mikušovho chladného chovania sa voči Tebe. Vlni v októbri založil Laco J. bunku SOV-u⁵² v Paríži. Keď som mu to vytkol, bránil sa tým, že však Ty sám si mu prehlásil, žeby si najradšej šiel s Ďurčanským⁵³ a len preto ideš so Sidorom⁵⁴, lebo ten má momentálne lepšie šance. Keď som mu všetky tieto hriechy vyčítal a dal mu na vedomie, že za takýchto okolností na jeho spoluprácu nepočítam, hneď vzápätí začal rozširovať v Paríži správu, vraj z veľmi dobrého prameňa, že komitét preto nedostal viac subvenciu, lebo túto som si ponechal pre seba.

50 Ladislavom Jankovičom.

51 Jozef Mikuš (1909 – 2005) – diplomat, politik, univerzitný profesor. V rokoch 1939 – 1943 prvý tajomník vyslanectva Slovenskej republiky pri Quirináli v Ríme, neskôr pôsobil vo funkcii chargé d'affaires na vyslanectve SR v Madride. Koncom marca 1945 evakuoval s vládnymi úradmi do Holíča a Skalice, kde bol zaistený a bezdôvodne držaný vo väzbe do augusta 1945. Na jar 1946 nastúpil na miesto radcu Predsedníctva SNR, na jeseň 1947 v súvislosti s tzv. protištátnym sprisaháním zaistený. Prepustený bol koncom januára 1948, v marci 1948 utiekol cez Maďarsko a Rakúsko do Francúzska, kde sa na istý čas usadil. V exile sa pripojil k skupine Karola Sidora, patrila k zakladajúcim členom SNRvZ a stal sa jej podpredsedom. Zakladajúci člen Pomocného komitétu pre pomoc slovenských emigrantov v Paríži, začiatkom roka 1952 sa presťahoval do USA (Washington). Riaditeľ tlačovej kancelárie Slovenskej ligy v Amerike. A od roku 1955 predseda zahraničnej komisie SNRvZ. Tlmočil pre Štátny department, bol profesorom moderných dejín na Saint John's University v Queens (New Yorku) a Georgian Court College v Lakewood (New Jersey). Stál pri zrode Svetového kongresu Slovákov.

52 Slovenský oslobodzovací výbor.

53 Ferdinand Ďurčanský (1906 – 1974) – právnik, politik, kľúčová postava slovenského politického exilu, zakladateľ a predseda Slovenského akčného (neskôr oslobodzovacieho) výboru. V roku 1945 evakuoval do Rakúska, od konca roka 1945 do júla 1947 žil v Taliansku, od leta 1947 v Argentíne, v roku 1952 sa natrvalo presťahoval do Mníchova. V exile vydával bulletin Slovenská informačná kancelária, organizoval ilegálne vysielanie Rádio Barcelona, skoncipoval množstvo memoránd o slovenskej otázke určených pre Parížsku mierovú konferenciu, západné vládne miesta a medzinárodné organizácie, bol členom vedenia Antibolševického bloku národov, v Mníchove vydával časopis Slováci v slobodnom svete.

54 Karol Sidor (1901 – 1953) – novinár, politik, diplomat, kľúčová postava slovenského politického exilu. V r. 1939 – 1945 vyslanec SR pri Svätej stolici, po r. 1945 zostal vo Vatikáne až do februára 1950, v roku 1948 reorganizoval Slovenskú národnú radu v Londýne na SNRvZ a stal sa jej prvým a doživotným predsedom. Od februára 1950 až do predčasnej smrti žil v Montreale.

Z tejto poslednej intrigy najlepšie vysvitá jeho úroveň. Škoda je s ním sa zaoberať. Ja som mal najlepší úmysel priviesť ho na správnu cestu. Výsledok bol vždy ten, že vždy a všade sa oháňal mojím menom a postavením a takto ma často dostal do nepríjemnej situácie. V dôsledku jeho nezodpovedných rečí si už viacerí o mne mysleli, že organizujem tajnú sieť pomocou ktorej sa chcem zmocniť sám vedenia. Nuž v takomto prípade nič iného neostáva ako radikálny zákrok. Robím to síce veľmi nerád, ale v jeho prípade bola miera už ďaleko prekročená.

Podľa doteraz došlých správ RF⁵⁵ zdržuje sa tu z dvoch príčin. Za prvé nechal sem prepraviť z domova p. Országhovú, svoju svokru, ktorá čaká tu v Innsbrucku vybavenie papierov na ďalšiu cestu do Kanady a za druhé vybavuje obchodné zastupovanie niektorých firiem, najmä nemeckých v Kanade a Spojených štátoch. Je možné, že mal aj nejaké politické jednania, ale potom iba tajne. Pred širším fórom nikdy nevystúpil. Keď už on sám prezradil ono komické interview, ktoré mi úplne dobromyseľne poskytol, tak ani ja sa už necítim byť viazaný služobným tajomstvom. Môžem Ti teraz toľko prezradiť, že keby som bol vypočúval toho najzúrivejšieho „separatistu“, nemohol mi dať pre nás tak priaznivé odpovede, aké dal on. Spočiatku bol prítomný aj dr. Baar, ktorý sa snažil jeho výpovede trochu prekrútiť, ale keď odišiel, milý Rudko sa tak ochotne rozrečnil, že som si nestačil robiť poznámky. Bol len náramne prekvapený mojou informovanosťou o slovenskom probléme. Je samozrejme, že referát o tomto rozhovore putoval hneď na druhý deň úradne do Paríža na predsedníctvo vlády. Ináč Ti môžem prezradiť, že som sa už dávno tak skvostne nebavil, ako vtedy, a stálo ma to hodne sebaovládania, aby som nevybuchol v pekelný rehot. Predstav si len tri politicky vysoko aktívne hlavy (Frašta Rudacký, Baar, Hradský⁵⁶), otázky prednesené zlou nemčinou s francúzskym akcentom, dosť nejednotné radenie sa trojlístka v peknej slovenčine o najlepšej odpovedi a koktavú odpoveď Rudackého v nemčine. Tak-tak, že som sa neprezradil, keď Rudacký, mierne spotený si sťažoval Hradskému, že vždy, keď má proti sebe niekoho, ktorý hovorí tak chybné nemecky ako ja, vždy sa zakotká, hoci nemecky ináč veľmi dobre hovorí. Najbližšie Ti pošlem stručný obsah tohoto rozhovoru.

Naša vec stojí nezmenene t.j. môžeme počítať na mnohé sympatie, keď naše stanovisko budeme môcť pred Západom verejne publikovať a obhajovať. Žiaľ Bohu, máme málo ľudí, ktorí sú na to spôsobilí. Väčšina, nakoľko ovláda len slovenčinu, obmedzuje sa len na túto možnosť. No a seba samých presvedčovať nemusíme. Keby vedeli aspoň propagačne rozkladať čs. tábor, ale na to im chýba potrebný rozhľad a umenie konverzovať a faktami vyvracať argumenty našich bratov.

Otto Habsburský⁵⁷ vyvíja v poslednej dobe značnú aktivitu v Európe. Neustále cestuje medzi Londýnom, Parížom a Nemeckom. Má kedykoľvek k dispozícii voľné miesto na amerických dopravných lietadlách. Nejaké značnejšie finančné prostriedky však nemá. Jeho plánom je znovuzriadenie rak. uhorskej monarchie v rámci hraníc z roku 1918. Pri rozhovore s istými československými politikmi prehlásil, že problém maďarsko-slovenský je už vyriešený a že z českých politikov uznáva za jediného partnera na rokovania gen. Prchalu⁵⁸. Z týchto prehlásení ma prekvapuje jeho výrok o vyriešenom maďarsko-slovenskom probléme, lebo jeho rokovania s maďarskými imigračnými kruhmi boli vedené nekompromisne

55 Rudolf Fraštacký (1912 – 1988) – politik, povojnový podpredseda Demokratickej strany. Do exilu odišiel spolu s Jozefom Lettrichom v marci 1948, v máji 1948 viedol v Ríme rokovania s K. Sidorom, napokon však v roku 1949 vstúpil do Rady slobodného Československa (RSČ). Emigroval do Kanady, v exile spolupracoval s politikmi bývalej Demokratickej strany a po vystúpení z RSČ v decembri 1963 inicioval v Toronte založenie Stálej konferencie slovenských demokratických exulantov, ktorá po smrti J. Lettricha v roku 1969 postupne zanikla a väčšina jej členov sa vrátila späť do RSČ.

56 Krycie mená.

57 Otto von Habsburg (1912 – 2011) – rakúsky politik, syn posledného rakúskeho cisára Karola I., arcivojvoda, v r. 1922 – 2006 hlava habsburskej dynastie, predseda Medzinárodnej paneurópskej únie, poslanec Európskeho parlamentu za CSU. Od r. 1945 spolupracoval s niektorými slovenskými politikmi v exile (J. Kirschbaum s ním viedol korešpondenciu už od r. 1945), jeho spolupráca sa vzťahovala najmä na obdobie od vzniku Svetového kongresu Slovákov, o.i. aj na pôde Európskeho parlamentu v Štrasburgu, kde v r. 1976 vital delegáciu SKS.

58 Lev Prchala (1892 – 1963) – československý armádny generál, počas druhej svetovej vojny pôsobil v protibenešovskom exile (bol ostrým kritikom československo-sovietskej zmluvy z decembra 1943), významný predstaviteľ českého protikomunistického odboja v exile. V r. 1945 založil v Londýne Český národný výbor a stal sa jeho predsedom, v auguste 1950 podpísal s predstaviteľmi sudetských Nemcov v Západnom Nemecku tzv. Wiesbadenskú dohodu, ktorá odmietala kolektívnu vinu a zaručovala sudetským Nemcom slobodný návrat do bývalej vlasti. Po vzniku SNRvZ ju Český národný výbor uznal.

v duchu sväto-štefanskej koruny!!! S ktorými slovenskými politikmi sa mohol takto dojednať, je mi záhadou a snažím sa to vyšetriť.

Už som Ti tuším spomenul v mojom poslednom liste, že mám veľa zaujímavých štatistických správ z domova, ale musím zadovážiť nejaký fotokopirovací stroj, lebo je nemysliteľné, aby som to more číslíc odklepával na stroji. Nakoľko na takýto stroj peniaze nemám [...], žiadal som od našich priateľov, aby mi dali nejaký k dispozícii. Mám to prisľúbené už vyše mesiaca, ale zatiaľ sa nič nehýbe.

Čo sa mňa a mojej rodinky týka, vedie sa nám obstojne. Len keď vidíme tú úžasnú nemohúcnosť v reorganizovaní západnej Európy, strácame často chuť na ďalší pobyt v tejto pre nás nepochopiteľnej atmosfére. Ak by sa do leta tento stav radikálne nezlepšil, budem nútený vážne myslieť na umiestnenie rodiny do bezpečia nakoľko sa nehodlám od rodiny odlúčiť, odišiel by som aj ja s ňou. Moju prácu by musel prevziať niekto, kto je voľný a nie je viazaný zodpovednosťou voči svojej rodine. Doteraz som nič pre ďalšiu migráciu nepripravoval a Ty si tiež prvý, ktorému o tejto možnosti hovorím.

Dúfam, že týmto listom zahájim častejšiu výmenu listov a názorov medzi nami. So srdečným spomienkami a pozdravmi

Tvoj Šaňo

DOKUMENT Č. 4.

1950, 23. augusta. List Alexandra Matúša Jozefovi M. Kirschbaumovi.

SNA, f. Osobný fond Jozef M. Kirschbaum, šk. 29, korešpondencia Kirschbaum – Matúš

V liste sa opäť zmieňuje o neutralizácii odbojovej činnosti emigrácie zo strany rakúskych úradov. Píše o svojom novom pobyte na utajenej adrese vo Francúzsku, o pomeroch v Rádiu Slobodná Európa, o pozíciách pročeskoslovensky orientovaného exilu. Spomína definitívne rozhodnutie zostať v Európe či zámery užšej spolupráce s Jozefom Markančukom. Vyjadruje sa aj k úsiliu o zjednotenie slovenského povojnového exilu, ako aj k vojne v Kórei.

23. 8. 1950

Drahý Jožko,

Teraz pre zmenu som zase ja ostal dlhší čas dlhým odpoveďou, trochu z podobných príčin, ako to bolo u Teba. Musel som totiž trochu preorganizovať celú moju prácu, lebo Rakúšania, ktorým v západných zónach až príliš rýchle a rozsiahle vracajú právomoc vo všetkých sektoroch, všetkými prostriedkami neutralizujú akúkoľvek odbojovú činnosť, len aby sa vyhli akýmkoľvek nepríjemnostiam s „tovarišmi“ a jeho satelitmi. Preto celú centrálu, ktorá sa medzitým hodne rozrástla, preniesol hodný kus na západ a do Rakúska chodievam len na zariadovanie najnutnejších vecí. Túto zmenu zdelím len najnutnejšiemu počtu ľudí, pre ostatných ostáva predbežne stále moja doterajšia adresa. Tebe dávam prvému moju novú adresu, na ktorej ma nájdeš za akejkoľvek situácie, aj keby cigánčatá, alebo niečo podobne čierneho z neba padalo. Adresa je táto: Monsieur A. Mathieu, SP 50772 par BMP 523 A, France. Túto adresu nikomu nedávaj. Môžeš na ňu písať celkom otvorene, je úplne bezpečná.

Tón tvojho listu ma hodne prekvapil. Zdáš sa byť dosť znechutený, čo by nebolo ani dosť udivujúce a ja Ťa viem plne chápať. Vieš, ja ako vojak, bol som vždy zvyknutý pracovať v záujme celku a nie v záujme osobnom. Preto tiež neviem pochopiť, ako sa môže v dnešnej dobe odkladať naše zjednotenie, keď takmer na všetkých stranách už bije dvanásť hodina. Čechoslováci sú všade v ofenzíve a zaznačujú až prekvapujúce výsledky. Udávajú tón vysielania „Slobodnej Európy“ hoci pán predseda uisťoval, že

slovenské vysielanie bude v našich rukách; zasadani Európskej rady v Štrasburgu za Československo sa zúčastňuje pán Ripka⁵⁹; v Londýne sa Čechoslováci dohodli so Sudetskými Nemcami; hlavný stan amerických okupačných vojsk v Nemecku a Rakúsku majú plne okupovaný – len aby som vymenoval tie najmarkantnejšie pozície, ktoré držia v rukách. Mňa sa už tiež viac razy pokúšali vyhodit' zo sedla, ale doteraz to skončilo pre nich vždy s fiaskom a dúfam, že v budúcnosti tomu bude podobne. Keby v našich radoch bola aspoň trochu koordinovaná práca, mohli by sme hravo čeliť všetkým útokom. Ale takto je to veľmi ťažké. Pán predseda⁶⁰ na moje posledné dva listy vôbec neodpovedal a mám dojem, že na mňa trochu zanevrel pre vyhlásenie v jednom z mojich posledných listov, kde som otvorene povedal, že nijaký ústupok nie je dosť veľký, ktorým by sa mohlo dosiahnuť zjednotenie. Mám dojem, že týmto mojím prehlásením som stratil jeho dôveru.

Drahý Jožko, dúfam že ma už dostatočne poznáš a že máš vo mňa dôveru. Napíš mi otvorene, ako sa veci v skutočnosti majú a ako by sa dalo tomuto odpomôcť. Ja som sa definitívne rozhodol ostať v Európe a len nejaké úplne nepredvídané okolnosti by ma mohli prinútiť ku zmene tohto môjho rozhodnutia. Mňa v Európe nič iné nezdržuje, ako predsavzatie, ktoré som učinil, keď som dňa 3. marca 1945 opúšťal Bratislavu, že do tej doby neprestanem pracovať v prospech mojej vlasti, kým ju nebudem vidieť opäť samostatnú, slobodnú a šťastnú. Ver mi, že mi to dalo dosť práce, aby som presvedčil ženu o nutnosti ostať v Európe, lebo ona už mala skutočne dosť doterajšieho spôsobu života. Teraz, pomocou mojich priateľov som sa preniesol do úplne iného prostredia, s ktorým je aj rodina plne spokojná, takže budem môcť opäť kľudne pracovať. Vo vojenských veciach nadviažem teraz užší kontakt s Markančukom, hoci vopred viem, že budem musieť jednať väčšinou úplne samostatne, lebo on je príliš ďaleko a v úplne inom prostredí, než aby mohol včas podávať inštrukcie. Vo veciach politických však by som rád vedel od Teba, ako sa naše veci majú a ako a s kým by som mal tu v Európe postupovať, aby sme účinne hájili naše záujmy. Prosím Ťa, aby si mi povedal otvorene svoju mienku, lebo jak mojím, tak aj Tvojím záujmom je naša spoločná vec. Ja a moji najbližší spolupracovníci, máme úplne voľný pohyb medzi Nemeckom, Rakúskom a Franciou a keď je potrebné, aj do ostatných západných štátov. Nechcem sa s tým nikde chváliť a Ty si to tiež nechaj zatiaľ pre seba. Mám aj kopu zaujímavostí z domova, ktoré Ti budem postupne zasielať, len čo sa trocha zabehne práca na nových kolajniciach. Preto ak máš v Európe ľudí, ktorí vedia nestranné a neosobne pracovať v prospech celku, dajme to dokopy, aby sa nestrácal drahocenný čas, lebo po doterajších skúsenostiach neverím, aby sa naše terajšie dve politické špičky kedy zjednotili. Treba sa snažiť túto prácu vyvíjať stále pod firmou SNRvZ, ako to robím neustále doteraz, aby sme sa zbytočne nekompromitovali pred politickou verejnosťou, hoci všade sa poukazuje na jej slabú aktivitu. Keď sa Ty rozhodneš inak, to naše styky nijako nemôže naštrbiť, lebo som presvedčený, že to neurobíš z osobných záujmov.

Pýtaš sa, ako sa dívame na situáciu. Nuž na túto otázku Ti nik priamo neodpovie, lebo ani odpovedať nemôže. Je treba byť pripravený na každú eventualitu. Jak situácia dnes vyzerá, nepočítam s vojnou do jedného roka. Záleží na vývoji situácie v Kórei. Ak sa podarí komunistov zatlačiť a dosiahnuť prímerie, nastane ešte dlhšie obdobie bez akéhokoľvek konfliktu. Ak komunisti vytlačia UN jednotky z Kórey, čo nepredpokladám, potom treba rátať s ďalšími útokmi komunistov na iných úsekoch. Celá Kórea je pre komunistov pokusným balónom, aká bude reakcia Západu. Táto reakcia podľa všetkého bola pre Moskvu značným prekvapením a ešte väčším prekvapením je mobilizovanie vojenského potenciálu na Západe. Pochybujem, že by tovariši boli pripravení na dlhodobú vojnu a preto ju sotva budú riskovať, iba ak by k tomu boli donútení vývojom situácie na Západe. Mám skôr dojem, že teraz zosilnia mierovú propagandu a že predbežne nepodniknú ďalšie útočné akcie, aby utíšili terajšiu náladu na Západe, ktorá im nijako priaznivá nie je. Tento môj názor ovšem neber za bernú mincu, lebo sa nemôže oprieť o také informácie, ktoré by mi dovolili konkrétnejšie posúdiť situáciu. A potom, keď je situácia tak napätá, ako je dnes, stačí malá iskra, aby vzápätí vzbĺkol požiar.

59 Hubert Ripka (1895 – 1958) – český politik, jeden z najužších spolupracovníkov E. Beneša. Povojnový minister zahraničného obchodu československej vlády. V roku 1948 emigroval, žil vo Francúzsku, kde sa stal reprezentantom Rady slobodného Československa, vo Veľkej Británii a USA.

60 Karol Sidor.

V kruhu našich spoločných známych došlo iba k jednej zmene, ktorá je pozoruhodnejšia a síce p. Maréč nedávno odišiel do Indočíny, kde zotrva podľa všetkého aspoň dva roky. My žijeme teraz dosť pokojne a sme všetci, vďaka Bohu, zdraví a chutí nám jesť. Vede sa nám dosť slušne a keď to porovnáme s pomermi, za akých žijú ostatní utečenci, môžem povedať že veľmi slušne. V zásobovaní nastala menšia medzera v dôsledku úzkostlivých nákupov zo strachu pred vojnou, takže nateraz niet nikde, respektíve ťažko dostať cukor, masť, olej a mydlo, ale ostatného je viac ako dosť. Len keby mal človek dosť peňazí. Luxusných vecí je taký nadbytok, že to priam udivuje.

S Mikulom⁶¹ a Kružliakom⁶² som sa nezišiel, lebo svoj príchod predom neoznámili a v postfachu, kde sa za mnou zháňali, ma samozrejme nenašli. Stretli sa však s Henriškom⁶³, ktorý ma síce mohol dosť rýchle dosiahnuť, ale z istých príčin tak neurobil. S Henriškom mám vôbec dosť oštary, ako to už so zarytým starým mládencom býva. Hoci si dosť slušne zarobí, peniaze si nevie zadeliť a potom si už len sťažuje.

S našimi v Paríži som ešte osobne nebol, lebo nechcem, aby sa príliš roznieslo, že som nablízku. Osobný kontakt obmedzím však aj tam len na minimum.

Jožko môj drahý, srdečne Ti stískam ruku a spolieham sa veľa na Teba. Milostivej panej ruky bozkávam a vyradujem jak jej, tak aj Tebe srdečné pozdravy od mojej lepšej polovičky.

Tvoj Šaňo.

DOKUMENT Č. 5.

1950, 10. júla, Bratislava. Likvidácia spravodajskej siete Alexandra Matúša.

ABS, f. Študijný fond Historického ústavu, H-525, *Likvidácia spravodajskej siete Alexandra Matúša na Slovensku (súhrnné hlásenie)*, príloha k č. j. 155 695/A-taj. sprav. 1950 (príloha 1), 10. 7. 1950.

Súhrnné hlásenie Krajského veliteľstva Štátnej bezpečnosti Bratislava Ministerstvu národnej obrany, Hlavný štáb, 5. oddelenie, zo dňa 10. júla 1950, (príloha 1).

Likvidácia sprav. siete mjr. MATÚŠA na Slovensku /Súhrnné hlásenie/.

Dňa 28. 8. 1949 bol v katastri obce Hnanice, okr. Znojmo, pri pokuse o ilegálne prekročenie čs. štát. hraníc do Rakúska postrelený a zadržaný hliadkou SNB⁶⁴ agent býv. mjr. Alexandra MATÚŠA – Otakar Vitkovský, nar. 6. 10. 1924 v obci Vondrišiel, okr. Spiš. Nová Ves, Slovák, rím. kat., slobodný, študent, voj. službu doteraz nekonal, býv. prísl. sprav. školy HVHM⁶⁵, naposledy stálym pobytom v utečeneckom tábore Hötting pri Innsbrucku, ktorý od začiatku roku 1947 až do svojho

61 Jozef Mikula (1915 – 1998) – právnik, v r. 1942 – 1945 predseda Združenia vysokoškolského študentstva. V apríli 1945 emigroval do Rakúska, patril medzi zakladajúcich členov SRO. V marci 1950 sa vysťahoval spolu s rodinou do USA (Detroit), úzko spolupracoval so Slovenskou ligou v Amerike a bol členom vedenia SNRvZ.

62 Imrich Kružliak (1914 – 2019) – novinár, politik, dlhoročný kultúrny redaktor československej redakcie Rádia Slobodná Európa, popredný exilový činiteľ, výkonný podpredseda Svetového kongresu Slovákov, vydavateľ exilového časopisu Horizont.

63 Henrich Bartek (1907 – 1986) – slovenský jazykovedec, riadny profesor Slovenskej univerzity v Bratislave, od r. 1945 pôsobil v exile v Rakúsku, Ríme a Nemecku, v Mníchove redigoval časopis Slobodné Slovensko a potom až do smrti pôsobil ako knihovník v benediktínskom opátstve Niederaltaich neďaleko Pasova.

64 Zbor národnej bezpečnosti.

65 Správne Vyššia vodcovská škola Hlinkovej mládeže. Skratka je nepresná.

zadržania prevádzal úkoly spojky medzi riadiacim orgánom sprav. služby vedenej mjr. MATÚŠOM a jej spolupracovníkmi na území ČSR, najmä na Slovensku.

Menovaný sa po svojom zranení a prevezení do štátnej nemocnice v Znojme pokúsil o samovraždu, bol však zachovaný pri živote a po čiastočnom uzdravení odovzdaný dňa 16. 11. 1949 na ďalšie pokračovanie KVŠTB⁶⁶ Bratislava. Po skončení vyšetrovania bol agent Otakar Vitkovský odovzdaný s trestným oznámením do väzby Štátnej prokuratúry, oddiel⁶⁷ v Bratislave, kde sa nachodí aj teraz.

Jeho vypočutie a vypočutie jeho hlavných spolupracovníkov prispelo k odhaleniu a zlikvidovaniu prevažnej časti sprav. siete mjr. Matúša, ktorú si tento od skončenia vojny vlastným úsilím a pričinením iných zradných elementov, najmä za účinného prispenia agenta Vitkovského vybuďoval na území ČSR, hlavne na Slovensku.

V súvislosti s prípadom bolo príslušnými KVŠTB doteraz podaných viacero trestných oznámení, dovedna na 116 občianskych osôb – z toho na území Slovenska 77 pod väzbou a tunajším oddelením 5 trestných oznámení dovedna na 5 vojenských osôb, všetky pod väzbou.

Dve z občianskych osôb, na ktoré bolo podané trest. oznámenie KVŠTB Bratislava (agent Jozef Veteška a Mária Franková) nachodia sa mimo územia ČSR, jedna (Július Urbanec) bola po vyšetrení prepustená na slobodu.

Proti spolupracovníkom mjr. Matúša na území Čiech a Moravy zakročili KVŠTB Praha, KVŠTB Brno a KVŠTB Uhorské Hradište. Či uvedené KVŠTB uvalili na osoby odhalené v ich priestore väzbu, nebolo zistené.

U niektorých občianskych osôb, ktorým bola dokázaná účasť na sprav. činnosti riadenej mjr. Matúšom, upustilo KVŠTB Bratislava od podania trestného oznámenia, zrejme z toho dôvodu, že tieto získalo pre spoluprácu s čs. bezp. orgánmi.

Odhalením a zlikvidovaním tej časti sprav. siete mjr. Matúša, ktorá je predmetom tohto súhrnného hlásenia, nebola odhalená celá spravodajská sieť mjr. Matúša. Časť sprav. siete mjr. Matúša bola naštrbená a zlikvidovaná realizovaním protištátneho prípadu „Rudolf KOMANDERA a spol.“ (v r. 1947)⁶⁸, časť realizovaním prípadu „PŮČIK, TUNEGA a spol.“⁶⁹ (v roku 1949), časť sprav. siete mjr. Matúša je práve v likvidácii v dôsledku zadržania ďalších agentov, t. j. býv. por. Tomáša CHOVARA⁷⁰, Rudolfa PŠČOLKA a Štefana BUČEKA⁷¹ a časť uvedenej siete – súdiac podľa všetkých náznakov – pokračuje alebo bude pokračovať vo svojej činnosti.

Zoznam osôb zo sprav. siete mjr. Matúša, na ktoré boli podané trest. oznámenia KVŠTB Bratislava, KVŠTB Žilina a 5. oddelením V04⁷², je pripojený.

Odhalením a zneškodnením prevažnej časti sprav. siete mjr. Matúša na Slovensku prevedeným v dôsledku zadržania a vypočutia agenta Otakara VITKOVSKÉHO, boli získané nasledujúce sprav. poznatky:

a/ Mjr. Alexander MATÚŠ, býv. prednosta 2. oddelenia býv. MNO tzv. Slovenského štátu, evakoval začiatkom apríla 1945 pred ČA⁷³ do Rakúska, kde sa dostal do zajatia americkej okup.[ačnej] armády a na kratší čas bol internovaný v zajateckom tábore Hellbronn, Dolné Rakúsko. Po krátkom pobyte v uvedenom zajateckom tábore, podarilo sa mu spolu s inými osobami slovenskej národnosti dostať do Paríža, odkiaľ sa usiloval o vyst'ahovanie do zámoria. Po nezdarenom pokuse o vyst'ahovanie, vrátil sa do Rakúska a trvalo sa usídlil vo francúzskej okup.[ačnej] zóne v priestore Innsbrucku. Prostredníctvom svojej manželky, ktorá bola zamestnaná ako tlmočnica na franc. okup.[ačných] úradoch,

66 Krajské veliteľstvo Štátnej bezpečnosti Bratislava.

67 Správne: oddelenie.

68 Prípad Rudolf Komandera a spol. je vysvetlený v úvodnej časti textu.

69 Člen Bielej légie a blízky spolupracovník Anton Tunega sa síce s Otakarom Vitkovským na jeseň 1948 stretol, neprijal od neho však žiadne kuriérske úlohy. Pre Matúša teda nepracoval.

70 Bližšie k Tomášovi Chovanovi pozri referenciu 25.

71 Rudolf Pščolka a Štefan Buček boli spolupracovníkmi Tomáša Chovana v rámci protikomunistického odboja. Pščolka bol Štátnym súdom v Bratislave 30. 3. 1951 odsúdený na doživotie, Štefan Buček na 20 rokov odňatia slobody.

72 Vojenská kontrarozvedka.

73 Červená armáda.

nadviazal styky s orgánmi sprav. úradovne franc. okup.[ačných] jednotiek v Innsbrucku. V Rakúsku sa tiež zapojil do politického úsilia slovenskej emigrácie a až v júni 1946 bolo mu zverené vedenie voj. sprav. referátu SRO (Slovenský revolučný odboj), vytvoreného a vedeného býv. šéfom sprav. školy HVHM Dr. Ladislavom Jankovičom, v tom čase so sídlom v Mníchove. V uvedenom čase plnil úlohy zverené mu vedením SRO a prijímal tiež úkoly od úradovne franc. voj. sprav. služby v Innsbrucku, čím si svoje styky a spojenie s uvedenou sprav. službou neustále upevňoval, takže začiatkom roku 1947 možno jeho kontakt s úradovňou voj. sprav. služby franc. okup.[ačných] jednotiek v Innsbrucku označiť za veľmi úzky. V r. 1948 pracoval istý čas pre významného agenta úradovne americkej sprav. služby CIC v Braunau Dr. Brauneckera, kontakt a spoluprácu s franc. sprav. službou však nepreerušil. Od začiatku roku 1949 stojí na čele sprav. vetvy SNRv Z (Slovenská národná rada v zahraničí) pre spoluprácu s franc. voj. sprav. službou franc. okup.[ačnej] armády v Rakúsku a zároveň vykonáva úkoly, ktorými ho táto úradovňa francúzskej sprav. služby poveruje. Do tejto funkcie bol ustanovený vedením SNR v zahraničí, čomu predchádzali v jeseni 1948 porady za účasti dezignovaného predsedu SNR v zahraničí Karola Sidora a vedúcich predstaviteľov SNR v zahraničí, Fraňa Tisu, Dr. Jozefa Kirschbauma a iných.

b/ V intenciách politického vedenia organizácii slovenskej emigrácie v zahraničí a iste aj intenciách riadiacich orgánov sprav. služby franc. okup.[ačnej] armády v Rakúsku vybuoval na území ČSR, hlavne na Slovensku rozsiahlu spravodajskú sieť, ktorej výsledky činnosti slúžili cieľom uvedených záujmových zložiek. Pri budovaní siete opieral sa v prvom rade o zbytky odchovcov býv. sprav. školy HVHM, o svojich osobných známych a príbuzenstvo, o príbuzenstvo a známych svojich spolupracovníkov v Rakúsku a býv. exponentov fašistického režimu, ako príbuzných a známych Dr. Ladislava Jankoviča, Dr. Jozefa Pauču⁷⁴, Vladimíra Tomku⁷⁵, Štefana Kanabu⁷⁶, Dr. Ctibora Pokorného⁷⁷, Alojza Krajčoviča⁷⁸ a iných, ďalej o osoby oddané býv. fašistickému režimu, o exponentov DS a v neposlednej miere o schopnosti a iniciatívu spojok vysielaných na územie Slovenska za účelom obsluhy a rozširovania existujúcej sprav. siete. Stav jeho sprav. siete javí sa ku koncu augusta 1949 tak, ako je to vyznačené v pripojenom grafikone.

c/ Pokiaľ ide o záujem sprav. zložky riadenej mjr. Matúšom, možno túto po línii výzvednej označiť za všestranný, t. j. predmetom záujmu jeho agentov sú všetky dôležité skutočnosti, predmety a opatrenia politického, hospodárskeho i vojenského rázu, týkajúce sa spoločenského a hospodárskeho zriadenia ľudovodemokratickej ČSR. V nemalej miere prejavil sa prakticky aj záujem o pašovanie ľudí za hranice (čím zrejme sleduje záujem posilňovať organizácie a ciele zradnej slovenskej emigrácie), o získavanie hmotných prostriedkov (väčšie peňažité obnosy, osobné doklady všetkých druhov), o šírenie nepriateľskej tlače, vyvolávanie vojnovnej a nepriateľskej psychózy a o získavanie morálnej podpory. Teroristické a sabotážne akcie inšpirované mjr. Matúšom doteraz zaznamenané neboli, čo však nevylučuje, že sa prípadne v budúcnosti uchýli aj k takýmto prostriedkom. Isté náznaky toho rysujú sa vo výpovedi agenta Vitkovského, ktorý uviedol, že mjr. Matúš zamýšľa v prípade očakávaného konfliktu medzi západnými veľmocami a ZSSR vysadiť na Slovensko parašutistické skupiny, vyzbrojené ručnými zbraňami a vystrojené rádiostanicami. Nasvedčuje tomu aj tá skutočnosť, že agenti Chovan, Pščolka a Jozef Veteška vyslaní mjr. Matúšom na Slovensko v auguste r. 1949, prekonalí predtým vo Francúzsku parašutistický výcvik.

d/ Finančné prostriedky na prevádzanie svojej činnosti získava mjr. Matúš od vedenia SNR v zahraničí, od úradovni sprav. služby franc. okup. armády v Rakúsku, od krajanských spolkov

- 74 Jozef Paučo (1914 – 1975) – novinár, vydavateľ, exilový činiteľ. Šéfredaktor tlačového orgánu Hlinkovej Slovenskej ľudovej strany Slovákov. V r. 1945 emigroval, od r. 1946 bol vydavateľom a redaktorom viacerých exilových a krajanských periodík Slobodné Slovensko, Jednota, Bulletin SNRvZ, Slovákov v Amerike, Literárny almanach Slováka v Amerike.
- 75 Vladimír Tomko – v exile spolupracoval so Štefanom Haššíkom. Po založení SNRvZ bol členom predsedníctva. Od roku 1957, keď došlo z iniciatívy Haššíka k obnoveniu Hlinkovej slovenskej ľudovej strany v exile, sa stal jej ústredným tajomníkom. Žil v kanadskom Montreale.
- 76 Štefan Kanaba – zamestnaný na úrade UNRRA utečeneckého tábora v Regensburgu. Spolu s manželkou sa zapájal do činnosti SRO.
- 77 Ctibor Pokorný (1917 – 1972) – právnik, redaktor, autor propagandistickej protizidovskej brožúrky Židovstvo na Slovensku (1940). V emigrácii spolupracoval s F. Ďurčanským a bol členom vedenia Antiboľševického bloku národov v Mníchove.
- 78 Alojz Krajčovič (1914 – 1980) – právnik, veliteľ Hlinkovej akademickej mládeže, pracovník Slovenskej národnej banky. V roku 1945 emigroval, bol činný v SRO, blízky spolupracovník J. Vicena a J. Mikulu.

a organizácií v USA (najmä Slovenská liga [v Amerike]) a tiež od svojich prívržencov na Slovensku. Iné materiálne prostriedky ako napr. falošné osobné doklady, ktorými vybavuje svojich agentov-spojky, vystavuje sám na bianko tlačivách dodaných jeho spolupracovníkmi zo Slovenska, prípadne na tlačivách, ktoré podľa získaného vzoru dáva si zhotovovať v zahraničí. Tak bolo zistené, že v r. 1949 pokúšal sa nechať vytlačiť v Rakúsku formuláre nových čs. občianskych legitimácií a keď sa mu to nepodarilo, dal tieto vytlačiť vo Francúzsku. Spojovacie prostriedky (rádiostanice) a zbrane obdržal od franc. sprav. služby. Svojich agentov-spojky vybavuje síce aj finančnými prostriedkami (v rakúskej, čs. i americkej mene), pritom sa však spolieha tiež na materiálnu pomoc, ktorú týmto poskytnú jeho spolupracovníci a prívrženci na Slovensku. Konkrétne obnosy, ktoré mjr. Matúš na podporu svojej činnosti dostáva od SNR v zahraničí ako aj od franc. sprav. služby a krajanských organizácií, zistené neboli.

e/ Spojenie so svojou sieťou na Slovensku udržiaval mjr. Matúš až do augusta 1949 výhradne spojkami a len v ojedinelom prípade osobným stykom (na jar 1947 bol osobne na území Slovenska). Až v auguste 1949 dodal na Slovensko prostredníctvom agentov Tomáša Chovana, Rudolfa Pšcolku a Jozefa Vetešku a za účinného prispenia agenta Vitkovského 3 kusy rádiovysielačích a prijímacích staníc a z celkového počtu 6 radiostaníc, ktoré mu dala k dispozícii úradovňa franc. voj. sprav. služby. Uvedené rádiostanice mali slúžiť ako mobilizačné, cieľom ich údržby a preskúšania prevádzkových schopností mali však korešpondovať s Innsbruckom raz do mesiaca, k čomu ale nedošlo jednak preto, lebo tieto boli v priebehu likvidácie zásahom orgánov ŠtB zhabané.

Spojky mjr. Matúša prenášali príkazy a inštrukcie určené jeho spolupracovníkom a nimi získané správy vo forme dopisov v zastretej reči a vo forme dopisov, kde medzi riadkami naoko nezávadného textu boli vpisované príkazy a správy za použitia tajných atramentov. Ďalej písané špeciálnou ceruzkou na špeciálny papier, takže papier zdal sa byť naoko čistý a text na ňom uvedený objavil sa až po vyvolaní špeciálnou chemickou látkou, t. j. chemikáliou v kryštalickom stave, rozpustenou vo vode. Týmto prostriedkami vybavil mjr. Matúš za prispenia agenta Vitkovského niekoľko hlavných svojich spolupracovníkov na Slovensku. Časť týchto chemických prostriedkov podarilo sa orgánom KVŠtB Bratislava zhabať. Chemické zloženie týchto prostriedkov a ich pôvod nie sú zatiaľ známe.

Pre avizované prítomnosti agenta-spojky v mieste pôsobenia rezidenta zaužíval mjr. Matúš niekoľko rozličných, no v podstate rovnakých spôsobov, z ktorých jeden z najužívanejších uvádzam na ilustráciu.

Spojka došla zo zahraničia mala na vopred dohovorennom mieste (elektrický stĺp, železničný podjazd, verejný záchod, čakáreň elektrickej dráhy) vylepiť v mesiaci januári známku v hodnote 1.50 Kčs a na túto napísať červenou tužkou písmeno „O“. Vo februári čs. známku v hodnote 2 Kčs a modrou tužkou uviesť na ňu písmeno „O“, v mesiaci marci známku v hodnote 3 Kčs a na ňu uviesť obyčajnou tužkou písmeno „P“, v mesiaci apríli znovu známku v hodnote 1.50 opatrenú červeným písmenom „J“, v máji známku v hodnote 2 Kčs s modrým písmenom „O“ atď., čo sa malo periodicky štvrtročne a pravidelne opakovať. Rezident, s ktorým takéto dorozumievacie znamenie bolo dohovorené, mal sa na určené miesto chodiť pozerat' v pravidelných 5 dňových intervaloch a keď takúto známku našiel vylepenú, mal na ňu napísať deň a hodinu zamýšľaného stretnutia štvorciferným číslom, bez rozdeľovacích znamienok. K stretnutiu malo potom dôjsť zas na vopred dohovorennom mieste, avšak inom než slúžilo k vylepovaniu známok. Osoba, s ktorou sa mal agent-spojka na stanovenom mieste a v stanovenom čase stretnúť, mala mať nalepenú na viditeľnom mieste (napr. na novinách, knižke, aktovke, balíku a pod.) nalepenú známku tej istej hodnoty akú vylepil agent-spojka a túto známku mala mať olemovanú príslušnou farbou, t. j. v januári červenou, vo februári modrou, v marci čiernou farbou atď. Aby ani za týchto opatrení nemohlo dôjsť k omylu, mala osoba došla zo zahraničia osloviť rezidenta vopred dohovoreným heslom, napr. dňa 19. 3. „Je Jozef zdravý?“ Rezident mal odvetiť „Nie, Eduard povedal, že je v blázinci“, čo sa malo riadiť podľa mien uvedených v kalendári. Totiž, spojka zo zahraničia mala použiť meno uvedené v kalendári v deň stretnutia, rezident mal použiť krstné meno z predchádzajúceho dňa. Za tým účelom boli spojky i rezidenti vybavení vreckovými kalendármi rovnakého druhu. Podobného druhu boli aj iné dohovorené dorozumievacie znamenia, napr. vylepovanie krúžkov z nátronovej pásky, papierových srdiec rozličnej farby, papierových obdĺžnikov formátu 3x6 cm, na ktoré mala osoba došla zo zahraničia vpisovať vopred dohovorené a podľa mesiacov pravidelne sa opakujúce heslá ako napr. v januári „Juraj vól“, vo februári „Helena krava“, v marci „Tomáš teľa“ a pod. Osoba, pre ktorú toto znamenie platilo mala navštevovať miesto vylepovania týmto znamením pravidelne každých 5 dní, pri ich spozorovaní mala na ne napísať tužkou štvorciferným číslom deň a hodinu stretnutia a dostaviac sa na vopred dohovorené heslo napr. „Prosím Vás kde je tu Štefánik“

pomník?“. Odpoveď rezidenta mala znieť: „To neviem, ale viem, kde je Štefánikova ulica“, čo bolo úplne bezpečným dorozumievacím spôsobom. Okrem toho boli určené pre označovanie sprav. objektov v reči alebo písomnej korešpondencii rozličné krycie názvy ako napr. rádiostanica = „holiaci prístroj“, obsluha rádiostanice = „holič“, správy = „známky“, agent, ktorý získava správy = známkar, osoby vyhliadnuté pre protištátnu činnosť alebo k odsunu do zahraničia = zajace, podobné osoby s určitým stupňom schopnosti či vzdelania = „čistokrvné zajace“, spravodajská činnosť = „pestovanie zeleniny v záhrade“ a riadiaci orgán sprav. služby = „majiteľ záhrady“. Ďalej všetky spojky a význačnejší pracovníci mali pridelené krycie mená napr. Karaba = „Krocán“, Pelikán = „Peter“, Lihotský = „Lucia“, Turanec = „Tibor“ a pod.

Správy a príkazy napísané na malých formátoch prenášali sa cez hranice zapravené v chlebe, mydle, zubnej paste a pod.

Mjr. Matúš mienil vybaviť niektorých svojich hlavných spolupracovníkov fotografickými aparátmi na fotografovanie dôležitých písomností obsahujúcich štátne tajomstvo, pri čom sa takto získané fotokópie mali prenášať vo forme mikrofilmov. Jeden z takýchto fotografických aparátov si už bol zapatriť a druhý mal vo výhľade.

Nebolo zistené, že by bol niektorý z týchto fotoaparátov odovzdal do užívania svojim spolupracovníkom.

Pre zásielky doručované poštou používal mjr. Matúš tieto schránky: M. Alexander, Innsbruck-Mühlau, Postfach 22, Dr. Rudolf Bauer, Innsbruck 2, Postfach 426, Mária Schüller, Innsbruck, Frauenklinik, Grete Födish, Innsbruck, Postfach 9 a Hermann Schiesler, Wien XIX, Haubenbiegengasse⁵.

Svojich agentov-spojky v akcii kontroloval skúsenejším agentom tak, že kontrolný agent síce vošiel do styku s jeho spolupracovníkmi, aby sa informoval o činnosti vyslanej spojky, jeho pobyt na území Slovenska musel však byť pred vyslaným agentom utajený. Pri vysielaní viacerých agentov alebo agentov menej skúsenejších, taktiež pri závažnejších akciách, vysielal zároveň aj skúsenejšieho agenta, ktorý potom činnosť vyslaných agentov koordinoval, mal na starosti ich hmotné zaopatrenie a pri plnení úkolov bol týmto priamo nápomocný (radou, zjednaním spojenia, oboznamovaním s prostredím a pod.)

f) Na vysielanie svojich agentov-spojok používal mjr. Matúš pravidelne stále prechody hraníc, vybudované agentom Vitkovským a na tohto neprestal naliehať, aby vybudoval ešte ďalšie dva alebo tri stále hraničné prechody. Okrem toho používal mjr. Matúš aj stále hraničné prechody vybudované sprav. vetvou pre spoluprácu so CIC, riadenou Jozefom Vicenom⁷⁹, hraničné prechody etnickej ukrajinskej sprav. organizácie⁸⁰ a prechody vybudované známymi pašerákmi. Za prepravovanie svojich agentov na územie ČSR a späť platil za každú cestu 800-1000 rak. šilingov.

Agent Vitkovský a po ňom aj ostatní agenti-spojky mjr. Matúša používali najviac tieto hraničné prechody:

- 1) Na Šumave z bavorskej obce Haidmühle do obce Lenora, okr. Vimperk. V Haidmühle bol pri prechode hraníc nápomocný príslušník bavorskej finančnej stráže Wilhelm Hautb, v Lenore František Häuser.
- 2) Z rakúskej pohraničnej obce Mitterretzbach smerom na Znojmo. Na rakúskej strane bol agentom nápomocný roľník Karl Palt, zo strany ČSR nemal Vitkovský vybudovaný oporný bod.
- 3) Z rakúskej pohran. obce Pama za pomoci roľníka Potza a jeho rodiny do pohran. obce Jarovce, okr. Bratislava, kde ako oporný bod slúžila agentom mjr. Matúša rodina Vareníčovcov. Agenti pri cestách do ČSR ponechávali u svojich pomáhačov na rakúskej strane rakúske osobné doklady a pri ceste späť u pomocníkov v čs. pohran. pásme čs. falošné doklady. Na týchto miestach si agenti mjr. Matúša ponechávali podľa potreby aj vzájomné odkazy, prípadne predmety. Tí agenti mjr. Matúša, ktorí prechádzali štátne hranice za prispenia spolupracovníkov Jozefa Vicena, príslušníkov ukrajinskej etnickej sprav. služby a pašerákov, prekračovali tieto obyčajne na presne nezistenom mieste prevozom v gumených člnoch cez rieku Moravu.

79 Jozef Vicen (1921 – 2008) zakladateľ protikomunistického hnutia nenásilného odporu Biela légia, v roku 1957 unesený štátnou bezpečnosťou z Viedne do Československa, odsúdený na 25 rokov väzenia, prepustený podmienčne v roku 1968.

80 Šlo o príslušníkov Ukrajinskej povstaleckej armády UPA alebo Organizácie ukrajinských nacionalistov OUN.

Pre vyhľadávanie a vyjednávanie hraničných prechodov sídlil vo Viedni III, Rennweg 68, Matúšov predsunutý agent. Túto funkciu po dlhší čas vykonával agent Otakar Vitkovský, ktorého v lete 1949 vystriedal pravým menom nezistený agent, užívajúci krycí názov „Sokol“. Okrem toho slúžili agentom vysielaným do ČSR ako oporné body vo Viedni domácnosti istej Juríkovej, bytom Domgasse 8 a Gašparkovej, bytom Wien III, Rennweg 68. Cez tieto domácnosti prechádzali všetci Matúšovi agenti a tam tiež bolo záchytné stredisko všetkých utečencov došlých do Viedne na popud mjr. Matúša a jeho spolupracovníkov. Domácnosť Juríkovej navštevovali tiež príslušníci spravodajskej vetvy riadenej Jozefom Vicenom, a orgány úradovne CIC vo Viedni, Porzellangasse 51.

Agent Vitkovský mal mnoho osobných známostí aj v iných rakúskych pohraničných obciach ako Kittsee, Hainburg, Gattendorf a inde, prechody hraníc v priestore týchto obcí však takmer nepoužíval.

g) Z výsledkov doterajšieho šetrenia bolo zistené, že mjr. Matúš vysielal k svojim spolupracovníkom na Slovensku, prípadne v Čechách a na Morave ako spojky pre obsluhu a rozširovanie sprav. siete tieto osoby:

- 1.) Už spomínaného Otakara Vitkovského (používal viacero krycích mien)
- 2.) Ludovíta Rabinu, krycie meno „Leo“, stálym pobytom v utečeneckom tábore Hötting,
- 3.) Rudolfa Jakubíka, krycím menom „Jacob“, bytom v Innsbrucku,
- 4.) Ondreja Kupču (krycie meno nezistené), bytom Innsbruck,
- 5.) Ladislava Jasovského (krycie meno nezistené), bytom v Mníchove,
- 6.) býv. por. Tomáša Chovana, krycie meno „Tomáš“
- 7.) Rudolfa Pščolku, krycie meno „Rudolf“ a
- 8.) Jozefa Vetešku, krycie meno „Anton“ a „Machay“.

Spomedzi týchto najviac ciest so sprav. úkolmi vykonal Otakar Vitkovský, ktorý má aj najväčšiu zásluhu o rozšírenie sprav. siete mjr. Matúša.

Mjr. Matúš platil svojim agentom-spojčiam mesačne približne 60 rak. šilingov, agentom v akcii ďalších 200 rak. šilingov na nepredvídané výdavky. Pre týždenný pobyt na Slovensku vybavil každého jedného obnosom pohybujuúcim sa medzi 3 – 5 000 Kčs. Až do leta 1949 chodievali Matúšovi agenti na Slovensko neozbrojení. Od toho času vybavený každý jeden pištoľou 7.65 mm, a primeraným počtom ostrých nábojov. Agenti mali príkaz nedat' sa chytiť za každú cenu a pri prekážkach, ktoré by sa im v činnosti vyskytli použiť zbrane. Okrem toho prikázal svojim agentom, aby v krajnom prípade dopadnutia nič neprezradili. Hoci v intenciách psychózy panujúcej medzi slovenskou emigráciou v Rakúsku sám upozorňoval svojich agentov, že čs. bezpečnostné orgány pri vyšetrovaní zaistených bijú a mučia, predsa tým agentom, ktorých vyslal na územie ČSR po postrelení a zadržaní agenta Vitkovského, snažil sa dodať odvahy tým svojim tvrdením, že Vitkovský pri výsluchu nič neprezradil a že bol odsúdený iba na 2 mesiace núteného pobytu v TNP⁸¹.

h) Až na agentov Tomáša Chovana, Rudolfa Pščolku a Jozefa Vetešku, nebolo zistené, že by iní agenti mjr. Matúša vysielaní na Slovensko pred spomenutými tromi agentmi, boli prekonali dajaký spravodajský alebo iný kurz.

Poznatky o druhu, rozsahu, mieste, čase, kurzu, ktorému sa podrobili agenti Chovan, Pščolka a Veteška rozvediem bližšie v súhrnnom hlásení po skončení šetrenia s por. Chovanom a Rudolfom Pščolkom.

Pre budúcnosť – ako vysvitá z výpovedí agenta Vitkovského – zamýšľala sa mjr. Matúš presťahovať do Paríža a na svojom doterajšom pôsobisku zanechať svojho nástupcu a tomuto k ruke jedného pomocníka. Tieto dve osoby by popri svojej činnosti boli oficiálne zamestnancami francúzskeho zastupiteľského úradu v Innsbrucku. V samotnom Innsbrucku mienil ďalej ponechať Rudolfa Pščolku, ktorý by udržiaval a riadil rádiové spojenie so spolupracovníkmi na Slovensku. Nie je známe, či na miesto zaisteného agenta Pščolku má už vyhlíadanú ďalšiu osobu. Dvomi ďalšími spolupracovníkmi mienil usadiť trvale vo Viedni, taktiež oficiálne ako zamestnancov na franc. zastupiteľskom úrade. Tieto osoby by mali na starosti živý kontakt s jeho spolupracovníkmi na Slovensku a zaobstarávali by všetky predvídané potrebné spojenia so Slovenskom.

Mjr. Matúš zamýšľal získať pravé doklady rakúskych štátnych občanov pre svojich spolupracovníkov tak, že by niekoľkým rakúskym štátnym občanom, ktorí o to prejavili záujem, umožnil

vystáhovanie do zámoria, ich pravé doklady zadržal a tieto odovzdal do používania svojim spolupracovníkom ponechaným na území Rakúska. Obával sa totiž, že keď vstúpi v platnosť mierová zmluva s Rakúskom⁸², budú všetky osoby, čo nemajú rakúske štátne občianstvo z Rakúska vykázané. Ďalej mu veľmi záležalo na tom, aby osoby, ktoré by ponechal po svojom odchode do Paríža v Rakúsku, ovládali dokonale nemecký jazyk. Z týchto osôb prichádza zatiaľ do úvahy iba Ladislav Jasovský. Aj odchod mjr. Matúša z Rakúska do Paríža, je otázkou času a bude aktuálny vtedy, keď vstúpi v platnosť mierová zmluva s Rakúskom. Na svojom mieste v Rakúsku, konkrétne v Innsbrucku mieni zanechať novozískaného spolupracovníka kpt. Jaroša (bližšie dáta zatiaľ nezistené).

k) Aj keď mjr. Matúš nezameral svoj sprav. záujem výhradne na ČSA a ani jednu z odhalených voj. osôb nemožno označiť za rezidenta, nesmie nás to zväzdať k záveru, že by v ČSA svojich rezidentov nemal. Naopak, s ohľadom na jeho býv. služ. charakter (prednosta 2. oddel. býv. slov. armády), na jeho sprav. schopnosti a v neposlednej miere s ohľadom na jeho osobné známosti v radoch dôstojníkov dodnes slúžiacich v ČSA, treba právom predpokladať, že aj v ČSA má svojich stálych spolupracovníkov. V tomto smere sa bude musieť bezpodmienečne zamerať úsilie OZ orgánov⁸³.

n) Vo funkcii riadiaceho orgánu sprav. vetvy SNRv Z pre spoluprácu s franc. voj. sprav. službou, mal by mjr. Matúš podliehať politickému vedeniu SNRv Z cez voj. a sprav. poradcu SNRvZ. Toto miesto však doteraz nie je obsadené, tak ako nie je obsadené miesto riadiaceho orgánu sprav. vetvy SNRvZ pre spoluprácu s angl. IS⁸⁴. Pre túto funkciu – tak sa vidí – mal mjr. Matúš vyhladenú osobu škpt. JUDr. Vojtecha Bošányiho, ktorý ovláda anglický jazyk a ktorého mjr. Matúš osobne pokladá za schopného spravodajcu (za tzv. slov. štátu bol škpt. JUDr. Bošányi prideleným dôstojníkom 2. oddel. býv. MNO).

Sprav. vetva SNRv Z riadená mjr. Matúšom je v dobrom kontakte s úradovňami franc. sprav. služby. Obe sprav. zložky sa jednak navzájom informujú o získaných správach a poznatkoch, jednak spoločne plánujú a realizujú ofenzívne úkoly namierené proti ČSR. Spolupráca v tomto smere existuje tiež medzi všetkými sprav. zložkami okupačných armád západných štátov v Rakúsku a Nemecku. Franc. sprav. služba dáva však prednosť spolupráci s angl. IS, lebo CIC nepokladá za dosť serióznou. Ďalej sprav. spolupráca existuje aj medzi jednotlivými etnickými sprav. zložkami na území Rakúska a Nemecka, t. j. medzi sprav. zložkami všetkých národností participujúcich na emigrácii v týchto štátoch.

o) Okrem tých spolupracovníkov mjr. Matúša v Rakúsku, ktorí sú vyznačení na str. 8 a 10 tohto súhrnného hlásenia, má mjr. Matúš svojich spolupracovníkov aj v iných štátoch. Tak vo Francúzsku je to Dr. Ladislav Jankovič, býv. veliteľ sprav. školy HVHM, ktorý pod rúškom tzv. Slov. komitétu⁸⁵ vyvíja intenzívnu sprav. činnosť, ktorá spočíva hlavne v tom, že spomedzi slov. emigrantov vyhľadáva vhodné typy a tieto potom posielajú do sprav. terorist. a parašutistických kurzov vedených dôstojníkmi franc. sprav. služby. V tomto úsilí mu napomáha František Braniš, ktorý má dokonca prevziať po ňom túto funkciu, ak sa Dr. Jankovič odhodlá k vystáhovaniu do zámoria.

V samotnom Innsbrucku pracuje pre mjr. Matúša tiež utečenec Georg Chren, zamestnanec franc. polície, ktorý mjr. Matúšovi poskytuje poznatky získané výsluchmi zaistených osôb.

Ďalší spolupracovníci mjr. Matúša, či už na území Rakúska alebo ČSR, príp. inde, doterajšími výsledkami likvidácie prevažnej časti sprav. siete zistení neboli. Dá sa však predpokladať, že novšie hodnotné poznatky prinesie vyhodnotenie výsluchov zaistených agentov Tomáša Chovana, Rudolfa Pščolku a Štefana Bučka, po skončení ktorých bude vypracované a predložené ďalšie súhrnné hlásenie.

Bratislava, 10. 7. 1950

Náčelník⁸⁶

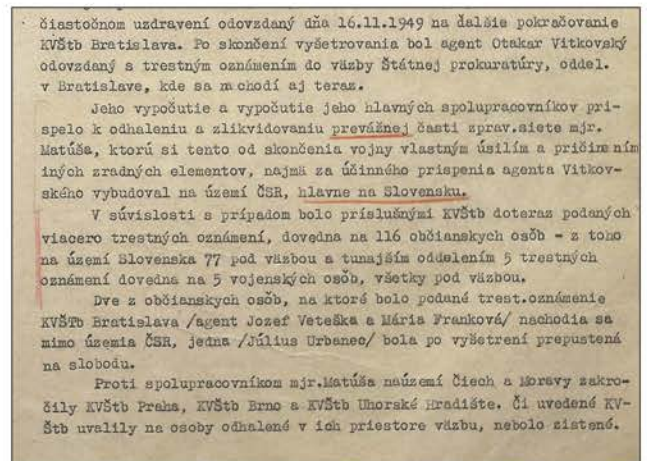
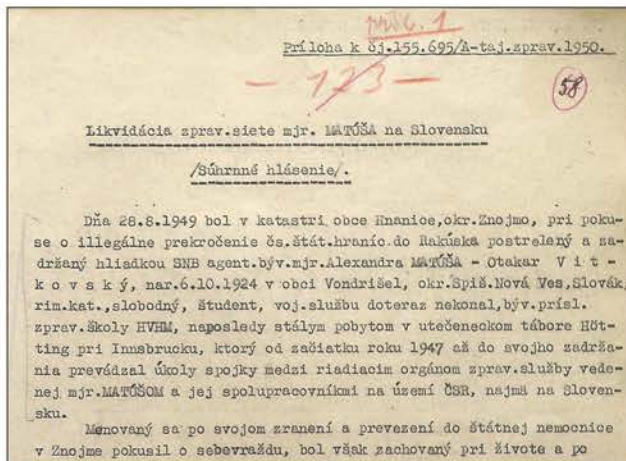
82 Dňa 15. 5. 1955 vo Viedni ministri zahraničných vecí bývalých spojeneckých mocností (ZSSR, USA, Veľká Británia a Francúzsko) podpísali s rakúskou vládou zmluvu o neutralite. Zmluva vstúpila do platnosti 26. 10. spolkový zákon o trvalej neutralite Rakúska. Tento deň si Rakúsko pripomína štátnym sviatkom.

83 Orgány Obranného spravodajstva.

84 Intelligence Service.

85 Ide o Pomocný komitét pre pomoc slovenských emigrantov vo Francúzsku (Comité d'aide aux émigrés slovaques en France) založený 4. 11. 1948 na ustanovujúcom valnom zhromaždení v Paríži. Medzi jeho základné úlohy patrili predovšetkým sociálna a duchovná starostlivosť o slovenských utečencov vo Francúzsku. Spravodajská činnosť na jeho pôde sa nerealizovala, ide o konštrukt ŠtB.

86 Podpis majora Františka Kudláčka.

Súhrnné hlásenie Krajského veliteľstva Štátnej bezpečnosti Bratislava Ministerstvu národnej obrany (Zdroj: ABS)

Beáta Katrebová Blehová • Anti-communist intelligence resistance in connection with the Slovak exile in the years 1946 – 1950. Case of Alexander Matúš in documents

The topic of the anti-communist resistance and the intelligence operations of the Western secret services against Czechoslovakia in the early Cold War period is only partially treated historiographically. Closely related to the intelligence-based anti-Communist resistance is the subject of agents-couriers linked to various exile groups or Western secret services. One of the resistance group was the network of agent-couriers of Alexander Matúš, an officer of the Slovak Army, who remained in exile in Austria after 1945, where he began to cooperate with the French occupation authorities. The presented documents introduce the activities of Matúš's network from 1946, their numerous courier trips to Slovakia, the transmission of various intelligence information, the transfer of people threatened by the regime across the border until 1950, when most of Matúš's collaborators were exposed by the Czechoslovak State Security. The documents are one of the few sources that capture the intelligence activities of the Matúš's network.

Dr. phil. Beáta Katrebová Blehová (1973)

Vyštudovala históriu a politológiu na Univerzite Viedeň, absolvovala doktorandské štúdium na Inštitúte pre východoeurópske dejiny, Univerzita Viedeň, dizertačná práca s názvom *Der Fall des Kommunismus in der Tschechoslowakei* vyšla v roku 2006 knižne. V rokoch 2000 – 2005 pracovala v Rakúskom inštitúte pre východnú a juhovýchodnú Európu a v rokoch 2004 – 2009 ako univerzitná asistentka v Inštitúte pre východoeurópske dejiny na Viedenskej univerzite. Od júla 2018 pracuje v Ústave pamäti národa. Je členkou viacerých redakčných rád vedeckých časopisov, členkou vedeckej rady Inštitútu Ludwiga Boltzmana so sídlom v Grazi. V roku 2019 jej vyšla v Slovenskom historickom ústave v Ríme monografia pod názvom *Slovenská emigrácia v Taliansku v rokoch 1945 – 1950*. Je autorkou vyše 40 vedeckých štúdií v piatich jazykoch, v ktorých sa zameriava na slovenské a medzinárodné dejiny v 20. storočí, slovensko-sovietske vzťahy, slovensko-talianske vzťahy, slovenský politický exil, protikomunistický odboj a pád komunizmu v medzinárodnom kontexte. V roku 2021 jej bol udelený vedecký kvalifikačný stupeň IIa Slovenskej akadémie vied.

Kontakt: katrebova@upn.gov.sk

„MÔŽEM VÁM ZASPIEVAŤ...“: PILOTNÉ SPRACOVANIE ORÁLNO-HISTORICKÝCH MATERIÁLOV K FENOMÉNU KATOLÍCKYCH MLÁDEŽNÍCKYCH SPEVÁCKYCH ZBOROV V BRATISLAVE V OBDOBÍ NORMALIZÁCIE

SAMUEL TRIZULJAK

Venované pamiatke prof. Vladimíra Krčméryho, ktorý odišiel na večnosť v priebehu tohto výskumu.

ÚVOD¹

„Piesne, ktoré sa práve chystáte vypočuť, alebo ste si ich už vypočuli, vznikali v dobe, keď sa ich autorom ani nesnívalo, že by niekedy mohli vyjsť na platni. V tej schizofrenickej dobe veľa ľudí cítilo, že to, čo sa im zo všetkých oficiálnych zdrojov denne predkladá, ich neuspokojuje. V takejto atmosfére vznikali malé spoločenstvá nespokojných a hladajúcich mladých kresťanov. Ľudí, ktorí sa snažili tomu všetkému vzoprieť a mať na krku vlastnú hlavu. Na svojich stretnutiach diskutovali, hľadali, modlili sa a spievali. Spievali s gitarou, spievali piesne zo spevníkov vydaných ešte v šesťdesiatych rokoch. Postupne však začali vznikať nové piesne, piesne ako pokus o vyjadrenie hľadania niečoho vyššieho, ako pokus o vyjadrenie svojho vnútorného presvedčenia. Piesne s jednoduchými melódiami, často neteologickými textami a hranatými rýmami, piesne, ktoré sa spievali na výletoch aj v kostoloch. Predkladaná platňa je výberom z repertoáru štyroch bratislavských mládežníckych spevokolov

a predstavuje dokument o dobe, ktorá je, dúfame, už definitívne za nami. Je svedectvom o kresťanskej nádeji a radosť. Nehľadajte v týchto piesňach hudobné alebo textové nedokonalosti, je ich tam veľa. Nechajte sa radšej osloviť posolstvom, ktoré tieto piesne prinášajú. Kto má uši na počúvanie...“²

Tieto slová pochádzajú z predslovu napísaného Michalom Macom na obale jednej nie zvlášť známej platne, ktorá vyšla v Bratislave v roku 1990. Sú výstižným zhrnutím fenoménu v populárnej kultúre na pomedzí spoločenského života, hudby a katolíckej cirkvi, ktorého dejiskom sa stala Bratislava od začiatku 70. rokov 20. storočia. Postupne a nezávisle od seba sa Bratislava stala domovom štyroch katolíckych mládežníckych speváckych zborov, známych ako Cěčko, Ursus Singers, Káčko a Kufříkovci, ktoré v priebehu viac ako jeden a pol desaťročia priamo ovplyvnili životy niekoľko stoviek svojich členov – mladých ľudí, zboristov – a nepriamo mnohých ďalších, a to nielen v Bratislave. V dobe

normalizácie, keď boli verejné prejavy náboženskej viery a náboženské zhromaždenia po predchádzajúcom „odmäku“ v 60. rokoch opäť v intenzívnejšej miere predmetom obmedzení štátnej moci, predstavoval vznik a rozsah aktivít týchto zborov povšimnutiahodný fenomén, ktorý nebol – až na sporé zmienky v existujúcej odbornej literatúre – dosiaľ spracovaný. Existenciu týchto štyroch zborov si všimá historik tajnej cirkvi Ján Šimulčík, ktorý tvrdí, že zakladanie speváckych zborov predstavovalo popri samizdatovej produkcii, účasti na púťach a napokon aj politickejších aktivitách, ako boli napríklad petície, jednu z mnohých vonkajších aktivít malých kresťanských spoločenstiev.³ Hudobný teoretik Juraj Lexmann pripomína význam týchto štyroch zborov, v ktorých spev sprevádzali gitary, v kontexte liturgickej reformy po Druhom vatikánskom koncile. Podľa neho tieto zbory slúžili ako „nasledovaniashodné vzory a základ, ktorý spôsobil celoslovenskú módnú vlnu“.⁴ Hlavným cieľom príspevku

1 Tento výstup vznikol v rámci programu Cooperatio, vednej oblasti Dejiny, na pracovisku Univerzita Karlova, Fakulta humanitných štúdií, Pátkova 2137/5, Prague 8 - Libeň, 182 00. Pozri tiež nadväznú štúdiu TRIZULJAK, Samuel, *The Normalisation Choir: Bratislava Catholic youth choirs as a case study of youth activities in Slovakia under late socialism*, prijatú k publikácii v najbližšom čísle odborného časopisu *Central European Journal of Contemporary Religion*.

2 *Bratislavské spevácke zbory. Celý svet*. Bratislava: Pontón, 1990. Pozri Príloha A.

3 ŠIMULČÍK, Ján. *Generácia nádeje: Malé kresťanské spoločenstvá, 1969 - 1989*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2021, s. 56 – 57.

4 LEXMANN, Juraj. *Teória liturgickej hudby*. Bratislava: vlastným nákladom, 2015, s. 275.

je na základe orálno-historického materiálu poskytnúť prvý systematický pokus o chronologickú rekonštrukciu aktivít každého z týchto štyroch zborov, ďalej vymedziť kľúčové spoločné znaky zborov, ako aj rozdiely medzi nimi, a tým definovať tento fenomén na pomedzí náboženskej a populárnej kultúry a tiež zodpovedať otázku, do akej miery bol tento fenomén neodmysliteľne spätý s obdobím normalizácie. Prezentácii výsledkov v závere predchádza stručné zhrnutie metodiky autorovho orálno-historického výskumu, z ktorého štúdia čerpá, a opis aktivít jednotlivých zborov, motívov pre členstvo, produkovanej hudby, interakcií s podzemnou cirkvou a interakcií so štátnymi bezpečnostnými zložkami.

METODIKA

Materiál je založený na pološtruktúrovaných ústnych rozhovoroch, ktoré autor uskutočnil s ôsmimi zboristami. Oslovené boli dve osoby z každého zo štyroch zborov, ktorých krátke životopisné profily sú pripojené v prílohe B. Pri výbere respondentov bolo cieľom vybrať vedúce postavy jednotlivých zborov – hudobných vedúcich, organizátorov aktivít zborov alebo stabilných členov zborov, t. j. členov zapojených do činnosti zboru dlhší čas, mužov aj ženy.⁵ Rozhovory boli nahrávané so súhlasom nahrávaných v priebehu jesene 2022 a prepisy rozhovorov pre účely analýzy boli vytvorené špecializovaným softvérom. Ďalším užitočným

prameňom bola zbierka 16 rozhovorov pod názvom *Céčko – „Každý má svoj kúsok pravdy“*, vedených s členmi zboru Ivanom Šimkom – jediný existujúci systematickejší prameň, pokiaľ ide o memoárovú literatúru. Príspevok k téme zborov má pilotný charakter a hoci má ambíciu ponúknuť zatiaľ najsystematickejšie spracovanie tematiky bratislavských speváckych zborov v období normalizácie, nepredpokladá, že pôjde o definitívne spracovanie. Zozbierané orálno-historické výpovede odkrývajú autentické spomienky a prežívanie aktérov; tak je potrebné brať aj závery vyvozené z tohto materiálu. Príspevok má teda charakter tematického spracovania generácie výpovede, nie definitívnych dejín fenoménu zborov. Preto je v časopise zaradený do sekcie Materiály, nie do sekcie Štúdie. Budúce práce venované dejinám tohto fenoménu, ktoré by napríklad systematickejšie overovali fakticitu spomienok respondentov, by mohli užitočným spôsobom čerpať zo spomienok mnohých ďalších žijúcich pamätníkov, ďalším relevantným prameňom by mohli byť archívy bezpečnostných zložiek, hoci nájdenie relevantných zmienok o činnosti zborov sa môže ukázať ako náročné či nemožné.⁶ Fenomén zborov by mali tiež situovať do kontextu vývoja liturgickej hudby v období po Druhom vatikánskom koncile v Európe a na Slovensku.⁷ Ponúka sa tiež možnosť detailnejšej hudobnej alebo textovej analýzy vlastnej a prebranej produkcie zborov.⁸ Autor vyslovuje svoju úprimnú vďaka

všetkým 8 zúčastneným respondentom a za opakované konzultácie tiež Jánovi Šimulčíkovi a Františkovi Neupauevovi. Za všetky nedostatky pilotného príspevku na tému katolíckych mládežníckych speváckych zborov v Bratislave v období normalizácie a spracovanie zozbieraného orálno-historického materiálu nesie zodpovednosť autor.

SPEVÁCKY ZBOR PRI KOSTOLE SV. CYRILA A METODA – CÉČKO

História zboru Céčko sa začala písať na jeseň roku 1974. Po spoločnom vystúpení na svadobnom obrade Horváthovej sestry boli Ivan Šimko a František Horváth, bývalí spolužiaci zo základnej školy na Hlbokej ulici v Bratislave a v tom čase obaja nastupujúci na vysokú školu, pozvaní hudobne účinkovať do miestneho kostola svätého Cyrila a Metoda v bratislavskom Starom Meste neďaleko hlavnej železničnej stanice. Po vystúpení na Vianoce 1974 sa hudobné zoskupenie postupne začalo rozrastať. Kým Šimko písal nové texty, Horváth skladal sprievodnú hudbu a hral na gitare, pričom zbor priťahoval čoraz viac hudobníkov a spevákov najmä z radov vysokoškolských študentov. Od začiatku roka 1975 až do roku 1989 – ako aj nejaký čas v nových podmienkach po roku 1989 – vystupoval zbor každú nedeľu na svätej omši mimo leta, pričom väčšinou nacvičoval dvakrát týždenne pod hudobným vedením Františka Horvátha. Počas celého tohto obdobia tvorilo zbor stabilné jadro zhruba 20

- 5 Jeden z respondentov je príbuzným autora štúdie. Zaradenie respondenta do vzorky bolo opodstatnené vzhľadom na skutočnosť, že rodina Trizuljakovcov spolu s rodinou Babálovcov zohrávala dôležitú úlohu v aktivitách Ursus Singers, o čom hovoria aj iné pramene mimo orálno-historické rozhovory vedené pre účely tejto štúdie, napr. ŠIMKO, Ivan. *Céčko: „Každý má svoj kúsok pravdy“*. Bratislava: vlastným nákladom autora, 2009, s. 121 – 122; LEXMANN, J. *Teória liturgickej hudby*, s. 275.
- 6 Spis Štátnej bezpečnosti vedený na V. Krčméryho bol podľa výsledkov autorovho bádania zlikvidovaný 2. decembra 1989. Vyhľadávanie zväzkov týkajúcich sa ostatných respondentov, resp. vedúcich osobností zborov ako Michal Maco, v registračných protokoloch agentúrnych a operatívnych zväzkov Štátnej bezpečnosti a vojenskej kontrarozvedky, spravovaných Ústavom pamäti národa nepriineslo žiadne výsledky. Pozri výsledky bádania ohľadom V. Krčméryho pomocou on-line nástrojov Ústavu pamäti národa: <https://www.upn.gov.sk/projekty/regpro/zobraz/?typ=kraj&kniha=82&strana=17&zaznam=75754>
- 7 Okrem horeuvedenej publikácie Juraja Lexmanna pozri napr.: KAJANOVÁ, Yveta. *Gospel Music na Slovensku*. Bratislava: Coolart, 2009; DROBNÝ, Juraj. *Pokus o antológiu slovenského gospelsu*. Bratislava: Lúč, 2000.
- 8 Ako príklad textovej analýzy pozri napr. NEŠPOR, Z. Religion in the Lyrics of the Czech Underground. *Central European Journal of Contemporary Religion*, roč. 4, 2020, č. 2, s. 35 – 57. DOI: <https://doi.org/10.14712/25704893.2022.3>.

Ivan Šimko (Zdroj: TASR)

– 40 spevákov a hudobníkov, pričom okrem „jadra“ sa na nepravidelnej báze, prichádzajúc a odchádzajúc, prestriedalo niekoľko stoviek ďalších ľudí.⁹ Vďaka činnosti zboru získal kostol svätého Cyrila a Metoda dlho pred rokom 1989 povest' jediného kostola v centre Bratislavy, ktorý na bohoslužbách každý týždeň uvádzal „modernú“ hudbu, priťahoval stovky mladých ľudí – a to všetko otvoreným, verejným spôsobom. „... už počas štúdií v seminári som sa dozvedel o známom bratislavskom kostole,“ spomína Milan Bubák, ktorý tam neskôr pôsobil ako kaplán. „Ale v Banskej Štiavnici (kde začiatkom 80. rokov pôsobil ako kaplán, pozn. autora) som o tomto kostole počúval aj z rozprávania mladých ľudí, ktorí nepochádzali z Bratislavy. „Céčko“ bol pojem. Bol to fenomén... vo vtedajšom meradle a možnostiach sa dá povedať, že to bolo jedno z najmasovejších miest, v tom kondenzovanom zmysle, na Slovensku. A ľudia, ktorí sa z Bratislavy navracali do svojich domovov, sa jednoducho hlásili potom k tomu, čo v „Céčku“ prijali.“¹⁰

Dve definujúce črty tohto zboru boli navzájom úzko prepojené: Céčko malo stabilnú domovskú scénu v kostole sv. Cyrila a Metoda, a to preto,

František Horváth (Zdroj: Archív Petra Noskoviča)

Céčko na sneme Kresťansko-demokratického hnutia v roku 1990 (Zdroj: Archív Františka Horvátha)

lebo v tomto kostole sa postupne objavovali kňazi, ktorí boli ochotní podporovať činnosť zboru aj za cenu riskovania a straty tzv. štátneho súhlasu, ktorý bol podľa dobovej legislatívy nevyhnutnou podmienkou pre verejnú pastoračnú činnosť. História zboru Céčko možno rozdeliť na niekoľko

po sebe nasledujúcich etáp ovplyvnených pôsobením charismatických osobností miestnych katolíckych kňazov, ktorí spolupracovali s vedením zboru: páter Jozef Doležal v rokoch 1974 – 1978¹¹, páter Zdenko Homolka v rokoch 1979 – 1983¹², páter Milan Bubák v rokoch 1983 – 1988¹³

9 Načrtnutý pokus o rekonštrukciu histórie zboru vychádza zo vzájomne sa dopĺňujúcich či priamo zhodných spomienok Šimka aj Horvátha. Rozhovor s Ivanom Šimkom, 21. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam. Rozhovor s Františkom Horváthom, 26. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

10 „To miesto malo povest', že tam kňazi strácajú štátny súhlas“: Rozhovor s Milanom Bubákom. In: ŠIMKO, I. *Céčko*, s. 107 – 108.

11 Pozri celý rozhovor, „Ja som bol vlastne vždycky partizán“: Rozhovor s pátrom Jozefom Doležalom ČSSR. In: ŠIMKO, I. *Céčko*, s. 12 – 49.

12 Pozri celý rozhovor: „Páter Homolka: „Neboli to žiadne pobožné pomyje“: Rozhovor so Stanom Dzurjaninom. In: ŠIMKO, I. *Céčko*, s. 120 – 137.

13 Pozri celý rozhovor: „To miesto malo povest', že tam kňazi strácajú štátny súhlas“: Rozhovor s Milanom Bubákom. In: ŠIMKO, I. *Céčko*, s. 104 – 119.

– a neskôr v odlišných politických podmienkach, ale obdobne charisma-ticky pôsobiaca postava sprevádzajúca spoločenstvo okolo zboru Céčko, páter Róbert Bezák v rokoch 1993 – 2005¹⁴.

Aké motivácie privádzali ľudí do Céčka a čo prispelo k jeho rozmachu? Stručne povedané, v prvej z etáp histórie zboru to bol trojuholník troch vzájomne sa podporujúcich faktorov: tvorivé umelecké prostredie, čoraz intenzívnejšia atmosféra živého kresťanského spoločenstva tvoreného členmi zboru a napokon populárna postava reformného kňaza podporujúca oboje uvedené. „Základom našej partie bol spev,“ hovorí Šimko, „to bola činnosť, ktorá nás združovala... Ale vzniklo tam aj isté spoločenstvo okolo pátra Doležala.“¹⁵ Zbor začínal z hudobných motivácií – „pre mňa to znamenalo po hudobnej stránke dosť veľa, lebo som sa tam realizoval. Aj autorsky, a aj tak, že som to riadil,“ hovorí Horváth.¹⁶ No rozrastal sa na pozadí Horváthových a Šimkových snáh komponovať novú hudbu a texty prispôbené liturgickému kalendáru, rôznym sviatkom a liturgickým obdobiam, ako aj meniacim sa liturgickým čítaniam, snáh konzultovaných s pátrom Doležalom, ktorý tieto tvorivé snahy benevolentne podporoval. Okrem toho bol páter Doležal sám o sebe obľúbeným duchovným. „Veľmi veľa ľudí tam chodilo kvôli pátrovi Doležalovi,“ hovorí Šimko. „Veľa ľudí chodilo k nemu na spoveď. Bol človek, ktorý poznal život, ktorý

poznal aj problémy mladých ľudí. Niektorí síce hovoria, že nám mnoho dovolil, ale to nie je pravda. Veľmi mu záležalo na tom, aby ľudia boli – on mal rád také slovo – opravdoví, z češtiny. Po slovensky by sme tomu mali hovoriť pravdiví, ale to nestačí. Ako hovorieval jeho obľúbený morálny teológ Häring¹⁷, ktorého aj prekladal: pravda nie je len prikázanie.“ Páter Doležal bol priekopníkom reformi Druhého vatikánskeho koncilu a širitelom jeho ducha. Po návrate rehole redemptoristov do malého kostola v centre Bratislavy, ktorý spravovali pred prenasledovaním rehoľných rádov začiatkom 50. rokov, prví redemptoristi, ktorí tu obnovili pastoračnú činnosť, páter Doležal a páter Ján Janok, „vniesli do tohto ponurého, tma-vého a vlhkého kostolíka nového ducha koncilu. Hneď ako prišli, v roku 1969, celú to prestavali a urobili z toho takú veľkú obývačku.“¹⁸ Horváth súhlasí: „On (Doležal, pozn. autora) bol vždycky pre mňa takou tichou autoritou... Autoritou vždycky, ale tichou. A i tým, že mal vždy taký veľmi svojský pohľad na svoje náboženské pôsobenie a na náboženský život vôbec, niekedy podľa mňa veľmi liberálny. Až sme občas museli rozmýšľať, či je to fakt tak, ako nám povedal. Ale samozrejme, vždycky som si ho veľmi za ten jeho prístup vážil... ten životný elán, tá energia, a ten úžasný katolícky liberalizmus!“¹⁹ Charizma pátra Doležala nastolila produktívnu dynamiku medzi obľúbeným kňazom a zborom-spoločenstvom, ktorá sa ďalej udržala počas pôsobenia pátra

Homolku a pátra Bubáka, ktorí do nej vniesli svoje vlastné akcenty intelektuálne zmysľajúceho jezuitu českého pôvodu, respektíve mladého, otvoreného a pracovitého kňaza, ktorý už neslúžil len študentom, ale skupine rozrastajúcich sa mladých rodín. Šimko sa oženil v roku 1980, Horváth v roku 1984 a obaja tak prispeli k narastajúcemu počtu rodín založených medzi členmi zboru-spoločenstva – mnohé z nich sa dodnes združujú ako bývalé „céčkar-ske“ rodiny.²⁰

Poslednou vrstvou motivácie, ktorá bola prítomná u mnohých členov, bol tichý protest. „Ten náš spev bol verejnou prezentáciou čohosi, o čom sme vedeli, že to komunistický režim považuje za nepriateľské, ale čo nemohol celkom dobre úplne zakázať,“ napísal Šimko už skôr²¹ a potvrdzuje to i v rozhovore: „Ako mladí ľudia sme mali radosť, že robíme niečo, o čom sme mravne boli presvedčení, že je to dobré, ale že je to aj trochu dobrodružstvo.“²² To však zostalo druhoradým motívom. Na otázku, či činnosť zboru bola politickou alebo občianskou výpoveďou mladých veriacich túžiacich vydať istý typ verejného svedectva, Horváth odpovedá: „Áno, toto bolo prítomné, ale nebolo to primárne. Primárne bolo to žiť pri svätej omši – spievaním.“²³ Róbert Bezák, ktorý bol so zborom v kontakte ako seminarista pred rokom 1989 a neskôr pri ňom pôsobil dvanásť rokov ako duchovný v kostole sv. Cyrila a Metoda, v súvislosti s otázkou, prečo tento zbor-spoločenstvo fungoval aj

14 Pozri celý rozhovor: „Takže z toho vznikla akási veľká rodina, taká veľká sieť...“: Rozhovor s Róbertom Bezákom. In: ŠIMKO, I. *Céčko*, s. 216 – 231.

15 Rozhovor s Ivanom Šimkom, 21. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

16 Rozhovor s Františkom Horváthom, 26. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

17 Bernard Häring bol redemptoristický kňaz, ktorý sa najviac preslávil ako jeden z popredných kritikov encykliky pápeža Pavla VI. *Humanae Vitae* venovanej téme regulovania pôrodnosti z roku 1968. Viac o Häringovi ako o osobe, „ktorá mala dobrý nárok byť najznámejším morálnym teológom na svete v tom čase“, pozri CHAPPELL, James. *Catholic Modern: The Challenge of Totalitarianism and the Remaking of the Church*. Cambridge: Harvard University Press, s. 232 – 239, citat na s. 237 (číslovanie vo formáte .mobi).

18 Rozhovor s Ivanom Šimkom, 21. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

19 „Ten životný elán, tá energia, ten úžasný katolícky liberalizmus!“: Rozhovor s Ferom Horváthom. In: ŠIMKO, I. *Céčko*, s. 68.

20 Rozhovor s Ivanom Šimkom, 21. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam. Rozhovor s Františkom Horváthom, 26. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

21 ŠIMKO, I. *Céčko*, s. 178.

22 Rozhovor s Ivanom Šimkom, 21. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

23 Rozhovor s Františkom Horváthom, 26. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

po roku 1989, poznamenal, že to bolo práve preto, že to nebol a priori fenomén odporu: „Podľa mňa spievanie v ‚Céčku‘ nebolo postavené na odpore proti komunizmu. Cítil som to už vtedy a tak trochu to cítim aj doteraz, že tam naozaj šlo o náboženstvo, o náboženský život, o vieru v Boha. Popri tom, iste, dôsledkom úprimného prezentovania svojho presvedčenia môže byť, že človek v takej hrdosti a odvahe aj prejaví svoju vieru.“²⁴

Čo sa týka typu hudby, akú zbor hral, Horváth spomína, že od roku 1974 počas nasledujúcich dvoch desaťročí hrali rôzne žánre, počnúc prekladmi súčasných poľských kresťanských piesní, ktoré náhodne získali na výlete na severnom Slovensku na Orave od poľských turistov, cez afroamerické kresťanské spirituály, „kresťanskú pop-music“, až po jemnejšie a duchovnejšie náboženské nápevy. Čo sa týka nástrojov, „... vždycky tam bol organ. Mali sme dobrých organizátorov a okrem pár gitár, husle.“²⁵ Šimko súhlasí: „Nekoncentrovali sme sa na nejaký konkrétny hudobný žáner. Jednoducho sme hrali to, čo sa nám páčilo a čo sa nám zdalo, že je vhodné... Chceli sme sa podieľať na liturgii, na tom, čo cítíme z toho posolstva pre tú konkrétnu nedelu alebo pre ten konkrétny sviatok. A chceli sme to povedať akoby našou rečou. A tá naša reč mala hudobnú podobu. Keď sa nám zdalo, že vhodnou podobou bude bigbít, tak to bol bigbít. A keď sme cítili, že posolstvu zodpovedá country, tak to bolo country.“²⁶

Fenomén Céčka existoval viac menej nezávisle od siete malých kresťanských spoločenstiev tajnej cirkvi pod

vedením Silvestra Krčméryho a Vladimíra Jukla, ktoré organizovalo skupiny študentov naprieč vzdelávacími inštitúciami v Bratislave za účelom duchovnej formácie. Mnohí zo spevákov Céčka sa zúčastňovali na tzv. stretnutiach alebo iných aktivitách zameraných na náboženskú formáciu. Šimko spomína, že niektorí členovia boli aktívni napríklad v tradičnejšie orientovanej skupine združenej okolo saleziánskeho kňaza Jána Beňa, ale to sa dialo paralelne a nezávisle od ich členstva v zборе.²⁷ Zaujímavé je, že Horváth aj Šimko absolvovali duchovnú formáciu zahŕňajúcu čítanie Biblie a náboženskej literatúry, spoločné modlitby a diskusie o aktuálnych verejných záležitostiach od začiatku 70. rokov 20. storočia v samostatnom krúžku organizovanom Šimkovým otcom, ktorý tento model formácie poznal zo svojho vlastného pôsobenia v krúžku českého katolíckeho kňaza Jozefa Zvěřinu koncom 40. rokov počas štúdií v Prahe.²⁸ „Celé to impérium Silva Krčméryho existovalo nezávisle. Samozrejme, že sme sa poznali, vedeli sme o sebe... len teda môj otec to robil nezávisle,“²⁹ hovorí Šimko. Aj tento krúžok však existoval nezávisle od Céčka. Čo sa týka duchovnej formácie, „každý si skôr robil to svoje“, hovorí Horváth.³⁰

Napokon, ako zbor ovplyvnila skutočnosť, že vznikol v období normalizácie, keď konflikt medzi katolíckou cirkvou a štátnou mocou v Československu nabral na intenzite? Hlavný moment represívnej interakcie medzi režimom a zborom nastal v roku 1978, keď bol pátrovi Doležalovi odobratý štátny súhlas pravdepodobne pre

jeho podporu aktivít zboru. Odobratie predchádzala podľa Šimka séria varovaní príslušníkov Štátnej bezpečnosti zo slovenskej centrály na tzv. „Februárke“, ktoré boli doručené Doležalovi prostredníctvom Štefana Záreczkého. Záreczký bol významným členom prorežimového hnutia katolíckych kňazov *Pacem in terris*, dekanom miestnej farnosti, pod ktorú spadal kostol svätého Cyrila a Metoda, a teda fakticky nadriadený Doležalovi. Záreczký navrhol, že zbor by mal znížiť frekvenciu vystúpení z každej nedele na raz za mesiac. Po interných diskusiách Céčko obmedzilo svoju činnosť na tri mesiace. Po tom, čo v interných diskusiách prevládalo volanie tých, ktorí sa nechceli prispôbiť obmedzeniam, Céčko obnovilo týždenné vystúpenia, čo vzápätí prinieslo stratu štátneho súhlasu pátra Doležala.³¹ Páter Homolka neskôr v roku 1983 tiež natrvalo stratil štátny súhlas, ale vtedy sa zdalo, že prevládajúcim dôvodom boli jeho kritické, spoločensky angažované kázne, a nie samotný zbor: „Zdenko Homolka si vo svojich kázňach vôbec nedával servítku pred ústa. Reagoval napríklad aj na články, ktoré boli v novinách. Pokladal za svoju povinnosť povedať, čo je pravda. Bol si veľmi vedomý toho, že vychováva nastupujúcu generáciu. Uvedomoval si to ako povinnosť, ktorú musí neohrozene brať na seba.“³²

Hlavným momentom, kedy zbor ako taký čelil istej forme obmedzenia, sa zdá byť aféra okolo odobratia štátneho súhlasu pátra Doležala. Tá ukončila „zakladateľskú éru“ Céčka a Záreczký v spomienkach viacerých pamätníkov vystupuje ako skôr

24 „Takže z toho vznikla akási veľká rodina, taká veľká sieť...“: Rozhovor s Róbertom Bezákom. In: ŠIMKO, I. *Céčko*, s. 221.

25 Rozhovor s Františkom Horváthom, 26. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

26 Rozhovor s Ivanom Šimkom, 21. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

27 Rozhovor s Ivanom Šimkom, 21. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam. Viac k hnutiu Nazaret založenom J. Beňom, ľudovo „Beňovci“, pozri napr. ŠIMULČÍK, Ján. *Generácia nádeje. Malé kresťanské spoločenstvá 1969 – 1989*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2021, s. 20–21.

28 O Zvěřinovej osobnosti pozri viac: NOVOTNÝ, Vojtěch. *Odvaha byť cirkvi: Josef Zvěřina v letech 1913–1967*. Praha: Karolinum, 2013.

29 Rozhovor s Ivanom Šimkom, 21. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

30 Rozhovor s Františkom Horváthom, 26. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

31 Rozhovor s Ivanom Šimkom, 21. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

32 „Páter Homolka: „Neboli to žiadne pobožné pomýje“: Rozhovor so Stanom Dzurjaninom. In: ŠIMKO I. *Céčko*, s. 130 – 131.

Céčko na sneme Kresťansko-demokratického hnutia v roku 1990 (Zdroj: Archív Františka Horvátha)

negatívna postava.³³ Spomienky iných, viažuce sa skôr na Záreczkého pôsobenie a vplyv v 80. rokoch, sú miernejšie. Bubák, ktorý slúžil pod vedením dekana Záreczkého ako kaplán v Céčku v rokoch 1983 – 1988, spomína, že Záreczký držal ochrannú ruku nad Céčkom, ako aj nad mnohými tajnými kňazmi, ktorí sa zhromažďovali okolo neďalekého kapucínskeho kostola. „Záreczký poznal atmosféru tých časov, mal tieto veci zrejme zmapované. Preto bol takýto diplomat... To, že ten zbor vtedy prežil, je trochu aj zásluhou kanonika. Toleroval ho tak, aby sa mohol rozvíjať.“³⁴ Pozitívnejší pohľad na Záreczkého v 80. rokoch 20. storočia potvrdzuje aj vedúce duo zboru Káčko: „... svojím spôsobom kryl náš spevokol a vraj aj ‚Céčko‘, umožnil slúžiť

sv. omše kňazom, ktorým vzali súhlas – ráno o šiestej slúžil u kapucínov verbišta Dominik Bako, sedmičku mával jezuita páter Zavraský... Takže aj na takúto kontroverznú osobnosť z *Pacem in terris* možno spomínať s vďačnosťou,“ píše Katarína Horvátová.³⁵ „Neraz sme za ním prišli niečo vybaviť s malou dušičkou, napríklad, aby nám dovolil tie modlitby (Taizé, pozn. autora) mať v kostole – čo bolo abnormálne na ten čas, aby sa ľudia stretávali večer na modlitbe mimo svätú omšu v takom atraktívnom prostredí...“ hovorí Pavol Kaločaj, „a on nám to dovolil“.³⁶

V roku 1984 vypukla v Céčku aféra, v rámci ktorej Štátna bezpečnosť vyšetrovala mnohých členov vrátane Horvátha. Bezpečnostné zložky zachytili aktivitu členky zboru Márie Foltýnovej,

ktorá v listoch dostávala poštou kapitoly pre zamýšľanú samizdatovú publikáciu o atentáte na pápeža, ktorú zostavil slovenský seminarista v Ríme Ján Košiar. Foltýnová dostala menší trest, inak nebola v Céčku trestom postihnutá nikto. „Chceli z toho v Céčku urobiť aféru. Ale nič z toho nespravili, lebo my sme o tom nič nevedeli,“ hovorí Horváth.³⁷ Šimko aj Horváth sa domnievajú, že aktivity zboru pravdepodobne často sledovali tajní príslušníci bezpečnostných zložiek, a to tak počas bohoslužieb v kostole, ako aj pred kostolom, kde sa po bohoslužbách zhromažďovali veľké počty mladých ľudí. Okrem spomínanej kauzy si Horváth ani Šimko nespomínajú na žiadne prípady, kedy boli zboristi z Céčka vystavení výsluchom alebo vypočúvaniu zo strany Štátnej bezpečnosti,

33 ŠIMKO, I. *Céčko*, s. 28 – 30, 93, 199.

34 „To miesto malo povest, že tam kňazi strácajú štátny súhlas“: Rozhovor s Milanom Bubákom. In: ŠIMKO, I. *Céčko*, s. 111.

35 E-mail Kataríny Horvátovej Samuelovi Trizuljakovi, 3. 10. 2022.

36 Rozhovor s Pavlom Kaločajom, 27. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

37 Rozhovor s Františkom Horváthom, 26. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

Céčko na stretnutí štyroch bratislavských zborov v Univerzitnom pastoračnom centre pri príležitosti prvého výročia smrti Michala Maca, 2008

(Zdroj: Archív Františka Horvátha)

žiadni ľudia neboli vyhodení z univerzít alebo nezažívali podobné nepríjemnosti.³⁸ Činnosť zboru umožňovala ambivalentná povaha jeho aktivít, patriacich do akejsi šedej zóny nepostihnuteľnej zákonom: „Dnes si uvedomujem, že i pre nás to otvorené a verejné pôsobenie bola fascinujúca skúsenosť: to v tom čase nebolo bežné. Lebo boli všelijaké kresťanské krúžky, ale tie pôsobili pokútne, tajne; len pre spoľahlivých. Verejne sa chodilo napríklad na púte. Ale to bolo len príležitostne, a účastníci takýchto akcií sa vždycky potom nejako stratili v anonymite. Ale u ‚Cyrilka‘ sme niekoľko rokov pôsobili úplne otvorene,“ hovorí Šimko

v rozhovore s Bubákom. „Vedeli sme, že komunistickému režimu to nebolo po vôli, ale zároveň sme vedeli, že nerobíme nič protiprávne.“³⁹

SPEVÁCKY ZBOR POD VEDENÍM MICHALA MACA – URSUS SINGERS

Korene zboru, ktorý sa nakoniec stal známym pod menom Ursus Singers, siahajú k spontánnej iniciatíve niekoľkých viacdenných katolíckych rodín sformovať spoločný detský zbor, ktorý by vystúpil na polnočnej svätej omši v bratislavskom kostole rehole kapucínov na Vianoce v roku 1967. „Keď sa

spoločenská situácia začala trochu uvoľňovať v roku 1967, vtedy si moja mama povedala, že na polnočnej zaspievame. Teda pred polnocou, že pol hodiny budeme spievať v kostole – čo bolo dovtedy neslýchané,“ hovorí Pavel Babál, tretie z desiatich detí v rodine Babálovcov, ktorá stála za touto iniciatívou. „Skupina dvadsiatich detí, odspievali sme polhodinový program... Samozrejme, potom sa očakávalo, čo bude nasledovať. Nič nenasledovalo. To bol dobrý znak. Takže na Vianoce 1968 tá príprava bola už poctivejšia a bolo to viacej detí.“⁴⁰ Klement Trizuljak spomína, ako sa počas adventu 1968 pripojil k nácvikom

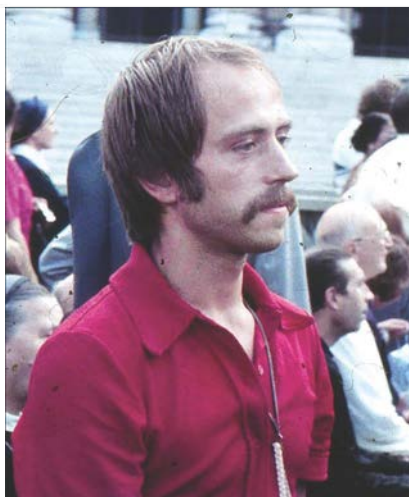
38 Rozhovor s Františkom Horváthom, 26. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam. Rozhovor s Ivanom Šimkom, 21. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

39 „To miesto malo poveseť, že tam kňazi strácajú štátny súhlas“: Rozhovor s Milanom Bubákom. In: ŠIMKO, I. Céčko, s. 110.

40 Rozhovor s Pavlom Babálom, 22. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

v dome rodiny Babálovcov a spieval počas tohoročnej polnočnej bohoslužby. „Zrazu sme spievali v kostole, čo som nikdy predtým v živote nezažil.“⁴¹ Det-ský zbor sa ďalej spontánne rozrystal pod vedením študentiek konzervatória dirigujúcich skupinu viac ako 30 detí, poháňaný istým druhom solidarity medzi veľkými katolíckymi rodinami, ako boli Babálovci a Trizuljakovci, približne do roku 1973. Vtedy sa z detí stávali tínedžeri a zbor po konzervatoristkách prevzal mladý muž menom Michal Maco, ktorý ho viedol až do roku 1988.

Pod jeho vedením sa zbor rozrástol na približne 40 stabilných zboristov a desiatky nepravidelných členov, ktorí sa v čase najväčšej aktivity od polovice 70. do polovice 80. rokov stretávali každý týždeň na skúškach zvyčajne v dome rodiny Babálovcov alebo Trizuljakovcov, a potom každý víkend vystupovali v inom kostole v Bratislave, najčastejšie u jezuitov alebo u fran-tiškáňov, v blízkom okolí Bratislavy, napríklad v kostole pátra Antona Srhoľca v Perneku, kde robili prvé nahrávky, alebo kdekoľvek po Slovensku, kam Michal Maco a vedenie zboru dokázali zabezpečiť pozvanie od miestnych kňazov. Príležitostne spievali aj v zahraničí, pričom vrcholom, ako sa zhodujú Trizuljak a Babál, bolo vystúpenie na festivale duchovnej hudby „Sacrosong“ v Čenstochovej v septembri 1978, kde ich počúval krakovský arcibiskup, kardinál Karol Wojtyła, ktorý sa čoskoro stal pápežom Jánom Pavlom II., sediac v prvom rade. Podľa Babála sa názov Ursus Singers prvýkrát objavil v lete 1976 alebo 1977 počas výletu v rumunských horách, keď sa miestny pastier snažil skupinu varovať pred prítomnosťou medvedov,

Michal Maco (Zdroj: Archív Klementa Trizuljaka)

až vyslovil latinské slovo „ursus“ – a toto slovo sa ujalo ako slovná hračka nadväzujúca na priezvisko Michala Maca. Keďže Maco bol charismatickou a podnikavou osobnosťou, organizoval výlety a skladal vlastnú hudbu, po jeho svadbe v roku 1988 – a tiež v súvislosti so zmenou spoločenských podmienok po roku 1989 – zbor postupne strácal pôvodnú dynamiku, aj keď v istej forme pokračoval až do roku 1995.⁴²

Čo privádzalo ľudí do zboru Ursus Singers? Medzi jeho odlišujúce znaky patrila jeho „nepuritánska“ reputácia. „Bolo to kresťanské spoločenstvo, ktoré bolo veľmi dynamické. Na rozdiel od mnohých spoločenstiev, ktoré boli viac menej modlitebné a meditačné... My sme boli také otvorené dynamické spoločenstvo, ktoré nemalo problém sa aj zasmiať, zabaviť sa, prípadne si vypiť nejaký pohárik vína a to tu mnohí odsudzovali,“ hovorí Babál a pokračuje: „Cirkevná hudba a ten spev, to bolo číslo jedna. Samozrejme, že my sme si tiež čítali a tiež sme si preberali preklad

evanjelia a rozoberali sme rôzne materiály. Čiže mali sme aj túto činnosť, ale nebolo to také striktné a nebolo to viazané: teraz sa pomodlíme celý ruženec a až potom budeme spievať.“⁴³ Ďalšou výraznou trvalou črtou bolo „zázemie“ zboru v niekoľkých viacdetných katolíckych rodinách, ktoré stáli na jeho začiatku, poskytovali priestor pre návštevy a „dodali“ aj početných zboristov. „K tej motivácii, určite to bola tá hudba. Tým som začal, ale potom spoločenstvo bolo niečo veľmi silné. Bol to čas normalizácie a my sme sa ako kresťanská mládež stretali a stretali sme sa v rodinách. Tie rodiny mali odvahu otvoriť domy a my sme mohli zažiť niečo, čo bolo, v úvodzovkách, akoby nedovolené. Nebolo to priamo zakázané, ale bol tam taký ten štekľivý esprit toho, že je to niečo, čo sa nemá robiť a čo sa robí, čím sme možno trošku aj akoby dráždili tú vtedajšiu spoločnosť, či nás sledovala Štátna bezpečnosť, alebo nesledovala.“⁴⁴ Pokiaľ ide o motiváciu, Babál vnímal zborový spev ako príspevok k oživeniu života cirkvi, ale nepovažoval to za nejaký primárne spoločenský postoj či súčasť aktivít podzemnej cirkvi: ak sa „riskovalo“ bol to vedľajší dôsledok spevu a súvisiacich aktivít samotných: „... štyridsať ľudí v miestnosti, tak bolo treba vetrať. No a tak sme cvičili aj pri otvorených oknách, aj na Kalvárii, aj na Partizánskej... a napriek tomu, jednoducho, to nikoho nezaujímalo.“⁴⁵ Okrem spevu nechýbali spoločenské aktivity, letné a zimné výlety po Slovensku i po celom východnom bloku, do aktivít zboru sa často pridávali aj kamaráti z radov kňazov a seminaristov, a Trizuljak odhaduje, že zo zboru vzišlo asi 25 manželstiev.⁴⁶

41 Rozhovor s Klementom Trizuljakom, 20. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

42 Načrtnutý pokus o rekonštrukciu histórie zboru vychádza zo vzájomne sa dopĺňujúcich či priamo zhodných spomienok Babála a Trizuljaka. Pozri: Rozhovor s Pavlom Babálom, 22. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam; Rozhovor s Klementom Trizuljakom, 20. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

43 Rozhovor s Pavlom Babálom, 22. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

44 Rozhovor s Klementom Trizuljakom, 20. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam. O „rodinnom“ pilieri Ursus Singers pozri pramene v poznámke č. 4.

45 Rozhovor s Pavlom Babálom, 22. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

46 Rozhovor s Klementom Trizuljakom, 20. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

V strede Michal Maco, po pravej strane Pavel Babál, 3. júl 1982 (Zdroj: Archív Klementa Trizuljaka)

Čo sa týka druhu hudby, Michal Maco nahradil organ a klavír detského zboru gitarami a začal nacvičovať afroamerické spirituály, ktoré sám prekladal, transponoval a neskôr aj komponoval – spolu s ďalšími, napríklad s Pavlom Babálom. Tie sa stali charakteristickým hudobným žánrom pre Ursus Singers⁴⁷ a od nich sa spirituály šírili aj do ďalších zborov, napríklad do Céčka,⁴⁸ čo trvalo podľa Babálových spomienok až do roku 1988, keď zbor po Macovi hudobne prevzali súrodenci Lišhákovi a priniesli viac „folkového“, resp. „country“ štýlu.⁴⁹ Trizuljak spomína, ako prežíval zmeny v kontexte liturgickej hudby po Druhom vatikánskom koncile: „Už niekoľko rokov po koncile, v Blumentálskom kostole v Bratislave, okolo roku 1968, sa

zrazu objavili gitary. A to bolo revolučné, naozaj nemysliteľné. Chodieval som tam ako päťročný a ešte som si pamätal tradičné spevy – a o päť rokov neskôr sme tam mali bigbítovú svätú omšu. Neboli sme súčasťou prvej etapy týchto zmien v liturgickej hudbe, ale možno druhou či tretou v procese prechodu od pôvodného ritu na nový.“⁵⁰ Babál charakterizuje motívy výberu konkrétnych melódií a textov podobne: „Mali sme tú ideu, že chceme ukázať, že cirkevný život môže byť aj trošku taký iný, aj živší a môže to byť aj cez ten spev. A môže to byť adresné.“⁵¹

Pokiaľ ide o vzťah zboru k sieti malých kresťanských spoločenstiev zameraných na náboženskú formáciu a organizovaných Silvestrom Krčméryom

a Vladimírom Juklom, Pavel Babál spomína, že zbor vznikol a existoval úplne nezávisle, aj keď niektorí členovia sa individuálne na tzv. strekách mohli podieľať: „Zbor bol zbor a čo si robíš okrem zboru, to je tvoja vec.“⁵² Trizuljak spomína, že vo vedení zboru „držali jednu vec, bránili tomu, aby sa na pôde zboru organizovali nejaké politické záležitosti. Mali z toho obavu a nechceli aby z toho bol akoby protestný spolok... Vyslovene trvali na tom, aby sa spievalo, chodilo do kostolov. Ale dokonca ani veľmi nesúhlasili, keď niekto mal nejaký náboženský krúžok, povedzme hlbšiu formáciu, aby sa to prinieslo na pôdu zboru... Bol tam určitý obranný reflex, aby zbor nemohol byť perzekvovaný alebo zakázaný, pretože

47 Rozhovor s Pavlom Babálom, 22. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

48 Rozhovor s Františkom Horváthom, 26. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

49 Rozhovor s Pavlom Babálom, 22. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

50 Rozhovor s Klementom Trizuljakom, 20. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

51 Rozhovor s Pavlom Babálom, 22. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

52 Rozhovor s Pavlom Babálom, 22. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

Ursus Singers na výlete v Juhoslávii (Zdroj: Archív Hany Ondrušovej)

sa tam robí niečo, čo vyslovene dráždi eškebákov.“⁵³

Dokiaľ siahajú spomienky Babála a Trizuljaka, nikto okrem Pavla Babála nebol nikdy v súvislosti so zborom vypočúvaný či vyšetrovaný. V lete 1982 Babál viedol časť zboru pri vystúpení na verejnej bohoslužbe vo Vozokanoch, kde narazil na kolegu, docenta na lekárskej fakulte, z ktorého sa, podľa Babála, čoskoro vyklul vysokopostavený dôstojník Štátnej bezpečnosti, a ktorý mu začal klásť zvláštne a podrobné otázky. O dva týždne Babála uprostred noci odvedli z jeho domu do bratislavskej centrály Štátnej bezpečnosti, kde ho vypočúvali otázkami a pästnými údermi. Podobné, neohlásené výsluchy sa zopakovali ešte niekoľkokrát. „Bolo to v súvislosti so zborom. Ja som okrem toho hral na organe na nedeľných omšiach v kostole pod hradom. To oni všetko mali zmapované. No samozrejme, prišli s týmto: ako môžete robiť cirkevnú hudbu a učiť

na vysokej škole?“ Žiadne ďalšie kroky však nepodnikli a napriek vyhrážkam Babálovi nakoniec umožnili v rokoch 1983 až 1984 absolvovať akademický výmenný pobyt v Paríži.⁵⁴ Zbor sa čiastočne snažil vyhnúť pozornosti štátnej bezpečnosti tým, že vystupoval na rôznych miestach alebo sa pri cestách rozdelil na menšie skupiny, napríklad pri návrate zo Sacrosongu v roku 1978 – ale zdá sa, že ani zbor, ani štátna bezpečnosť sa navzájom nepovažovali za vážnu hrozbu. „My sme tie veci robili verejne. Možnože to bola aj výhoda, že sme nerobili nejaké tajnosti a tvárili sa, že sme nejakí disidenti a že organizujeme niečo protištátne... Asi im to úplne nehralo, ale oni sa sústredili proti podzemnej cirkvi, proti disentu,“ komentuje Trizuljak a dodáva: „Nebola to žiadna rebélia, nepripisoval by som tomu žiadne hrdinstvo ani pátos. Išlo len o prejav vnútornej slobody, o tvorivý prejav náboženskej slobody. Neprečenoval by som to.“⁵⁵

SPEVÁCKY ZBOR PRI KAPUCÍNSKOM KOSTOLE – KÁČKO

Spevácky zbor Kapucíni, alebo skrátené Káčko, vznikol v Bratislave začiatkom 80. rokov 20. storočia spojením dvoch skupín spevákov: skupiny okolo Pavla Kaločaja, ktorá spievala od konca 70. rokov v kostole sestier uršulínok, a skupiny dievčat, ktoré spievali po boku organistov – najmä Juraja Lexmanna – v kostole bratov kapucínov, pričom jednou z nich bola Katarína Horváthová. Zbor vystupoval pravidelne naprieč 80. rokmi, zvyčajne každú nedeľu na svätej omši o ôsmej hodine ráno, pričom sa na ňom stabilne podieľalo asi 20 až 40 hlavných zboristov a desiatky menej častých členov. Horváthová zvyčajne dirigovala, kým Kaločaj svojou tichou charizmou riadil smerovanie zboru ako celku. Do zboru vniesol aj špecifické duchovnejšie zameranie, ktoré sa odrážalo v hudbe, v členstve, ako aj v príležitostnom

53 Rozhovor s Klementom Trizuljakom, 20. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

54 Rozhovor s Pavlom Babálom, 22. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

55 Rozhovor s Klementom Trizuljakom, 20. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

Ursus Singers na stretnutí štyroch bratislavských zborov v Univerzitnom pastoračnom centre pri príležitosti prvého výročia smrti Michala Maca, 2008 (Zdroj: Archív Františka Horvátha)

programe zboristov mimo kostola. Kľúčový moment v histórii zboru nastal v polovici 80. rokov, keď Kaločaj po návšteve komunity Taizé vo Francúzsku okrem seba naspät' priniesol aj zborník Taizé spevov – a Horváthová začala prekladať tento zborník do slovenčiny. Tradíciu Taizé modliteb na Slovensku začínali ako malá skupina členovia Káčka za zatvorenými dverami, nakoniec modlitby priťahovali do kapucínskeho kostola stovky návštevníkov ako otvorené verejné podujatie, na ktorom sa zúčastňovali príslušníci rôznych kresťanských denominácií. Členovia Káčka cestovali na stretnutia vedené bratmi z komunity Taizé po celom východnom bloku a inkognito hostili bratov z Taizé v Československu.

Spevy z Taizé sa tak začali šíriť z kapucínskeho kostola po Slovensku dávno pred rokom 1989. Koniec „káčkovej“ éry nastal spontánne začiatkom 90. rokov, keď si Horváthová založila rodinu a presťahovala sa do Pezinka, Kaločaj sa začal orientovať na klasickejší typ liturgickej hudby a tradícia modlitebných stretnutí Taizé sa presunula do neďalekého jezuitskeho kostola.⁵⁶

Popri Céčku sa Káčko stalo jedným z dvoch kostolov v Bratislave, v ktorých pred rokom 1989 svätú omšu pravidelne sprevádzal veľký zbor plný mladých ľudí. Túto stabilitu umožnila stála podpora bratov kapucínov pôsobiacich v kostole so štátnym súhlasom: „Zavolali ho (jedného z kapucínov, pozn. autora) na výsluch a vyhrážali sa

mu, že mu zoberú súhlas. On to proste neriešil a nechal nás spievať. Pre nás to bolo úžasné povzbudenie, že je ochotný obetovať sa za nás, že nás podporoval, že nám prispel na gitaru...“ spomína Kaločaj.⁵⁷ Ako už bolo spomenuté, Kaločaj a Horváthová pripisujú vytvorenie priaznivých podmienok pre existenciu zboru aj známemu členovi prorežimového združenia katolíckych kňazov Pacem in terris a miestnemu dekanovi Štefanovi Záreczkému. Stabilná scéna v Kapucínskom kostole umožnila stabilnú spoluprácu s miestnym organistom a známym hudobným teoretikom Jurajom Lexmannom, čo prispelo ku kvalite zboru a inšpirovalo jeho špecifické liturgické zameranie, ktoré Káčku „prischlo“: „Lexmann bol

56 Načrtnutý pokus o rekonštrukciu histórie zboru vychádza zo vzájomne sa dopĺňujúcich či priamo zhodných spomienok Kaločaja a Horváthovej. Pozri: Rozhovor s Pavlom Kaločajom, 27. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam. Rozhovor s Katarínou Horváthovou, 13. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

57 Rozhovor s Pavlom Kaločajom, 27. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

Juraj Lexmann (Zdroj: © Slovenský filmový ústav – Národný filmový archív)

Katarína Horváthová s Vlastimilom Dufkom a Petrom Seppom na chóru v Dóme sv. Martina, 1987 (Zdroj: Archív Kataríny Horváthovej)

absolútny profesionál v liturgickej hudbe“ hovorí Kaločaj, „v ňom sme mali školu, ktorú nemal nikto... Naučil nás láske k liturgickej hudbe, ako interpretovať, čo je to liturgia, na čo slúži. My sme mali jeden rozmer, ktorý možno ani bohoslovci nemali.“⁵⁸

Kaločaj aj Horváthová hovoria, že pre tých, ktorí sa k zboru pridávali, bol najdôležitejší silný pocit duchovného spoločenstva medzi členmi, pričom spev bol neoddeliteľný od liturgie, od osobného duchovného rastu a od pocitu spoločnej jednoty. „Bolo to silné

spoločenstvo po každej stránke. Ja som bola mladšia... a cítila som, že sa pri nich posúvam dopredu. Že sa dozvedám, že sa mi otvárajú nové veci hlavne v súvislosti s vierou,“ hovorí Horváthová.⁵⁹ „Nikde nebolo napísané, že my sme tí liturgicky zameraní... ale jednoznačne nám veľmi prospelo, že medzi nami boli kňazi alebo skoro vyštudovaní kňazi, ktorí mali duchovný rozmer,“ spomína Kaločaj. „Snažili sme sa ľudí povzbudiť vo viere, spolu sme sa aj modlili, keď sme organizovali výlety alebo duchovné cvičenia.“ V Káčku vznikali nielen manželstvá, ale symptomaticky priťahovalo tiež ľudí (tajne) pripravujúcich sa na duchovné povolanie: asi 20 kňazov, rehoľníkov, rehoľníčok. Kaločaj spomína ako, „po revolúcii zrazu vybehli pred oltár a my sme len oči otvárali, kolki z nich sú kapucíni.“⁶⁰

Táto hlbšia duchovná orientácia zboru Káčko sa posilnila a nadobudla ekumenický rozmer od polovice 80. rokov, keď sa začala rozvíjať tradícia pravidelných modlitieb v Taizé. „Typ hudby bola druhoradá vec. Pre mňa bola veľmi silná tá myšlienka, že niekde žijú bratia v jednote, že sú ľudia, ktorí do praxe dokázali dať to, že raz sa cirkev možno zjednotí a že tú jednotu môžeme žiť už tu na zemi, aj keď nebude oficiálna alebo ani len formálna,“ hovorí Horváthová.⁶¹ Na báze Taizé modlitieb sa Káčko pravidelne stretávalo s baptistami, Cirkvou bratskou, evanjelikmi, dokonca krátko sami vydávali dvojmesačník „Listy z Taizé“. Pri Taizé modlitbách „sa vytvorila taká atmosféra, že ľudia, ktorí nespievali a ktorí nemali s hudbou nič, tam radi chodili, sedeli, počúvali, modlili sa a bol plný kostol. Otočil som sa a nechcel som tomu uveriť.“⁶²

Čo sa týka žánru spievanej hudby, repertoár bol rôznorodý: zaznievala moderná gospelová hudba, spirituály,

58 Rozhovor s Pavlom Kaločajom, 27. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

59 Rozhovor s Katarínou Horváthovou, 13. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

60 Rozhovor s Pavlom Kaločajom, 27. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

61 Rozhovor s Katarínou Horváthovou, 13. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

62 Rozhovor s Pavlom Kaločajom, 27. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

Zbor Káčko na výlete na Orave, august 1984 (Zdroj: Archív Kataríny Horváthovej)

Zbor Káčko na výlete vo Viedni na pozvanie v tom čase kapucína Petra Žaloudka, 1990 (Zdroj: Archív Kataríny Horváthovej)

klasická hudba, ale vyslovene liturgická hudba a Taizé spevy boli v Káčku špecifikom. „Boli sme akoby pokračovateľmi toho, o čo sa tam snažil Juraj Lexmann... Počas celej existencie sme vnímali, že

„Čečkari“ boli schopní fantastického gospelu, mali vlastné texty, hlavne veci ako spirituály. A my sme mali skôr liturgiu a Taizé. Mali sme aj iné piesne, ale nebolo ich toľko,“ spomína Horváthová.⁶³

Kaločaj súhlasí: „Hrali sme mládežnícke piesne, gitarové, takým štýlom ako Fero z chóru (t.j. František Horváth, pozn. autora.) a to bolo obohatené o piesne z Taizé, lebo niektoré sa veľmi hodili na sv. prijímanie...“ Na otázku, ako vnímal miesto zboru v meniacom sa liturgickom kontexte po Druhom vatikánskom koncile, Kaločaj odpovedá: „My sme si aj piesne z Jednotného katolíckeho spevníka vážili, lebo Schneider je úžasný skladateľ...“ Vďaka Lexmannovi a kapucínskym organistom, s ktorými úzko spolupracovali, pokračuje Kaločaj, „sme začali mať radi liturgiu ako takú. My sme neboli zbor, ktorý spieval na každom pódiu, to sme robili robili len výnimočne. Chceli sme byť užitoční na svätej omši a k tomu sme potrebovali byť poučení.“⁶⁴

Kaločaj aj Horváthová navštevovali stretká. Kaločaj v sieti organizovanej Silvestrom Krčmárom a Vladimírom Juklom, Horváthová zase navštevovala stretko, ktoré vzniklo ako odnož skupinky vedenej Ivanom Šimkom starším (pozri vyššie). Podobne ako v iných zboroch sa tak dialo nezávisle od ich členstva v zbere. Horváthová si spomína na moment, keď bola požiadaná, aby ukončila angažmán v zbere, pretože jej účasť v ňom by mohla ohroziť tajné stretnutia: „keď tak, prestávam chodiť na stretko, ostávam v zbere. To už bolo na mňa priveľa,“ hovorí.⁶⁵ Účasť v zbere a účasť na stretkách sa však často vzájomne doplňovali, vzhľadom na spontánne sa prehlbujúci duchovný rozmer samotného zboru, v ktorom sa viacerí členovia pripravovali na duchovné povolanie. „Na stretko som chodil sám, to nebolo zo zboru, ale po tom, čo som tam získal, som si povedal, že by sme vedeli urobiť aj my nejaké stretko. Príležitostne, na nejakom výlete,“ hovorí Kaločaj, „sme tam mali aj človeka, ktorý bol už skoro vysvätený, tak nám spravil prednášku alebo duchovný program.“⁶⁶

63 Rozhovor s Katarínou Horváthovou, 13. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

64 Rozhovor s Pavlom Kaločajom, 27. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

65 Rozhovor s Katarínou Horváthovou, 13. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

66 Rozhovor s Pavlom Kaločajom, 27. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

Pokiaľ ide o interakciu s orgánmi štátnej bezpečnosti, Kaločaj si spomína, že mával pravidelne otvorené poštové zásielky a často si všimol, ako ho na ulici sledovali osoby, ktorých tváre už postupne poznal. Nemuselo to však nevyhnutne súvisieť so zborom: „*Jukla a Krčméryho som osobne poznal veľmi dobre. Aj keď prišli bratia* (t. j. členovia komunity Taizé z Francúzska, pozn. autora), *hneď sme šli za Juklom a za Krčmérym... a ja som chodil s tými bratmi, takže možno aj z toho mňa poznali alebo sledovali, nemuselo to byť len zo zboru,*“ hovorí. Kaločaj však spomína aj na pokusy o infiltráciu do zboru. Aby tomu zabránili, „*mali sme taký obranný mechanizmus, ktorý sme volali čakacia alebo kúšobná doba. Tí ľudia, ktorí chceli s nami spievať, tí, ktorí chceli byť s nami v zbere, mali pol roka na to, aby chodili s nami na výlety, oslavy alebo narodeniny...*“ a za ten čas vedeli identifikovať tých, ktorí nemali s vierou nič spoločné a mali iné úmysly, spomína Kaločaj. Vo svetle takýchto pokusov a výsluchov, ktoré kňazi v kapucínskom kostole kvôli činnosti zboru občas absolvovali, „*považujem za zázrak, vzhľadom na to, že išli po všetkých mladých ľuďoch, nenávideli stretnutia mladých ľudí, že nám to nejak prešlo...*“ hovorí Kaločaj. „*Tí kňazi nás podržali. Oni vedeli, čo sa deje, chodili na výsluchy – my ste to neprežívali, oni boli tou stenou.*“⁶⁷

SPEVÁCKY ZBOR POD VEDENÍM VLADIMÍRA KRČMÉRYHO – KUFRÍKOVCI

Príbeh zboru známeho pod menom Kufříkovci sa začal okolo roku 1980, keď sa Vladimír Krčméry, mladý podnikavý medik a synovec vedúcej postavy tajnej cirkvi, Silvestra Krčméryho, spolu s členmi svojho stretka pridali k malému existujúcemu zboru pri kostole v Prievoze na

Káčko na stretnutí štyroch bratislavských zborov v Univerzitnom pastoračnom centre pri príležitosti prvého výročia smrti Michala Maca, 2008 (Zdroj: Archív Františka Horvátha)

okraji Bratislavy. Sestry františkanky prevádzkujúce kostol podporovali existenciu malého zboru zloženého z tínedžerov – okrem iných medzi nich patrili Terézia Brezániová, Krčméryho budúca manželka, Gabriela Šaturová a ich súrodenci. „Zlatý vek“ zboru Kufříkovci sa začal začiatkom 80. rokov, keď sa zbor rozrástol. Aby zbor neriskoval stratu štátneho súhlasu pre miestnych kňazov, začal spievať v rôznych kostoloch v Bratislave a okolí a postupne po celom Slovensku, všade tam, kam dostali odporúčenie od Krčméryho strýka, ktorý vďaka svojej práci v ilegality poznal mnoho spoľahlivých kňazov. Kým Brezániová a ďalší viedli zbor hudobne, Krčméry manažoval asi 20-členné jadro zboru a desiatky ďalších ľudí, ktorí sa pripájali na skúšky a vystúpenia po víkendoch nepravidelne, a – predovšetkým – organizoval počas každých prázdnin dlhšie pravidelné zborové zjazdy. Do konca 80. rokov zbor spieval vo viac ako 300 obciach po celom Slovensku

a svoje meno odvádzal od kufra, ktorý Krčméry vždy nosil na výlety so sebou. Pod Krčméryho vedením si Kufříkovci osvojili viaceré konšpiratívne praktiky s cieľom vyhnúť sa pozornosti bezpečnostných zložiek, ktoré Krčméry odporoval z práce svojho strýka a ktoré prispeli k špecifickej atmosfére tohto kresťanského zborového spoločenstva. Aktivity zboru Kufříkovci pokračovali ešte nejaký čas po roku 1989: pod vedením Gabrielly Šaturovej existovala detská verzia zboru Kufříkovci, Krčméry organizoval sériu osvetových pro-life koncertov naprieč bratislavskými farnosťami, vznikali tiež zbory pre dospelých nadväzujúce na pôvodnú skupinu. Nové spoločenské podmienky zmenili charakter aktivít zboru: konšpirujúce výletné zborové spoločenstvo Kufříkovci, ako sa im začalo hovoriť pod Krčméryho charizmatickým vedením v 80. rokoch, skončilo, aj keď mnohí bývalí členovia sa hudobne či inak združujú dodnes.⁶⁸

67 Rozhovor s Pavlom Kaločajom, 27. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

68 Načrtnutý pokus o rekonštrukciu histórie zboru vychádza zo vzájomne sa dopĺňajúcich či priamo zhodných spomienok Krčméryho a Šaturovej. Pozri: Rozhovor s Vladimírom Krčmérym, 12. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam. Rozhovor s Gabrielou Šaturovou, 27. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

Dlhoročná umelecká vedúca zboru Kufríkovcov Terézia Krčméryová (rod. Brezániová)
(Zdroj: Archív Petra Noskoviča)

Na pozadí hudobných aktivít boli hlavnými motiváciami, ktoré mladých ľudí priťahovali ku Kufríkovcom, silno prítomný evanjelizačný zápal, zážitok zo živého spoločenstva mladých kresťanov a dobrodružný charakter aktivít zboru: pre niektorých samotné výlety, pre iných súvisiace „konšpirovanie“. Krčméry zasadzuje začiatky zboru do kontextu cirkevnej atmosféry v Bratislave na začiatku 80. rokov. Z troch hlavných farností v centre Bratislavy – „Modrý kostolík“, „Dóm“ a „Trojička“ – iba tá posledná tolerovala prítomnosť mládežníckych zborov, Céčka a Káčka. V tejto súvislosti Krčméry hovorí: „My sme si povedali, že treba ukázať, že mládež tu je, že sa nedala zatlačiť do podzemia. Že cirkev nie sú len modliace sa babky, ako nám to vykresľovali, alebo starí ľudia, ale že cirkev je aj mládež.“ Keď sa podmienky pre spievanie v Bratislave zhoršili, „bolo to Božie požehnanie, globálne riadenie: tak ako povedal Kristus: keď vás niekde neprijmú, otraste si prach a choďte inde, no tak sme šli inde,“ hovorí Krčméry. „Vyznával som zásadu: keď prestaneme spevom šíriť evanjelium, prestaneme plniť našu misiu... čo znamenalo v praxi, že mali sme taký rok, že sme vôbec

Letná stanovačka, vpravo Vladimír Krčméry (Zdroj: Archív Petra Noskoviča)

v Bratislave nevystupovali“ – zbor podľa Krčméryho v priebehu 80. rokov spieval v 364 obciach naprieč celým Slovenskom.⁶⁹ Na vrchole činnosti zboru v polovici 80. rokov „sme chodili na výlety a spievali sme vo farnostiach. Zbehnúť z kopca alebo z hrebeňa do dediny, zaspievať a potom sa vrátiť do stanov,“ spomína obdobne Šaturová. „Takto som vnímala naše hlavné poslanie. Chodiť po Slovensku a dávať ľuďom radosť cez tieto spevy.“⁷⁰

Kým pre väčšinu ľudí bolo pôsobenie v mládežníckych zboroch aktivitou v období vysokej školy, pre Šaturovú (nar. 1966) to bola najmä stredoškolská záležitosť, na ktorej s odstupom času oceňuje formáciu, ktorú jej toto zborové spoločenstvo ponúkalo. „Tónovum, ktoré Vlado priniesol (do predtým detského dievčenského zboru v Prievozе, pozn. autora), bolo vlastne spoločenstvo,“ ktoré vytváralo podmienky na prehľbovanie viery mladých katolíkov. „Vlado sa vždy snažil brávať na tie stanovačky, ktoré slúžili aj na spievanie po jednotlivých filiálkach

a dedinách, nejakého kňaza. A po večeroch pri táboráku sme rozoberali aj rôzne témy cieľene... morálne, spoločenské, o viere, o Bohu. Pravidelne sme robili lectio divina,“ spomína Šaturová.⁷¹ Krčméry podotýka, že samotný zbor nebol miestom vyslovene náboženskej formácie, akú poskytovala sieť stretiek organizovaných jeho strýkom. Napriek tomu sa duch zboru Kufríkovci a duch aktivít tajnej cirkvi v mnohom prelínali – viac o členstve v strečkách a zdieľanom konšpiračnom „know-how“ pozri nižšie – nepochybne vďaka rodinnému prepojeniu a inšpirácii, ktorú Vladimír Krčméry čerpal od Silvestra Krčméryho, ako synovec opakovane priznáva.⁷²

Pokiaľ ide o hudbu, ktorú Kufríkovci spievali a hrali, Krčméry spomína, že sa snažili kombinovať súčasné trendy. Gitary predstavovali základ, no často sa objavovali aj iné nástroje ako hoby, flauta či husle.⁷³ Šaturová si spomína, že občas zapájali sláčikové kvarteto – pravidelne takto zapájala svojich spolužiakov z bratislavského štátneho

69 Rozhovor s Vladimírom Krčméry, 12. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

70 Rozhovor s Gabrielou Šaturovou, 27. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

71 Rozhovor s Gabrielou Šaturovou, 27. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

72 Rozhovor s Vladimírom Krčméry, 12. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

73 Rozhovor s Vladimírom Krčméry, 12. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

Z nahrávania audiokaziet (Zdroj: Archív Petra Noskoviča)

Kufríkovi na stretnutí štyroch bratislavských zborov v Univerzitnom pastoračnom centre pri príležitosti prvého výročia smrti Michala Maca, 2008 (Zdroj: Archív Františka Horvátha)

konzervatória – a tiež, že nikdy nemali stáleho organistu. Medzi zbormi prebiehala živá výmena hudobného repertoáru: Kufríkovi spievali niektoré Horváthove gospels, spirituály popularizované zborom Ursus Singers či Taizé spevy uvádzané ponajprv Káčkom.

„My sme mali veľmi široké spektrum,“ uzatvára Šaturová. „Od folku, od piesní preložených z rôznych iných jazykov, z poľštiny, z nemčiny. Veľmi veľa piesní z Taizé. Potom sme spievali jednoduchú, vážnu hudbu, štvorhlasnú, koncertové veci. A spievali sme aj hudbu

našich autorov. Bol tam jeden veľmi šikovný, na spôsob folku – Ondrej Rak... Jeho piesne sme spievali a niekedy sme dokonca ani nevedeli, koho piesne spievame... Postupne som napríklad zistila, že sme spievali piesne Juraja Lexmanna, možno päť rokov potom...“⁷⁴

Medzi Kufríkovicami bol postoj k tajnej sieti stretiek pôsobiacej naprieč inštitúciami stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania neprekvapivo jednoznačne pozitívny. Šaturová bola aktívna v stretnutiach na Štátnom konzervatóriu, Krčméry na Lekárskej fakulte aj inde: „mal som na starosti v Bratislave gymnáziá, mal som na každom gymnáziu človeka a ten mal človeka v každom ročníku. Všetky gymnáziá – bolo ich asi pätnásť.“ Krčméry spomína, že stretnutie sa dialo nezávisle, resp. paralelne so speváckym zborom, ale každému novému zboristovi bolo odporúčané, aby sa prihlásil aj do stretnutia.⁷⁵ „On (Vladimír Krčméry, pozn. autora) na to dbal, a povzbudzoval nás k tomu, aby sme stretnutia zakladali, zároveň na to akoby dohliadal. Mali sme stretnutie napríklad na konzervatóriu, tak to bolo aj pomenované. A on sa snažil zohnať starších animátorov.“⁷⁶

Aby sa Kufríkovi vyhli pozornosti Štátnej bezpečnosti, zámerne používali viaceré „konšpiratívne“ praktiky sčasti inšpirované manuálom, ktorý Vladimírovi Krčmérymu odporučil Silvester Krčméry a ktorý údajne napísal Ján Čarnogurský. Popri striedaní miest vystupovania, čo predstavovalo základný model fungovania, Kufríkovi používali osobné prezývky namiesto vlastných priezvisk a pri plánovaní skúšok sa odvolávali na greenwichské časové pásmo. Prezývky používali aj pre miesta stretnutia: „Jožo“ pre jezuitský kostol, „Fero“ pre františkánsky kostol, „Karol“ pre kapucínov. Podľa Krčméryho bol tento konšpiratívny aspekt – sčasti humorno-dobrodružný,

74 Rozhovor s Gabrielou Šaturovou, 27. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

75 Rozhovor s Vladimírom Krčmérym, 12. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

76 Rozhovor s Gabrielou Šaturovou, 27. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

Vo vatikánskych záhradách so slovenskými bohoslovcami, 1990 (Zdroj: Archív Petra Noskoviča)

sčasti bezpečnostný – fungovania Kufříkovcov pre mnohých jedným z vedľajších lákadiel: „*Naučili sme sa utekať pred štátnou bezpečnosťou, komunikovať, skrývať sa. Vyskakovať z električiek a naskakovať na vlak v poslednej chvíli, keď sa píska. Dokonca mali sme Filipa Vagača, ktorý s radosťou vždycky vylákal tých, čo nás sledovali. Taký močiar, tam ide zapadnúť ako pán...*“ Osvojenie si týchto praktík Kufříkovcami podľa Krčméryho prispelo k tomu, že zbor bol, jeho slovami, „dekonšpirovaný“ až v roku 1987, keď asi 20 členov skupiny zaistili na púti v Šaštíne a podrobili ich výsluchom na ústredí Štátnej bezpečnosti. Krčméry spomína, že v súvislosti s týmto incidentom absolvoval osem výsluchov, inak bol vypočúvaný v druhej polovici 80. rokov asi 20-krát, pričom nakoniec bol prepustený aj z práce.⁷⁷ Podľa Šaturovej „konšpiratívne“ praktiky Kufříkovcov z veľkej časti predstavovali

akýsi interný humor, ale dodáva, že možno mali aj pridanú bezpečnostnú hodnotu. Skupina bola bezpečnostnými zložkami priamo konfrontovaná len zriedka – sama spomína len jednu takú udalosť v zime v roku 1985, po ktorej absolvovala výsluchy na policajnom riaditeľstve v Bratislave a po ktorých bola napomenutá v škole na hodine občianskej výchovy, hoci ju napokon podržal riaditeľ konzervatória. Pokiaľ ide o Krčméryho často žartovne podávané úspechy konšpiratívneho fungovania Kufříkovcov, Šaturová uzatvára: „*Vlado nám to všetko asi ani nehovoril, aby nás zbytočne nestresoval. Ale často sme sa tie veci dozvedeli ex post, po roku... Vnímali sme to ako srandu, ale mladý človek neberie nič tak bytostne.*“⁷⁸

ZÁVER

Fenoméni štyroch bratislavských speváckych zborov je v istom zmysle

medzi katolíckou verejnosťou na Slovensku dnes „kanonickým pojmom“, respektíve prvkom „kolektívnej pamäti“. Tým sa tu nemyslí nejaké elaborované metodologické tvrdenie – hoci „pamäťové štúdiá“ predstavujú v dnešnej stredoeurópskej profesionálnej historiografii veľmi plodnú oblasť bádania⁷⁹ – ale prostý fakt, že o zboroch čitateľ tejto štúdie pravdepodobne niečo niekedy počul. Hoci niektoré kľúčové postavy diania v zboroch už zomreli – v roku 2007 napr. vedúci zboru Ursus Singers, Michal Maco, a v priebehu práce na tejto štúdií vedúci zboru Kufříkovci, Vladimír Krčméry – väčšina zboristov sú dnes päťdesiatnici či šesťdesiatnici a nie je nepravdepodobné, že čitateľi tejto štúdie budú oboznámení s fenoménom zborov z rozprávania priamych účastníkov. Na záver je vhodné povedať, že rámec štyroch bratislavských speváckych zborov je retrospektívnym pojmom. Od začiatku 70. rokov 20. storočia až do roku 1989 štyri zbory skúmané v tejto štúdií vznikli spontánne a pôsobili nezávisle od seba. Existovalo isté povedomie o vzájomných aktivitách, občas sa vymieňali zboristi, dirigenti, hudobníci, noty aj texty a Ursus Singers občas hrali futbal s Kufříkovcami, ako spomína Babál.⁸⁰ Každý zbor si však žil vlastným životom a na ich paralelnej existencii nebolo nič programové. Neexistoval žiadny zámer zborov rámcovať svoje aktivity spoločne, na čom sa zhodujú všetci respondenti, ktorí túto otázku v uskutočnených rozhovoroch priamo dostali: Horváth, Šaturová, Trizuljak aj Kaločaj. Retrospektívny pojem spoločne rámcujúci aktivity práve týchto štyroch zborov pravdepodobne vznikol v roku 1990, keď pod spoločným názvom *Bratislavské spevácke zbory*

77 Rozhovor s Vladimírom Krčmérym, 12. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

78 Rozhovor s Gabrielou Šaturovou, 27. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

79 Pamäťové štúdiá nie sú v slovenskom kontexte veľmi rozvinuté. Viď nedávny odborný článok venovaný stavu výskumu v tejto oblasti historiografie v regióne Strednej a Východnej Európy – slovenský kontext je napr. oproti českému či poľskému spomínaný len okrajovo. ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, R. Between Old Traditions and New Approaches: Locating Oral History and Memory Studies in East Central Europe. *Slovenský národopis*, roč. 69, 2021, č. 2, s. 205 – 218, DOI: <https://doi.org/10.2478/se-2021-0011>.

80 Rozhovor s Pavlom Babálom, 22. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

vyšla platňa zahŕňajúca profesionálne spracované nahrávky niekoľkých piesní od každého zo štyroch zborov.⁸¹ Tento rámcujúci pojem sa potom ďalej upevnil v roku 2008, keď štyri zbory po prvý raz programovo vystúpili spoločne pri príležitosti prvého výročia úmrtia Michala Maca, spomína Horváth.⁸² Je možné, že tieto retrospektívne spoločné snahy nepriamo prispeli k obšírnejším zmienkam o týchto zboroch a k zmienkam rámcujúcim aktivitu týchto štyroch zborov spoločne v spomínaných odborných prácach Jána Šimulčíka a Juraja Lexmanna. V Bratislave aj po celom Slovensku nepochybne v 70. a 80. rokoch 20. storočia paralelne existovali aj iné podobné iniciatívy – Lexmann píše o niektorých z nich⁸³, Šaturová spomína napr. na spriaznený spevácky zbor v Banskej Bystrici.⁸⁴

Úvodný citát Michala Maca v každom prípade dobre vystihuje základné spoločné charakteristiky týchto štyroch a možno aj ďalších katolíckych mládežníckych zborov, ktoré spontánne vznikali na Slovensku od začiatku 70. rokov: gitary, zďaleka nie profesionálna, ale ani nie celkom amatérska hudobná produkcia, neteologické, ale zároveň kresťanské texty, spievanie po rôznych kostoloch a na častých výletoch, hľadanie hĺbky v spoločenstve v čase povrchnej propagandy. Spoločné charakteristiky vyplývajúce z tohto výskumu sú: (1) zdieľaný zážitok spoločenstva: tieto skupiny neboli len speváckymi zbormi, boli to akési zborové spoločenstvá, v ktorých sa ľudia stretávali nielen aby hudobne vystupovali, ale aj aby zdieľali životy, čo neprekvapivo podnecovalo vznik mnohých manželstiev či rozlišovanie duchovných povolání; (2) produkcia modernej kresťanskej hudby: aj keď býval postoj k iným náboženským aktivitám miestami odmeranejší (Ursus Singers), produkovaná hudba bola vždy tematicky

kresťanská, navyše sa snažila vyjadriť ducha doby, čo symbolicky vyjadrovali gitary ako novinka v katolíckych bohoslužbách po Druhom vatikánskom koncile; (3) charizmatická vedúca osobnosť: každý zbor mal akéhosi spiritus movens, ktorý viedol zbor v jeho „zlatom období“ – Horváth a Kaločaj nepretržitou prítomnosťou počas celej histórie Céčka a Káčka, Maco a Krčméry osobne inšpirujúc názvy Ursus Singers a Kufříkovci; (4) skôr náboženský než politický charakter aktivít: činnosť zborov predstavovala istý druh náboženského aktivizmu, ktorý však nikdy nemal politické alebo občianske, protirežimové aspirácie, čo možno vysvetľuje, prečo boli priame interakcie s bezpečnostnými zložkami veľmi zriedkavé, a aj keď k nim došlo, nevedli k žiadnym významnejším represiam obmedzujúcim činnosť zborov alebo smerujúcim k zastaveniu aktivity zborov.

Popri spoločných charakteristikách mal každý zbor svoju osobitnú identitu, a to tak z hľadiska aktivít, ako aj z hľadiska dominantného hudobného žánru: (1) Céčko ťažilo zo stálej domovskej scény v Kostole sv. Cyrila a Metoda a z prítomnosti charizmatických osobností miestnych kňazov (pátri Doležal, Homolka, Bubák), malo pravdepodobne najväčší podiel vlastnej gospelovej hudby, v centre produkcie ktorej stál po celý čas Horváth; (2) Ursus Singers mali stabilné zázemie v niekoľkých viacdetných katolíckych bratislavských rodinách, často cestovali a vystupovali naprieč Slovenskom i v zahraničí, mali mierny odstup od „pietizmu“ iných dobových mládežníckych náboženských aktivít a vo svojej hudobnej produkcii vychádzali primárne z afroamerických spirituálov; (3) Káčko ťažilo zo stáleho pôsobiska v Kapucínskom kostole, ktoré zhodou okolností umožnilo bližší kontakt a spoluprácu

s hudobnými profesionálmi, ako bol Juraj Lexmann, ako aj s tajne pôsobiacimi rehoľnými rádmi, čo v kombinácii s rastúcimi väzbami na Taizé prispelo k jeho meditatívnej, duchovnejšej povesti, najväčší podiel hudby tak tvorila liturgická hudba a Taizé spevy; (4) Kufříkovci intenzívne cestovali po celom Slovensku a vďaka rodinnému a mentorskému vzťahu Vladimíra Krčméryho a Silvestra Krčméryho mali najužšie prepojenie so sieťou stretiek tvoriacou os aktivít tajnej cirkvi, čo sa prejavilo napríklad v konšpiratívnom štýle realizácie aktivít, nemali dominantný hudobný žáner, ale ako mladší spomedzi zborov bez stabilného pôsobiska si asi najčastejšie požičiavali piesne z tvorby ostatných troch zborov.

K poslednej uvedenej spoločnej charakteristike je vhodné dodať, že bez ďalšieho výskumu v archívnych materiáloch z proveniencie bezpečnostných zložiek komunistického režimu, sa ťažko dozvieme, ako presne štátna moc vníma druh aktivizmu, ktorý tieto zbory predstavovali. Na základe rozhovorov sa zdá, že zbory pôsobili v akejsi „sivej zóne“: vykonávali verejný náboženský aktivizmus, ktorý mal byť podľa dobovej legislatívy prísne regulovaný, ale aj keď boli členovia zborov so štátnou mocou príležitostne konfrontovaní, formálne postihy právneho charakteru sa nikdy neuplatňovali. Je možné, že tieto aktivity boli štátnou mocou celkovo považované len za neškodnú provokáciu, akú ilustruje Krčméryho príbeh o zážitku vtedajšej dirigentky Kufříkovcov Jany Kováčovej z výsluchov, ktoré nasledovali po „dekonspirácii“ zboru na púti Šaštíne v roku 1987. „Keď jej (policajt, pozn. autora) povedal, či chce ešte niečo dodať k výpovedi, povedala: povedať nechcem nič, ale keď chcete, môžem vám zaspievať. On to zle pochopil, lebo zaspievať

81 Pozri poznámku pod čiarou č. 2.

82 Rozhovor s Františkom Horváthom, 26. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

83 Pozri LEXMANN, J. *Teória liturgickej hudby*, s. 273 – 278.

84 Rozhovor s Gabrielou Šaturovou, 27. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

znamená mafiánsky, že prehovorí... Po tom, čo zaspievala peknú pieseň o Panne Márii, on ten protokol roztrhal, zahodil a povedal: zmiznite.“⁸⁵ Práve toto napätie charakterizujúce existenciu zborov podľa výpovedí respondentov – aktivity zborov štátnej moci neboli po vôli, ale tá ich ani nikdy dôsledne neobmedzila – sa javí ako určujúca charakteristika týchto zborov ako malého samostatného fenoménu na pomedzí populárnej kultúry, cirkevného života a mládežníckych aktivít v období normalizácie na Slovensku. Kufříkovci, Céčko, Ursus Singers a krátko aj Káčko síce pokračovali aj po roku 1989, ale vnútorná dynamika v zboroch, ako aj vonkajšie podmienky sa dramaticky zmenili. Mladšia generácia „ursusákov“ pokračovala bez Maca a s výrazne zmeneným repertoárom, Céčko stratilo svoju niekdajšiu unikátnosť ako miesto stretávania sa vysokoškolských študentov a zborové spoločenstvo pokračovalo ako spoločenstvo rodín. Krčméry verboval členov Kufříkovcov pre realizáciu výchovných koncertov, Kaločaj sa začal intenzívnejšie venovať sakrálnej hudbe a Taizé modlitby sa v Bratislave eventuálne presunuli z Kapucínskeho kostola do kostola rehole jezuitov a viac sa nemuseli konať za zatvorenými dverami. S oživením náboženského života po roku 1989 začali vznikať mnohé ďalšie kresťanské spevácke zbory a hudobné skupiny, ako aj ďalšie aktivity pre mladých. Aj keď každý zo zborov pokračoval pod pôvodným názvom aspoň krátko aj v 90. rokoch, povaha aktivít sa rozrôznila spôsobom, že by bolo nezmyselné pokúšať sa vymedzovať ďalšiu existenciu týchto štyroch zborov ako samostatný fenomén.

Aké je napokon miesto fenoménu bratislavských speváckych zborov v širšom kontexte cirkevných dejín a dejín liturgickej hudby? Po prvé, menší fenomén bratislavských speváckych zborov sa vo veľkej miere prelínal s fenoménom malých kresťanských

spoločenstiev, resp. tzv. stretiek, ktorý predstavuje jeden z najvýznamnejších fenoménov tajnej cirkvi na Slovensku v období neslobody. Šimulčík rozlišuje malé kresťanské spoločenstvá v užšom, resp. širšom význame ako pravidelné stretávanie malej skupiny veriacich ľudí bez, resp. so štruktúrovaným programom určeným spiritualitou hnutia, z ktorého dané spoločenstvo vychádzalo. Za príklad prvých považuje Šimulčík bežné mestské či dedinské spevokoly, či akékoľvek náboženské partie, t. j. spontánne existujúce skupiny mladých okolo kostolov, ako príklad druhých uvádza spoločenstvá zakorenené napríklad v populárnych laických katolíckych hnutiach ako Fokoláre, Obnova v Duchu svätom, Taizé či Spoločenstvo Fatima, ktorého zakladateľa Vladimír Jukl a Silvester Krčméry rozvinuli v 70. a v 80. rokoch najširšiu sieť stretiek medzi študentmi stredných a vysokých škôl na Slovensku.⁸⁶ Z odpovedí respondentov vyplýva, že bratislavské spevácke zbory predstavovali špecifický typ malého kresťanského spoločenstva v užšom slova zmysle: neboli ani bežnou partiou veriacich a ich štruktúrovanou náplňou nebol duchovný program určený niektorou spiritualitou, ale poloprofesionálna hudobná tvorba a zdieľanie kresťanského života v spoločenstve mladých. Vzťah členov zborov k malým kresťanským spoločenstvám zameraným primárne na sústavnú náboženskú formáciu, napr. k sieti stretiek vedenej Juklom a Krčmériom, sa podľa výpovedí respondentov líšil z člena na člena. Kufříkovci mali cez Vladimíra Krčmériho prirodzene blízko ku sieti stretiek organizovaných jeho strýkom Silvestrom, v Káčku mali blízko k Taizé, ale aj k tajne pôsobiacim reholiam, zakladateľa Céčka Ivan Šimko a František Horváth, ale aj Katarína Horváthová z Káčka zase chodili do stretiek založených Šimkovým otcom, ktorý sa pri tejto práci inšpiroval českým kňazom Jozefom Zvěřinom, ktorý bol zase inšpirovaný,

podobne ako Jukl a Krčméry v slovenskom kontexte chorvátskym kňazom Tomislavom Kolakovičom. Z výpovedí „ursusákov“ Pavla Babála a Klementa Trizuljaka vyplýva, že v ich zbore prevládala rezervovanejší postoj k účasti na duchovne zameraných strestkách. Zbory boli v prvom rade hudobne zameranými kresťanskými spoločenstvami, duchovný program bol druhoradý a miera, do akej bol považovaný za zlučiteľný s aktivitou zboru, sa medzi členmi zborov líšila.

Po druhé, Lexmannovo tvrdenie, že tieto zbory podnietili nový trend v cirkevnej hudbe na celom Slovensku, sa zdá byť v súlade so spomienkami zachytenými v rozhovoroch vedených pre účely tejto štúdie, ako aj v spomienkových rozhovoroch, ktoré s členmi zboru Céčko viedol Ivan Šimko. Spomienky môžu byť subjektívne a netreba ich brať nekriticky: Lexmann sám v 80. rokoch formatívnym spôsobom pôsobil na tieto zbory a dokonca aj na zboristov, s ktorými boli vedené rozhovory pre účely tejto štúdie (Šaturová, Kaločaj, Horváthová) – hoci nie je a priori žiaden dôvod Lexmannovým odborným postrehom nedôverovať: v rokoch 1997 až 2009 pôsobil ako vedúci Katedry hudobnej vedy Slovenskej akadémie vied. Na definitívne potvrdenie tohto tvrdenia by bol potrebný ďalší výskum, ale popularita zborov medzi študentmi prichádzajúcimi do Bratislavy, ako aj cestovateľský modus vivendi Kufříkovcov a Ursus Singers, zdokumentovaný v tomto príspevku, naznačuje, že bratislavské spevácke zbory neboli len regionálny fenomén, ale išlo skutočne o fenomén, ktorý presahoval hranice Bratislavy.

Suma sumárum, katolícke mládežnícke spevácke zbory v Bratislave predstavovali v 70. a 80. rokoch 20. storočia malý samostatný fenomén na pomedzí cirkevného života a populárnej kultúry na Slovensku. Popri iných významnejších fenoménoch náboženského života

85 Rozhovor s Vladimírom Krčmériom, 12. 9. 2022 v Bratislave, viedol Samuel Trizuljak, digitálny záznam.

86 ŠIMULČÍK, J., *Generácia nádeje*, s. 20 – 21.

v kontexte Katolíckej cirkvi na Slovensku, ako napr. sieť malých kresťanských spoločenstiev vedených Vladimírom Juklom a Silvestrom Krčmériym, náboženské púte, petície či vydávanie

samizdatu na jednej strane, či prorežimným hnutím Pacem in terris na strane druhej, predstavovali bratislavské spevácke zbory prejav náboženského života a tvorivosti mládeže v sivej

zóne tolerovanej komunistickým režimom, ktorý bol vo svojej mierke menší, ale vtedy – a zda aj dnes – stále povšimnutiahodný. Slovanami Michala Maca: „ *kto má uši na počúvanie...* “

Príloha A:

Predná a zadná strana obalu platne „Bratislavské spevácke zbory: Celý svet“ s nahrávkami zborov Céčko, Ursus Singers, Káčko a Kufriřkovci, ktorú vydalo nakladateľstvo Pontón v Bratislave v roku 1990 (Zdroj: Archív autora)

Príloha B:

Životopisné profily respondentov:

František Horváth (1955) vyštudoval Elektrotechnickú fakultu Slovenskej technickej univerzity a viac ako 40 rokov pôsobil v oblasti elektroenergetiky. Dnes ženatý otec desiatich detí spoluzakladal v roku 1974 s Ivanom Šimkom spevácky zbor Céčko pri Kostole sv. Cyrila a Metoda. Bol vedúcim členom zboru a spoločenstva, ktoré sa okolo neho vytvorilo, a hudobne zbor viedol až do konca 90. rokov.

Ivan Šimko (1955) vyštudoval Národohospodársku fakultu Ekonomickej univerzity a Právnickú fakultu Univerzity Komenského a začal pracovať ako ekonóm v oblasti urbanizmu. Po roku 1989 pokračoval v politickej kariére, stal sa poslancom Národnej rady Slovenskej republiky, krátko pôsobil ako minister spravodlivosti, minister vnútra a minister obrany za KDH a SDKÚ, v roku 2023 ako minister vnútra úradníckej vlády. Dnes ženatý otec štyroch detí v rokoch 1974 až 1982 s Františkom Horváthom spoluzakladal a viedol spevácky zbor Céčko, pišuc texty mnohých piesní. V roku 2009 vydal vlastným nákladom memoárovú zbierku 16 rozhovorov s členmi zboru *Céčko: „Každý má svoj kúsok pravdy“*.

Pavel Babál (1955) vyštudoval Lekársku fakultu Univerzity Komenského, kde v súčasnosti pôsobí ako profesor s dlhoročnou lekárskou, výskumnou a pedagogickou praxou so špecializáciou na patológiu. Ženatý otec troch detí a sám tretie dieťa z desiatich v rodine Babálovcov, ktorá iniciovala vznik rodinného detského spevokolu na Vianoce 1968. Babál spieval s Ursus Singers od začiatkov okolo roku 1973, keď sa toto zoskupenie sformovalo z pôvodne detského zboru a keď vedenie zboru prevzal Michal Maco, až do prvej polovice 80. rokov. Babál hral na gitare, skladal hudbu a v rokoch 1978 – 1979, keď bol Maco na vojenskej službe, zbor krátko viedol.

<p>Klement Trizuljak (1958) študoval architektúru na Vysokom učení technickom v Brne a na Slovenskej technickej univerzite v Bratislave, následne sa venoval architektúre v štátnom podniku pred rokom 1989 a v samostatnom ateliéri po roku 1989. V roku 1982 sa oženil a je otcom štyroch detí. Spolu s ďalšími spomedzi ôsmich súrodencov spieval so speváckym zborom Ursus Singers a s pôvodným detským zborom, ktorý tvorili rodiny Trizuljakovcov, Babálovcov a ďalší, na cestách po Slovensku a v zahraničí vo východnom bloku naprieč 70. a do polovice 80. rokov. V tomto období sa dom rodiny Trizuljakovcov stal jedným z najčastejších miest nácvikov zboru.</p>
<p>Pavol Kaločaj (1954) vyštudoval Matematicko-fyzikálnu fakultu Univerzity Komenského, v roku 1983 sa oženil a je otcom štyroch detí. Pred nedávnym odchodom do dôchodku pôsobil v plynárenskom priemysle a absolvoval dva doktoráty na Ostravskej univerzite v odbore strojárstvo a na Univerzite Komenského v odbore fyzika. Po krátkom vedení malého speváckeho zboru pri uršulínkach koncom 70. rokov sa stal vedúcim speváckeho zboru Káčko pri Kapucínskom kostole v Bratislave, organizoval jeho činnosť a pomáhal ho hudobne viesť od roku 1981 až do polovice 90. rokov. Po návšteve Taizé v polovici 80. rokov inicioval pravidelné verejné modlitby Taizé v Kapucínskom kostole, čím prispel k rozšíreniu modlitieb Taizé na celom Slovensku.</p>
<p>Katarína Horváthová (1964) vyštudovala Prírodovedeckú fakultu Univerzity Komenského. V roku 1990 sa vydala a je matkou troch detí. Od 80. rokov 20. storočia až doteraz sa popri dirigovaní detských, mládežníckych a dospelých zborov venovala pedagogickej činnosti na základných a stredných školách. Od roku 1982 do roku 1990 dirigovala spevácky zbor Káčko. Keď Pavol Kaločaj v polovici 80. rokov priniesol na Slovensko spevy z Taizé, podieľala sa na preklade Taizé spevníka do slovenčiny.</p>
<p>Vladimír Krčméry (1960 – 2022) vyštudoval Lekársku fakultu Univerzity Komenského. Lekár, výskumník a profesor, odborník v oblasti tropickej medicíny, infektológie a onkológie, bol zakladateľom a bývalým rektorom Vysokej školy zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave a zakladateľom desiatok zdravotníckych, sociálnych a misijných inštitúcií v rozvojových krajinách. Bol synovcom Silvestra Krčméryho, vedúcej postavy tajnej cirkvi. Od roku 1978 až do polovice 90. rokov bol hlavným organizátorom aktivít zboru Kufříkovci, pomenovaného podľa kufříka, ktorý vždy nosil so sebou, pričom jeho budúca manželka Terézia Brezányiová, s ktorou mal 4 deti, pôsobila v zbere ako hudobná vedúca.</p>
<p>Gabriela Šaturová (1966) je absolventkou Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského a Štátneho konzervatória v Bratislave. V roku 1990 sa vydala, zostala doma s tromi deťmi a po roku 2007 pokračovala v kariére liečebnej pedagógičky so špecializáciou na muzikoterapiu. Od konca 70. rokov a v priebehu 80. rokov spievala v zbere Kufříkovci. Koncom 80. rokov príležitostne spievala aj so zborom Káčko.</p>

Samuel Trizuljak • “May I sing for you...”: A pilot analysis of the oral-historical materials regarding the phenomenon of Catholic youth choirs in Bratislava in the Normalization period

In the 1970s and 1980s, youth choirs in Bratislava represented a small independent phenomenon on the borders of church affairs and popular culture in Slovakia. Alongside other more significant social phenomena in the context of the Catholic Church in Slovakia, such as the network of small Christian communities led by Vladimír Jukl and Silvester Krčméry, religious pilgrimages, petitions or the publication of samizdat on the one hand, or the pro-regime movement Pacem in terris on the other, the choirs in Bratislava represented a smaller but still noteworthy manifestation of religious activism and youth creativity in the grey zone tolerated by the Communist regime. The article is an attempt to provide an initial synthesis of the material gathered through eight oral history interviews conducted by the author with leading choir members. Based on the testimonies, the paper chronologically reconstructs the activities and describes the common features and special characteristics of four of the most famous youth choirs active in Bratislava during the period of normalization: Cécčko, Ursus Singers, Káčko and Kufříkovci (Suitcase Singers).

Samuel Trizuljak (1993)

Samuel Trizuljak je doktorandom v odbore Súčasná európske kultúrne dejiny na Fakulte humanitných štúdií Univerzity Karlovej v Prahe. Vo svojom výskume sa venuje dejinám katolicizmu a dejinám stredoeurópskeho politického myslenia v 20. storočí. Vyštudoval históriu na Oxfordskej univerzite (M.St.) a politické vedy na Cambridgeskej univerzite (M.A.). V Kolégiu Antona Neuwirtha vyučuje moderné slovenské dejiny.

„NEPOZERALA SOM DO VÝKLADOV S ODEVMÍ ALEBO TOPÁNKAMI, ALE PO PAPIERNICTVÁCH, ČI NEMAJÚ NÁHODOU LETECKÝ PAPIER.“

ROZHOVOR S EMÍLIU GAZÁRKOVOU O JEJ ÚČASTI NA AKTIVITÁCH TAJNEJ CIRKVI A PREPISOVANÍ TEXTOV PRE TAJNÉHO BISKUPA JÁNA CHRYZOSTOMA KORCA

ZUZANA LUPRICHOVÁ

V roku 2021, niekedy v októbri, spomenul František Mikloško¹ v Rádiu Slovensko v relácii venovanej ženám samizdatu meno obetavej ženy Emílie Turičíkovej. Pán Mikloško však nemal na ňu žiadny kontakt – rovnako ani ostatní, ktorých oslovil. Informácií o nej bolo málo – volali ju Milka, študovala ekonómiu a vedela rýchlo písať na písacom stroji. Šťastnou náhodou sa mi pani Emíliu Gazárkovú (za slobodna Turičíkovú) podarilo v lete 2022 nájsť a kontaktovať. Súhlasila s rozhovorom², ktorý autorizovala v marci 2023.

Keď mi pán starosta z vašej rodnej obce odpísal na mail, že som dobre trafila a bývate v Kolte, veľmi som sa potešila. Čo ste si prvé pomysleli, keď za vami pán starosta prišiel, že sa chce niekto s vami rozprávať o Vašich aktivitách počas komunizmu? Pomohlo, že som v maili uviedla krycie meno jednej zo spolupracovníčok tajného biskupa J. Ch. Korca, ktorú ste aj vy poznali? Áno, určite, preto som bez váhania dala súhlas na poskytnutie môjho telefónneho čísla. Bola som zvedavá, čo kto odo mňa môže chcieť. Určitá

nedôvera vo mne však predsa len bola a v mojom vnútri sa hneď ozvalo tykadlo opatrnosti. Asi je to pozostatok z dôb totality, keď sme si museli dávať pozor takmer na každé slovo.

K týmto veciam sa postupne dostaneme. Začnime najskôr osobnejšie. Povedzte mi niečo o svojej rodine. Bolo vedenie k viere súčasťou vašej výchovy?

Narodila som sa v mnohopočetnej rodine. Mám šesť sestier a jedného brata. Ja som najmladšia zo všetkých súrodencov. Základnú školu som

navštevovala v obci Kolta v okrese Nové Zámky. Počas celej školskej dochádzky, ktorá trvala deväť rokov od roku 1960 do roku 1969 som chodila aj na náboženstvo. Pamätám si, že to nebolo jednoduché, lebo učitelia vyvíjali maximálne úsilie, aby odradili rodičov od prihlasovania svojich detí na vyučovanie náboženstva. Moji rodičia nátlaku odolali. Rodičia boli hlboko veriaci ľudia so základným vzdelaním. Otec bol členom Spolku sv. Vojtecha³ a doma sme mali veľa kníh vydaných týmto spolkom. Pravidelne sme kupovali Katolícke noviny, hoci boli ovplyvňované

- 1 RNDr. František Mikloško (1947), kresťanský aktivista, publicista, prvý predseda ponovembrovej SNR a dlhoročný poslanec NR SR. Pred rokom 1989 sa angažoval vo vydávaní samizdatov, viedol krúžky vysokoškolákov, patril k organizátorom Sviečkovej manifestácie.
- 2 Rozhovor vznikol postupne. Viackrát sme sa s pani Emíliou osobne stretli a nezáväzne sme sa rozprávali. Na základe pripravených otázok (Archív Zuzany Luprichovej. Elektronická korešpondencia s Emíliou Gazárkovou z 19. 7. 2022) formulovala pani Emília svoje spomienky do odpovedí. Najviac jej vyhovovalo, že môže na otázky odpovedať písomne. Výsledkom je nasledujúci text. Archív Zuzany Luprichovej. Elektronická korešpondencia s Emíliou Gazárkovou zo 14. 3. 2023, 24. 3. 2023, 27. 3. 2023.
- 3 Spolok sv. Vojtecha (zal. 1870), najväčšie katolícke vydavateľstvo na Slovensku. Vydáva knihy s duchovnou tematikou, liturgické knihy, oficiálne dokumenty Katolíckej cirkvi a Bibliu. Počas obdobia komunistického režimu bol pod prísnu kontrolou štátu.

Emília Turičková s rodičmi počas prvého svätého prijímania v roku 1962 (Zdroj: Archív E. Gazárkovej)

organizáciou Pacem in terris⁴, ale iná náboženská literatúra nebola dostupná. Mama odkladala všetky výťažky pre prípad, že by v budúcnosti žiadna náboženská literatúra nebola prístupná.

Počítali sme aj s tým. Tak sa to mojim rodičom javilo z komunistickej propagandy. Rodičia nás viedli k zbožnosti. Každú nedeľu a v prikázané sviatky sme chodili na sv. omšu. Nebolo nás treba

nikdy k účasti na svätej omši nútiť, bolo to pre nás úplne prirodzené, ako aj účasť na nedeľných litániách poobede v kostole, či účasť na krížových cestách v piatky počas pôstu alebo na modlitbe sv. ruženca v októbri. Rodičia doma v nedeľu pravidelne čítali Sväté písmo, ktoré bolo u nás doma vždy uložené na prístupnom mieste. Často sme debatovali a vykladali si rôzne udalosti popísané v Písme. Mama nám vždy, keď sa niečo pozoruhodné udialo, priblížila k tejto udalosti podobnú z Písma. Náš tata, hoci ťažko pracoval v miestnom roľníckom družstve, sa každý deň modlil z modlitebnej knižky litánie k Božskému Srdcu Ježišovmu a isto aj iné modlitby. Temer každý deň sme sa snažili naladiť vysielanie rádia Slobodná Európa a večer o 21. hodine Hlas Ameriky. Veľmi často toto vysielanie bolo rušené, no náš tata sa nikdy nevzdával a snažil sa tieto vysielania počúvať. Okolo roku 1968 sme kúpili malé tranzistorové rádio značky „Rossija“ a na tomto rádiu sme veľmi dobre chytali slovenské vysielanie z Londýna. Každý deň o 12.15 hodine práve v čase obeda sa ozvalo: „Volá Londýn.“⁵ My sme to rešpektovali a tata sme pri počúvaní a vlastne aj pri obede nevyrušovali a toto vysielanie sa stalo súčasťou nášho obedovania. Bolo menej rušené ako vysielanie Hlasu Ameriky alebo Slobodnej Európy.

Ak správne počítam, tak v roku 1968 ste mali 15 rokov. Ako si spomínate na 21. august 1968 a obdobie po ňom?

Pamätám si presne na to ráno 21. augusta 1968, keď sme sa dozvedeli, že nás obsadili ruské vojská. Ja som vtedy mala prázdniny a bola som u rodičov v Kolte. Ľudia behali do obchodu s vozíkmi a kárickami a skupovali trvanlivé potraviny, najmä múku,

4 Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris (ZKD PIT) bolo prorežimovou kňazskou organizáciou, ktorá vznikla na začiatku 70. rokov v Československu a *de facto* bola pokračovateľkou Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva. Komunistická štátna moc využívala obe organizácie na presadzovanie svojich zámerov v Katolíckej cirkvi prostredníctvom režimu lojálnych kňazov.

5 Išlo o zvučku rozhlasového vysielania stanice BBC (British Broadcasting Corporation). Zahraničné rozhlasové vysielanie do Československa prinášalo necenzurované informácie o dianí vo svete, ale aj v Československu, informácie o perzekúciách režimu a aktivitách disentu. Najväčšiu počúvanosť na Slovensku malo Rádio Slobodná Európa a Hlas Ameriky.

cukor, ryžu atď. Kúpovali aj textilie, uteráky a posteľnú bielizeň. Múry boli popísané obrovskými písmenami rôznymi heslami, ako napríklad „Smrť kolaborantom“. Lámala som si hlavu nad tým, kto sú to tí kolaboranti. V septembri som išla do deviatej triedy. Nemali sme žiadne učebnice dejepisu ani literatúry. Učebnice nám chýbali už aj v nižších ročníkoch. V dôsledku toho nám látku učiteľia diktovali. To nám zaberalo celé hodiny. Z tohto spôsobu vyučovania nám hodnotné vedomosti nezostali. Tak tomu bolo aj v ďalších rokoch počas štúdia na strednej ekonomickej škole. V triede sme boli len dievčatá.

Veľmi sa začala presadzovať vedúca úloha komunistickej strany a mnohé dievčatá, aj keď pochádzali z veriacich rodín, do kostola ani nevkráčali, ani o otázkach viery neboli ochotné hovoriť a vôbec dať najavo, že sú veriace.

V roku 1970 ste nastúpili na Strednú ekonomickú školu v Šuranoch a vo vašej obci začal pôsobiť páter Jozef Horvátik⁶.

Páter Jozef Horvátik bol do našej obce pridelený ako správca farnosti v roku 1971. Mal veľkú charizmu na prácu s ľuďmi. Neskôr sme sa dozvedeli, že bol provinciálnym predstaveným rehole piaristov na Slovensku. Ľudia sa s ním veľmi radi stretávali. Účasť na

Jozef Horvátik (Zdroj: wikimedia)

svätých omšiach sa v našej obci výrazne zlepšila. Isto aj toto bolo trňom v oku svetskej moci, lebo v našej obci vydržal len dva roky. Od pátra Horvátika sme dostávali rôznu náboženskú literatúru, ktorá bola pašovaná z Ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme⁷. Pátrovi Horvátikovi bol po dvoch rokoch pôsobenia v našej obci odobratý štátny súhlas a musel ísť do výroby, teda nemohol vykonávať činnosť v Cirkvi ako kňaz. Niektorí muži z našej obce pracovali v Čechách na rôznych výkopových prácach a ubytovanie mali v maringotkách. Títo ho vzali do svojho kolektívu a pracoval tam s nimi. Myslím, že ho aj chránili, aby nemusel tak tvrdo pracovať. Odrobili robotu aj za neho. Neskôr sa

zamestnal v strážnej službe v atómovej elektrárni Jaslovské Bohunice.

Udržovali ste kontakt s pátrom Horvátikom aj po jeho odchode z Kolty?

My sme kontakt s ním neprerušili a navštevovali sme ho v mieste jeho trvalého bydliska, a to v Dolnom Dubovom v okrese Trnava. Pri prácach v domácnosti mu pomáhali tri tety, ktoré už boli v dosť vysokom dôchodkovom veku. Keď potrebovali, chodili sme im dvaja až trikrát do roka pomáhať. Boli sme štyri kamarátky z Kolty. Popri pomoci sme sa s pátrom aj rozprávali o rôznych duchovných veciach, dá sa povedať, že sme mali u neho duchovné vedenie. Po skončení strednej školy ma prijali na štúdium na Vysokej škole ekonomickej v Bratislave. Z Bratislavy som občas zašla za pátrom Horvátikom do Dolného Dubového na duchovný rozhovor. Začiatkom školského roka v druhom ročníku na vysokej škole (rok 1974) za mnou páter Horvátik poslal jedného zo svojich zverencov, Jožka,⁸ a ten mi navrhol, či by som nechcela duchovné vedenie tu Bratislave u jedného kňaza, ktorého páter dobre pozná. Bolo by to pre mňa výhodnejšie z rôznych dôvodov. Súhlasila som.

Viem, že tým kňazom bol Ján Chryzostom Korec⁹. Kedy ste sa

6 Jozef Horvátik (1919 – 2009), rímskokatolícky kňaz, provinciál Rehole piaristov. Ako piarista pôsobil vo Svätom Jure (1946 – 1948), r. 1948 bol profesorom gymnázia, magistrom novicov a piaristických klerikov. Po Barbarskej noci bol deportovaný do sústreďovacieho kláštora vo Svätom Beňadiku. Po prepustení z internácie pôsobil ako kňaz v duchovnej správe v Dolnom Dubovom (1950 – 1968), v Kolte (1971 – 1972). V r. 1969 – 1993 zastával funkciu provinciála Rehole piaristov na Slovensku.

7 SÚSCM v Ríme bol založený v roku 1963 a v čase totality mal významný podiel na vydávaní a distribúcii náboženskej literatúry, ktorá bola vtedy v Československu zakázaná. V prostredí SÚSCM pracovalo viacero osobností, ktoré sa podieľali na vydávaní a distribúcii náboženských kníh na Slovensko. Bližšie k SÚSCM pozri: HRABOVEC, Emília et al. *Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda v Ríme (1963 – 2013)*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského v Bratislave, 2015, 357 s. Zoznam vydaných kníh možno nájsť napr.: RYDLO, M. J. *Vydavateľské dielo Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme 1963 – 1988*. Rím: 1989, s. 27 – 308.

8 Priezvisko sa nepodarilo zistiť.

9 Ján Chryzostom Korec SJ (1924 – 2015), kardinál a nitriansky emeritný biskup, autor kníh nielen s náboženskou, ale aj historickou, sociologickou a filozofickou tematikou. Od roku 1939 člen Spoločnosti Ježišovej. Po Barbarskej noci bol spolu s rehoľnými spolubratmi internovaný v Jasove, neskôr v Podolínci a od 20. septembra 1950 v Pezinku, odkiaľ bol donútený odísť do civilného života. Ešte v tom istom roku bol 1. októbra 1950 tajne vysvätený za kňaza. Po uväznení a internácii takmer všetkých oficiálnych biskupov bol 24. augusta 1951 otcom biskupom Pavlom Hnilicom SJ tajne vysvätený za biskupa. Vykonával robotnícke povolania, ale venoval sa duchovnému vedeniu študentov teológie aj laikom. V 60. rokoch bol za túto svoju činnosť odsúdený za vlastizradu a väznený. Po návrate z väzenia v roku 1968 sa opäť venoval obnove duchovného života na Slovensku a bol jednou z hlavných postáv tajnej cirkvi na Slovensku.

dozvedeli, že je to tajne vysvätený biskup?

Na začiatku som vôbec nevedela, kto to je. Keď sme sa rozprávali asi piatykrát, spýtala som sa ho na meno. On sa ma spýtal, načo to chcem vedieť. Odpovedala som, že aby som si ho vedela zaradiť do svojich modlitieb. Potom mi svoje meno povedal. O tom, že je tajne vysväteným biskupom a že bol väznený, som sa dozvedela postupne od neho samého. Rozprával nám o tom na výletoch. Na výlety sme s ním chodievali do okolia Bratislavy, často do Marianky, zvyčajne v nedeľu. On sám nám rozprával aj o svojom detstve, štúdiách, o zatknutí, vypočúvaní, o rokoch prežitých vo väznici aj po prepustení z nej. Rozprával nám aj o vypočúvaniach na ŠtB. Po každom predvolaní na ŠtB nám o tom povedal. Povedal nám toľko informácií, koľko bolo pre nás dostačujúce. Vedela som aj o rôznych schôdkach a stretnutiach, na ktorých sa zúčastnil. Zvyčajne som sa to dozvedela až následne.

Ako často a kde ste sa s biskupom J. Ch. Korcom stretávali? Aká bola organizácia vašich stretnutí?

Na duchovné vedenie k otcovi biskupovi som spočiatku chodila raz za dva týždne do bytu na Vilovej 7, neskôr som chodievala nielen ja, ale aj iní do rôznych bytov v Bratislave. Ja som chodila do bytu k pani magistre Koronthaly, myslím, na Špitálskej ulici v Bratislave. Takže vlastne do bytu na Vilovej 7 som sa dostala raz za mesiac. Predpokladám, že to bolo z dôvodu, aby byt na Vilovej bol trochu odľahčený. Pravidlom bolo, že som mala 30 minút na to, aby som prerokovala s otcom biskupom svoje záležitosti. Museli sme byť dochvilní, pretože v opačnom prípade by sme

Ján Chryzostom Korec (Zdroj: wikimedia)

ukracovali o čas ostatných. Ak sa nám vyskytlo niečo dôležité, mohli sme prísť za otcom aj mimo dohodnutého termínu. Museli sme počítať s tým, že budeme musieť dlhšie čakať, ale snažili sme sa to nezneužívať. Keď sme stisli tlačidlo zvončeka na Vilovej, nezvalo sa zvonenie, ale rozsvietilo sa vnútri bytu svetlo, takže eštebák, ktorý býval v byte hore, nemohol zaznamenať, že niekto vstúpil do bytu. S otcom biskupom¹⁰ sme hovorili do trubice z plastu, ktorú mal na stojane na konferenčnom stolíku, takže ani hovorené slovo sa v izbe neozývalo. Na tieto návštevy u otca sme mali dohodnutý termín aj hodinu, o kolkej približne môžeme prísť. Čakávali sme v kuchyni alebo v izbe jeho spolubývajúceho Janka¹¹. Tu som sa zoznámila s mnohými ľuďmi. Veľké debaty sme však nevedli, aby sme potom pri rozhovore s otcom neboli roztržití. Otec bol majstrom vo využívaní času a nerád ním plytval. Na prechádzky

chodieval na Železnú studničku, vždy mal spoločnosť viacerých ľudí a tieto prechádzky využíval aj na rozhovory. My, či už ako študenti alebo neskôr ako zamestnaní, sme s ním tiež chodievali v nedeľu na sväté omše do Marianky. Tam sme sa pomodlili aj krížovú cestu a pri jaskynke sme spievali mariánske piesne. Na výlety do okolia Bratislavy sme s ním chodievali aj na Nový rok, na Veľkonočný pondelok a v nedeľu. Atmosféra na týchto výletoch bola vždy uvoľnená a ak to bolo potrebné, preberali sme spoločne aj vážne témy. Otec biskup nám buď povedal svoj názor na aktuálne témy, alebo nám vysvetlil veci z histórie. V termoske priniesol uvarenú kávu a k tomu niečo na zahryznutie, nejaké chlebičky a niečo sladké.

Tu do príbehu vstupuje naša spoločná známa sestrička Marianna, známa v kruhoch tajnej cirkvi ako Máša. Na jednom z vašich stretnutí sa zrodila myšlienka, že budete prepisovať pre biskupa Korca jeho poznámky. Ako k tomu prišlo?

Na konci druhého ročníka štúdia na vysokej škole (1975) pred odchodom na prázdniny k rodičom som sa zúčastnila rozhovoru medzi otcom a Mášou¹². Máša vtedy zabezpečovala prepisovanie vecí pre otca. Vstúpila som do ich rozhovoru a ponúkla som sa, že by som mohla prepisovať na stroji. Ako absolventka strednej ekonomickej školy som ovládala strojopis. Ako prvý text som prepisovala knihu s názvom Besedy otca Dutka. Písala som to pod názvom Otázky a odpovede. Kniha bola z ruského prostredia, pre mňa veľmi zaujímavá. Pokúsila som sa doma písať cez prázdniny. Mala som kufríkový mechanický písací stroj Consul. Ale išlo iba o pokus,

10 Pani Emília, keď hovorí o tajnom biskupovi, neskôr kardinálovi J. Ch. Korcovi, používa pomenovanie otec biskup alebo len otec, pretože ho tak v tom období všetci volali.

11 Išlo o Jána Michala, tajne vysväteného jezuitského kňaza.

12 Krycie meno Márie Buckovej, neskoršej rehoľnej sestry Marianny Buckovej, DKL. Sestra Marianna patrila do úzkeho okruhu spolupracovníkov biskupa Korca, Silvestera Krčméryho a Vladimíra Jukla. Spoluautorka tohto rozhovoru so sestrou Mariannou pracuje na texte, ktorý sa venuje tajnému rehoľnému životu počas komunizmu a aktivitách tajnej cirkvi v 70. – 80. rokoch 20. storočia.

lebo moja rodina nemala pochopenie pre túto aktivitu a bolo treba vykonávať iné domáce práce, ktorých je na dedine aj v lete vyše hlavy. Takže tento môj pokus rýchlo stroskotal. Tak som potom počas štúdia zvykla písať len v Bratislave. Otec biskup cez svoje kontakty našiel jednu rodinu, meno si už nepamätám, lebo vtedy nám ani neodporúčali si pamätať priezviská, aby sme ich prípadne nemohli vyzradiť, keby sa ŠtB o to zaujímala. Najvhodnejší čas na písanie v tejto rodine bol v sobotu. Vyčlenili mi jednu miestnosť vo svojom byte a písavala som od 9. alebo 10. hodiny do osemnástej. Tento spôsob nebol veľmi produktívny, ale aspoň niečo sa napísalo.

Viem, že prepisovaniu ste sa venovali aj počas štúdia na vysokej škole, intenzívnejšie najmä po jeho ukončení. Vráťme sa ešte späť k vášmu štúdiu, teda najmä k náboženským krúžkom¹³, ktorých členkou ste boli počas štúdia. Kto a kedy vás do krúžku zavolať?

Počas štúdia som sa jednak v kostole, jednak na internáte, ale aj prostredníctvom otca biskupa pozoznala s mnohými veriacimi rovesníkmi a študentmi aj z iných odborov a vysokých škôl než len z ekonomickej oblasti. Denne sme chodili do Kapucínskeho kostola na svätú omšu o 19. hodine. Chodieval tam aj Ferkko Mikloško, čo bolo vtedy pre nás ako mladé študentky kuriózne, lebo v škole v prvom ročníku viedol na Vysokej škole ekonomickej cvičenia z matematiky, teda aj s nami. Bolo pre nás prekvapením ale aj povzbudením, keď sme ho zrazu videli na svätej omši v kostole. Samozrejme sme mu to nedali znať a na cvičeniach sme sa k nemu správali ako k autorite.

Zľava Silvester Krčméry a Vladimír Jukl (Zdroj: ŠIMULČÍK, J. *Éra samizdatu*)

Otec biskup ma zoznámil so študentkou ekonómie Marikou, ktorá pochádzala z Nových Zámkov. Ona bola asi o dva ročníky vyššie a sama viedla študentský krúžok, do ktorého prijala aj mňa. S ňou a vďaka nej som sa dostala na prvý výlet, hrebeňovku.

Priblížte mi, prosím, bližšie, ako to v krúžkoch fungovalo. Koľko vás bolo a kde ste sa stretávali? Čo bolo obsahom krúžkov?

Každý týždeň sme sa stretávali v tzv. krúžkoch, ktoré boli väčšinou organizované podľa vysokých škôl, napríklad ekonómia, strojár, elektrotechnici, právnici, lekári atď. V krúžku nás bolo šesť až osem členov, keby bol väčší záujem, vytvoril by sa nový. Stretávali sme sa v byte nejakej rodiny, všetko bolo vopred dohodnuté – deň, čas, miesto. Rodina nám väčšinou ponúkla niečo na pitie, čaj alebo nejakú vodu. Viedol nás skúsenejší študent z vyššieho ročníka. Začínali

sme modlitbou k Duchu svätému, prečítali sme si úryvok z evanjelia, a potom k tomu každý povedal svoju úvahu, meditáciu alebo prosbu. Tieto stretnutia boli pre nás povzbudením, navzájom sme sa utužovali vo viere a pomáhali si duchovne.

Študovala som na Obchodnej fakulte Vysokej školy ekonomickej. Po absolvovaní druhého ročníka sme museli požiadať o ďalšie štúdium buď vnútorného, alebo zahraničného obchodu. Každý sa chcel dostať na štúdium zahraničného obchodu a vyvíjal pre to maximálnu snahu. Hovorím to preto, lebo sa podľa toho aj správali, teda lojálne k spoločenskému zriadeniu. Dovolím si tvrdiť, že drvivá väčšina bola doma vychovávaná vo viere v Boha, ale na škole sa mnohí prejavovali ako oddaní zväzáci¹⁴. Počas štúdia som bývala na internáte. Tam som sa poznala s mnohými dievčatami nielen z môjho ročníka. Pri rozhovoroch prišla do reči aj téma

13 Vladimír Jukl a Silvester Krčméry založili prvý vysokoškolský krúžok tajnej cirkvi v roku 1966. Postupne vybudovali krúžky tajnej cirkvi na každej bratislavskej fakulte. Vysokoškoláci boli vedení k tomu, aby po ukončení štúdia sami zakladali malé spoločenstvá (krúžky) vo svojom bydlisku. Viac o malých kresťanských spoločenstvách pozri: ŠIMULČÍK, Ján. *Generácia nádeje. Malé kresťanské spoločenstvá 1969 – 1989*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2021, 216 s.

14 Zväzák = člen Socialistického zväzu mládeže (SZM). SZM bola organizácia, ktorá pôsobila v ČSSR od roku 1970 a združovala mladých ľudí vo veku 15 – 35 rokov. Jej činnosť riadila KSČ.

viery, mnohé priznali, že sú veriaci, ale do krúžkov s nami veriacimi nechceli chodiť. Boli opatrní a mali obavy, že by z toho mohli mať zle v škole. V študijnom pláne sme mali kopolitických predmetov. V prvom ročníku sme mali skúšku z politickej ekonómie kapitalizmu, potom z politickej ekonómie socializmu, z dejín medzinárodného robotníckeho hnutia (MRH), základov vedeckého komunizmu. Z týchto predmetov sme mali v treťom ročníku štátnu skúšku, volali sme ju medzi sebou „červená štátnica“. Myslím, že všetci sme na skúškach odrapkali to, čo chceli od nás počuť, ale nikto sa nestotožnil s tým, o čom hovoril na skúške, až na malé výnimky. Hovorievali sme si: vždy hovor opak toho, čo si myslíš. Bolo to ako z toho vtipu: Pýta sa skúšajúci študenta na skúške z politickej ekonómie: „Aký je váš názor na rusko-americké vzťahy?“ Študent: „Stotožňujem sa s názorom Rudého práva.“ Skúšajúci: „A aký je váš názor na situáciu v Číne?“ Študent: „Stotožňujem sa s názorom Rudého práva.“ Skúšajúci: „Človeče, vy nemáte vlastný názor?“ Študent: „Mám, ale s tým sa nestotožňujem.“

Stretávanie sa s rovnako zmýšľajúcimi – nábožensky orientovanými mladými ľuďmi v krúžkoch – bolo preto pre mňa povzbudením a obohatením. Celé toto študentské hnutie som vnímala ako jeden dobre fungujúci organizmus, na čele ktorého bol otec biskup Korec, Silvo Krčméry¹⁵ a Vlado Jukl¹⁶. Otec biskup tomu dával duchovnú pečať a organizovanie krúžkov, výletov a iných akcií mali na starosti Silvo a Vlado. Nikto z nás sa v tomto organizme necítil osamotený a akékoľvek problémy, či

Stojan, pomôcka pri prepisovaní textu, 80. roky 20. storočia (Zdroj: Zbierka SNM, Historické múzeum, autor fotografie: Samuel Okkel)

duchovné, praktické alebo s predvolaniami na výsluchy ŠtB neboli nepovšimnuté.

Keď spomínate ŠtB, nebáli ste sa prípadnej perzekúcie? Veď by vás v prípade prezradenia mohli vylúčiť zo štúdia. Hovorili vám na krúžkoch aj rady, čo robiť ak by vás predvolali na výsluch?

S účasťou na všetkých aktivitách, ktoré tu uvádzam som sa musela vnútorne vysporiadať ešte predtým, než som vstúpila do študentského krúžku. Myslím, že som si celkom neuvedomovala a ani som nemala odkiaľ mať vedomosti o tom, čo všetko sa mi môže stať a aké to môže mať dôsledky. Prispel k tomu zrejme aj mladícky entuziazmus. Keď som niekedy rozmýšľala o tom, že ako by som vnímala, keby ma zatkli naozaj, povedala

som si, že tak to vydržím. Bola som odhodlaná. Ale posilnila som to vždy vrúcnou modlitbou, aby ma P. Boh ochránil a Duch svätý aby mi osvecoval rozum, aby som nekonala nebezpečne a nezodpovedne. Nikdy som nechcela byť v tejto oblasti hrdinkou. Neznamená to však, že som si nedávala maximálny pozor. Vlastne som stále žila v pocite ohrozenia. Otec biskup nám zvykol hovoriť o priebehu výsluchu. Vždy nám však kládol na srdce, že keby nás predvolali na výsluch, nemáme sa snažiť byť hrdinami a nemáme sa s eštabákmi púšťať do rozhovoru a nemáme si myslieť, že ich prekabátíme. Skrátka taktika bola nehovoriť nič. Hovoril nám aj o rôznych metódach, ktorými nás môžu prekabátiť, že o skutočnostiach vedia, len sme mali potvrdiť to či ono. A tým by nás vlastne dostali do pasce. Na krúžkoch sme hovorili aj o výsluchoch, lebo hneď sa medzi nami rozšírilo, keď niekoho predvolali na výsluch. Vždy sme boli vedení k tomu nič nehovoriť.

Boli súčasťou vašich stretnutí v rámci krúžku aj informácie napríklad o politickej situácii v Československu?

Áno, ak sa udialo niečo také, o čom sme mali byť informovaní, alebo ak nás niečo zaujímalo, alebo keď sme potrebovali vysvetlenie. Alebo ak nás bolo treba usmerniť, aký postoj by sme mali k určitej udalosti zaujať ako veriaci ľudia.

Aké knihy alebo časopisy – okrem Biblie – ste na krúžkoch používali?

Na stretnutiach sme mávali možnosť dostať sa aj k nejakej literatúre, ktorá bola buď rozmnožovaná, ako boli

15 MUDr. Silvester Krčméry (1924 – 2012), lekár, katolícky disident, politický väzeň. V roku 1954 odsúdený za vlastizradu na 14 rokov väzenia. Po prepustení z väzenia v roku 1964 pôsobil 20 rokov v Bratislave ako lekár. Spolu s Vladimírom Juklom založil v roku 1974 spoločenstvo Fatima, ktoré koordinovalo aktivity tajnej cirkvi (napríklad: náboženské krúžky študentov, vydávanie samizdatov, organizovanie púti, Sviečkovej manifestácie). V 80. rokoch spolu s V. Juklom rozvinuli činnosť Laického apoštolského hnutia, ktoré bolo základom pre neskoršie Hnutie kresťanských rodín.

16 RNDr. Vladimír Jukl (1925 – 2012), matematik, tajne vysvätený kňaz, politický väzeň. Spolu so Silvestrom Krčméry a biskupom Korcom patrili k vedúcim a najvýznamnejším postavám tajnej cirkvi na Slovensku.

Písací stroj, Olivetti Lettera 36, 70. roky 20. storočia (Zdroj: Zbierka SNM, Historické múzeum, autor fotografie: Samuel Okkel)

časopis NaS – Náboženstvo a súčasnosť¹⁷, RoS – Rodinné spoločenstvo¹⁸, alebo knihy pašované zo zahraničia, ako boli knihy väčšinou zo Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme, z Kanady alebo z Ameriky. Väčšinou sme si ich mohli vziať bez zaplatenia. Kto mal peniaze a mohol si to dovoliť, mohol aj zaplatiť, ale to bolo vo veľmi málo prípadoch, peniaze nikto od nás nevymáhal a ak sme mali nejaké rodiny alebo príbuzných a známych, pre ktorých by táto literatúra bola vyhovujúca, mohli sme zobrať aj pre nich. Často sme tu mohli získať aj vreckové vydanie Evanjelí alebo Nového zákona. Časopisy ako samizdaty sme po prečítaní posúvali ďalej, ďalšiemu študentovi.

Cez víkendy chodili študenti na výlety do okolia Bratislavy. Aké máte spomienky na tieto aktivity?

Každú nedeľu sa organizoval výlet do okolia Bratislavy, buď na Devínsku Kobylu, do Marianky, na Železnú studničku, do Devína. Vždy bol určený jeden človek, ktorý bol akoby zodpovedný za výlet. Bolo určené miesto stretnutia a hodina. Väčšinou to bolo v nedeľu poobede po 13. alebo 14. hodine, ale výlety bývali aj v ranných hodinách. Telefóny sme nemali, najmä my na internátoch, všetko sme dohodovali ústne, ale aj z bezpečnostných dôvodov. Na výlete sme sa už stretli z rôznych škôl a zoznamovali sme sa cestou, rozprávali sme sa vo dvojiciach a dohodovali sme si navzájom rôzne veci. Ak sme mali záujem s niekým sa zoznámiť, bola tu možnosť. V cieľi sme sa krátko pomodlili a vrátili sme sa domov. Nedelňý výlet končil spravidla o 18. hodine. Cieľom týchto výletov bolo skôr to, aby sme sa zoznámili s veriacimi, ktorí študovali

na iných školách v Bratislave, a súčasne aby sme boli trochu aj na vzduchu v prírode. Tieto výlety som mala rada, lebo som tam získala veľa známostí, ale aj povzbudenie, že je ešte dosť ľudí podobného zmysľania. V pôstnom období sme vo veľkom týždni organizovali v Marianke krížové cesty. Účastníkmi boli prevažne mladí ľudia, študenti, ale vlastne každý, kto mal záujem. V Marianke sme sa zhromaždili na 9. hodinu večer a pomodlili sme sa klasicky krížovú cestu aj so spevom. Po jej skončení sme sa do Bratislavy vracali pešo. Obyčajne to bolo za sviatu mesiaca, aj táto cesta mala okrem duchovného zážitku aj svoje čaro. Do Rače sme prichádzali okolo tretej hodiny ráno a po koľajniciach električky sme ešte kráčali do mesta na internáty alebo do svojich domovov.

Ďalšou kapitolou boli viacdňové výlety, rôzne stanovačky, túry, hrebeňovky. Hovorili ste mi, že ste takto „preliezli“ Malú Fatru asi trikrát, Veľkú Fatru a Nízke Tatry od Donovalov po Kráľovu hoľu. Fyzicky to asi bolo náročné, ale duchovne to muselo byť veľmi obohacujúce.

Čo vo mne zanechalo hlboký dojem a ten mi trvá dodnes, bolo to, že keď som ráno „vyliezla“ zo stanu a prešla som sa po našom táborisku, mnohí ešte boli v stanoch, ale pár našich súputníkov – boli to tí starší a skúsenejší a tí, ktorí vlastne organizovali celý tento výlet – sa v okolí v zátíši pri skorých ranných zorách a pri východe slnka modlili so Svätým písmom v ruke. To bol pre mňa hlboký zážitok a zanechalo to vo mne hlboký dojem. Hlavne preto, že v tej dobe, keď sa ľudia nemohli takto prejavovať na

17 Náboženstvo a súčasnosť bol prvým periodickým nábožensko-spoločenským samizdatovým časopisom s celoslovenskou pôsobnosťou. Rozoberal témy, ktoré súviseli s cirkvou v Československu aj vo svete. Jeho snahou bolo inšpirovať vznik ďalších samizdatov. Prvé číslo vyšlo v roku 1982 a prvú redakciu časopisu Náboženstvo a súčasnosť tvorili František Mikloško, Ján Čarnogurský a Martin Lauko.

18 Rodinné spoločenstvo bol samizdatový periodický časopis, ktorý mal za cieľ pomáhať v upevňovaní viery v rodinách. Vychádzal v rokoch 1985 – 1989. Samizdat vydával Vladimír Ďurikovič, ktorý v 70. rokoch založil Hnutie kresťanských rodín. Počas celého päťročného obdobia obálku samizdatu navrhoval a realizoval Vladimír Ďurikovič ml. Všeobecné vydateľské údaje k časopisom Rodinné spoločenstvo a Náboženstvo a súčasnosť a naskenované všetky čísla časopisov sú dostupné na: <http://www.samizdat.sk/rodinne-spolocenstvo> a <http://samizdat.sk/nabozenstvo-a-sucasnost> [cit. 2023-03-18].

verejnosti, som zistila, že sú ešte aj takíto ľudia, ktorí tak hlboko veria. Táto spomienka ma sprevádza celým životom a dodnes ma oduševňuje, najmä keď sa mi nechce a nemám chuť na duchovné veci. Iste boli aj iné momenty, ktoré som dovtedy nezažila a nasávala som ich plnými dúškami, ale tento patrilo medzi tie najsilnejšie.

Ako vyzerala organizácia tých viacdňových výletov?

Výlety organizovali skúsení študenti, niektorí už aj pracovali a všetko bolo koordinované so Silvom a Vladom. Na všetkých výletoch, na ktorých som sa zúčastnila, bol s nami aj kňaz, ktorý bol vysvätený tajne, označovali sme ich ako kňazi vo výrobe. Bol vypracovaný podrobný zoznam vecí, ktoré sa odporúčali zobrať si so sebou na výlet. Ja som mala tiež také zoznamy, jeden sa volal „Turistická skupina Rigoletto“. Každý účastník výletu sa záväzne prihlásil, bol nám daný dátum, miesto a hodina, do ktorej sa bude čakať, lebo hneď v prvý deň, väčšinou po 15. hodine sa už išlo do prírody a spali sme niekde v prírode v stanoch. Pamätám si, že sme sa stretali v sobotu, raz v Zázrivej – Bielej, potom pod Martin-skými hoľami, na Donovaloch, v Tatranskej Štrbe. Všetky informácie sme dostali osobne v Bratislave. Žiadne telefonáty, žiadne listy. A stretli sme sa.

Pamätáte si na nejaký konkrétny výlet, napríklad váš prvý?

Ja som bola na takomto výlete po prvýkrát po druhom ročníku na vysokej škole a to bolo v roku 1975. Pozvala ma naň Marika z Nových Zámok, tiež študentka ekonómie. Bola asi o dva ročníky vyššie. Na tento výlet mám veľmi dobré spomienky, lebo ako som s odstupom času ocenila, boli na ňom veľmi významné osobnosti, ktoré mi veľa dali. Prvý týždeň sme robili hrebeňovku a spali sme v stanoch. Putoval s nami aj Silvo, tam som sa s ním zoznámila. Bolo nás asi tridsať. Silvo však cez deň s nami nešiel, išiel oddelene za nami možno kilometer, možno viac. Bezpečnostné opatrenia sme dodržiavali v najvyššej

Stretnutie na chalupe pri Partizánskom, sprava: tajný biskup J. Ch. Korec, Eliška Greždová, Emília Turičíková, Viliam Karľa, 80. roky 20. storočia (Zdroj: Archív E. Gazárkovej)

možnej miere. Vždy sme sa snažili utáboriť blízko nejakého prírodného zdroja vody, buď pri potôčku, alebo studničke. Ráno sme si podľa možnosti urobili hygienu a zbalili sme si stany a ruksaky. Na každý deň bola určená duchovná a stravovacia služba. Každá služba mala dvoch členov, podľa toho, ktorí dvaja sa dohodli. Stravovacia služba musela pripraviť pre všetkých raňajky, a pritom aj odhadnúť, koľko potravy sa zje. Na začiatku výletu sme spravili taký prieskum, aké konzervy, cestoviny, ryžu a paštéty máme. Tí dvaja, ktorí mali službu, pripravovali buď zo svojich zásob, alebo potom požiadali ostatných o doplnenie. Ráno museli spraviť oheň, pripraviť jedlo pre celú skupinu a navariť čaj. Vo výbave sme mali hliníkové kotlíky o objeme asi 4-5 litrov aj s vrchnákmi, ktoré slúžili ako panvica. K tomuto patrila ešte obracačka, ktorá slúžila aj ako varecha. Jedlo sme konzumovali z ešusov, ktoré boli hliníkové, rovnako aj lyžice. Čaj sme si robievali aj z čerstvých lístkov čučoriedok, malín a z výhonkov ihličia. Ten čaj voňal a chutil vynikajúco. Varievali sme si ho najviac k večeri. Na raňajky sa jedával obyčajne chlieb natretý paštétou, niekedy bola k tomu

aj cibuľa a veľmi vzácny bol lekvár alebo džem.

Prečo bol džem vzácny?

Vzácny preto, lebo každý deň sme mali na raňajky paštétu. Rozdiel bol len v tom, či bola hydínová alebo bravčová. V takých podmienkach vysoko v horách ďaleko od civilizácie iná možnosť ani nebola. Džem bol vzácnym spštením jedálneho lístka. Mnohým to ani nenapadlo zaradiť ho do zásob a prenos sklenených pohárov bol riskantný pre vyššiu možnosť rozbitia v ruksaku. Konzervy a ostatná výstroj bola dosť ťažká a objemná pri denných túrach, keď sme kráčali do kopcov a prekonávali výškové rozdiely. Dievčatá boli menej zdatné a veľa toho neuniesli. Viem podľa seba. Chlapci boli vždy veľmi obetaví a ochotní a častokrát nám, hlavne pri veľkých stúpaniach, pomáhali s nosením ruksakov. Ráno sme sa museli vždy poriadne najesť, lebo ďalšie teplé a výdatné jedlo bolo až podvečer. Po raňajkách bola spoločná modlitba, ktorú mala na starosti duchovná služba. Vybrali text z evanjelia, ktorý sme si nahlas prečítali, pomeditovali o ňom vo chvíli ticha, a potom sme povedali nahlas svoje modlitby, úvahy, myšlienky, povzbudenia. Svätú omšu sme mávali cestou niekde na čistinke obyčajne na pni spileného stromu alebo na väčšom kameni. Na obed sme vždy postáli a modlili sme sa modlitbu „Anjel Pána“. Cestou sme sa po dvojiciach alebo po skupinkách rozprávali, zoznamovali, debatovali, pokiaľ nám to náročnosť terénu dovoľovala. Veľa sme spievali. Mali sme spevníčky rozmnožené na písacom stroji a učili sme sa nové krásne piesne. Na mojom prvom výlete sme si vytvorili spevácky zbor, bol s nami jeden chlapec, ktorý nás naučil spievať štvorhlasne pieseň „Ó Pane, zostaň s nami“. Vedeli sme ju spievať veľmi pekne, ale aj iné piesne. A spievali sme naozaj veľa. Na každý deň sme mali naplánovanú trasu, ktorú sme mali prejsť a miesto, kde sa utáboríme na noc. Po príchode na to miesto sme začali rozkladať stany, zháňať drevo na táborák a na prípravu

večere alebo obedo-večere. V tomto čase sme jedávali polievku uvarenú zo sáčkov, ryžu, častejšie kolienka, lebo tie sa jednoduchšie uvarili a mäso z konzervy. Sáčkovú polievku, kolienka a mäso z konzervy som potom po celý rok nemohla ani vidieť. Dodnes si pamätám, že raz mal stravovaciu službu Peter Zahoránsky¹⁹ neviem ešte s kým. A veľkým spretením bolo, že namiesto kolienok nám uvaril ryžu. Pre celé osadenstvo a bola výborná. V duchu som sa hanbila, lebo on bol chlapec, vysokoškolák, medik (neviem, či vtedy už bol lekár) a vedel tak vynikajúco variť a v takýchto podmienkach v prírode a pre také množstvo ľudí. Ja ako dievča by som to mala zvládnuť bez problémov. Nemala som však ani šajnu, ako sa napríklad varí ryžu. V duchu som túto jeho zdatnosť obdivovala. Po večeri sme spoločne sedávali pri ohni, pred večierkou ešte duchovná služba zabezpečila spoločnú večernú modlitbu a rozišli sme sa na spánok.

Na ten môj prvý výlet – hrebeňovku – mám najkrajšie spomienky, možno preto, že ako nováčik som požívala od iných ohľaduplnosť, ale ako som aj neskôr zistila, zišla sa tam elita ľudí z prostredia, v ktorom som sa aj neskôr pohybovala. Napríklad Silvo Krčméry, Peter Zahoránsky, Maroš Javorský, Ľubica Vevurková, Marika z Nových Zámkov, Kamil Kutarňa²⁰, kňaz otec Slamka.²¹

Máte z týchto pobytov v prírode aj nejakú vtipnú príhodu?

Raz na jednom výlete nás lesníci ubytovali v chate vysoko v horách na Roháčoch, myslím, že na konci Spálenej doliny. Po toľkých ľuďoch, ktorí sme tam boli ubytovaní, bolo aj dosť odpadkov, najmä z kuchyne. Stalo sa, že keď sme končili, v posledný deň náš kňaz – bol s nami jezuita otec Anton²², mal dolu zaparkované auto a rozvážal ostatných k vlaku alebo autobusu. Na chate sme zostali štyria. Ja, ešte dve dievčatá a Aurel Štefko²³, volali sme ho Relo. My sme mali poupratovať a zanechať v chatke poriadok. Ako sme sa balili, zistila som, že mám v plecniaku ešte dva pecne chleba. Tak som vybehla von, že ich položím kúsok za chatku pre jelene alebo medvede. Ako som sa mihla, keď som vybehla spoza chatky, zrazu asi päť metrov predomnou medveď, hneď sa postavil na zadné. Položila som rýchlo chleby na zem a utekala som s nadšením a volala som na ostatných: „Medveď je tu, medveď je tu!“ Ja som sa tešila, kým oni zostali zhrození a pozerali na mňa, či som v poriadku. Viac s nimi nebola reč. Upratovanie sme ukončili narýchlo, oni pobrali plecniaky na plecía a švihali preč, ani okná nepozatvárali. Chvatne som to urobila potom ja, zamkla som a ponáhľali sme sa odtiaľ preč, ale medveď sa za nami nepobral. Aj takéto zážitky okrem duchovných sme mali my, ktorí sme sa z mesta vybrali na chvíľu do hôr.

Viem, že so spomenutým otcom Antonom ste mávali aj duchovné obnovy. Hovorili ste o ňom ako

o kňazovi vo výrobe. Čo to presne znamenalo a s akými kňazmi vo výrobe ste sa ešte na duchovných obnovách stretávali?

Pred veľkými sviatkami, teda pred Veľkou nocou a pred Vianocami sa organizovali duchovné obnovy. Boli jednoduchové a vykonávali sa v nejakej rodine v byte. Zišlo sa nás tam asi dvanásť študentov. Vždy sa robil vopred prieskum a záväzne sme sa prihlásili na určený deň a termín. Obnovy dával vždy nejaký kňaz vo výrobe, teda kňaz, ktorý tajne vyuštudoval a bol tajne vysvätený, len nemohol verejne vykonávať pastoráciu a kňazskú činnosť, lebo na to nemal štátny súhlas. Vykonával normálne zamestnanie v úrade alebo v nejakom podniku. Vystupovali medzi nami pod pseudonymom. Ja si pamätám na Mirka Kyselu²⁴, Jožka Garaja – lazaristu²⁵, Augustína Minárika, ktorého sme poznali ako otca Antona a Petra Filipoviča, ktorého sme poznali ako otca Petra. Otec Anton bol jezuita a otec Peter bol kapucín. Duchovná obnova začínala úvahou, potom bolo silencium, teda zachovávali sme ticho a meditovali sme na tému prednášky, poprípade sme sa mohli porozprávať s kňazom alebo sa vyspovedať. Obnova končila svätou omšou. Bola to vždy taká príprava na prežívanie veľkých cirkevných sviatkov.

V takomto podobnom duchu sa konali aj duchovné cvičenia?

Duchovné cvičenia boli trojdňové a vykonávali sa buď v nejakej chate

19 MUDr. Peter Zahoránsky, SJ (1950), lekár, röntgenológ, exercitátor, v rokoch 1994 – 2008 bol riaditeľom Vydavateľstva Dobrá kniha v Trnave. Do spoločnosti Ježišovej ho prijali v roku 1974. V roku 1983 bol biskupom Petrom Dubovským tajne vysvätený za kňaza. Zúčastňoval sa na aktivitách tajnej cirkvi (viedol duchovné cvičenia, vysluhoval sviatosti, distribuoval náboženskú literatúru).

20 Kamil Kutarňa, SBD (1951), salezián, absolvoval tajné štúdium teológie, tajne vysvätený v roku 1983.

21 Mons. Jozef Slamka (1941 – 2018), organizátor náboženského života, dlhoročný trnavský dekan (1981 – 1995). V 90. rokoch pracoval v Slovenskej katolíckej charite v Bratislave. Venoval sa práci s mládežou. V Trnave inicioval záchranu historických pamiatok.

22 Krycie meno tajne vysväteného kňaza Augustína Minárika, SJ.

23 Aurel Štefko, SJ (1950 – 2011), kňaz, lekár, docent teológie. Rehoľnú a kňazskú formáciu absolvoval tajne, popri civilnom zamestnaní.

24 Ing. Miroslav Kysela, SBD (1924 – 2005). Po Barbarskej noci bol deportovaný do Šaštína, potom do Podolínce, 1950 – 1953 bol v pracovných vojenských táboroch. V roku 1951 bol tajne vysvätený za kňaza. Popri civilnom zamestnaní sa venoval mládeži a tajne pripravoval adeptov na kňazstvo.

25 Jozef Garaj, CM (1949), misionár.

mimo Bratislavy, alebo v byte. Ja som sa na jednom takom duchovnom cvičení zúčastnila v byte otca Petra v Dúbravke. Byt bol trojizbový a na duchovnom cvičení sme sa zúčastnili len samé dievčatá. Pokiaľ ide o stravovanie, museli sme si spraviť kompletný jedálny lístok a nakúpiť potrebné potraviny. Potom sme určili dve dievčatá, ktoré budú pripravovať jedlo. Kňaz, ktorý viedol duchovné cvičenie prišiel do bytu ráno a na večer byt opúšťal. Začínali sme v piatok podvečer svätou omšou a prednáškou, v sobotu sme mali tri alebo štyri prednášky, medzi nimi sme mali voľno a meditovali sme na danú tému alebo sme si mohli vykonať svätú spoveď. Po celý čas sme dodržiavali silencium, teda nerozprávali sme nahlas, ale aj medzi sebou sme sa rozprávali len o nevyhnutných veciach. Duchovné cvičenia končili v nedeľu poobede svätou omšou. Vykonávali sa aj mimo Bratislavy na chalupách alebo chatách veriacich rodín. Boli sme napríklad na duchovných cvičeniach na chalupe, ktorú vlastnila rodina Vlada Ďurikoviča²⁶ na Záhorí.

Vysokú školu ste ukončili v roku 1978. Pokračovali ste ďalej v stretávaní sa s okruhom vašich priateľov, ktorých ste spoznali v rámci vysokoškolských krúžkov?

Po skončení vysokej školy som nastúpila do práce v obchodnom podniku Slovopap. Od nástupu do zamestnania som sa intenzívne venovala prepisovaniu textov. Písaniu som venovala všetok voľný čas. Spočiatku som ešte chodievala do krúžkov na stretnutia a na výlety aj na hrebeňovky, ale postupom času ma písanie pohltilo

a videla som potrebu vykonávať túto činnosť, tak som od ostatných aktivít upustila. Bolo to aj z toho dôvodu, aby som nebola moc na očiach. Otec biskup bol o všetkom dôkladne informovaný a on mi odporučil, aby som sa čo najmenej ukazovala na verejnosti, aby si ma eštebáci nevšimli. Odporučil mi, aby som pracovala čo najviac v skrytosti. Niekedy mi to ťažko padlo, lebo ma to lákalo von medzi mladých ľudí. Pamätám si, že aj na veľkej púti, ktorá sa konala pri príležitosti osláv príchodu sv. Cyrila a Metoda na Velehrade²⁷ som sa nemohla zúčastniť. Snažila som sa to pochopiť a obetovala som to na dobrý úmysel, ale prežívala som to ťažko.

Podme sa pozrieť už na samotné prepisovanie textov na písacom stroji.

Keď som začala pracovať, bývala som u jednej staršej panej, už dôchodkyne. Tam som mohla písať texty len keď ona nebola doma, a to bolo v nedeľu. Akonáhle odišla z bytu, som písala až do večera. Toto trvalo osem mesiacov. Potom v apríli 1979 som získala byt v Lamači a tam som už naplno mohla začať písanie. Spočiatku som písala na mechanickom stroji Consul. Neskôr otec biskup zabezpečil kúpu kufríkového elektrického písacieho stroja japonskej výroby Chevron. Bolo možné ho kúpiť len v Tuzexe²⁸ a stál 1 000 bonov. Na čiernom trhu sa jeden bon predával za 4 až 5 Kčs²⁹. Bol to kufríkový stroj, ktorý mi v porovnaní s mechanickým Consulom veľmi uľahčil prácu. Vtedy som prepisovala texty cez desať kópií a nemusela som tak silno udierať do klávesov, aby bolo písmo rovnomerne zafarbené a dobre

čitateľné. Riadkovanie som na novom stroji ovládala len malíčkom. Samotné písanie bolo výkonnejšie, ale predsa len bol to kufríkový stroj, ktorý nebol konštruovaný na takúto záťaž, ale na tú dobu bol veľkým prínosom. Musela som dávať väčší pozor pri písaní, lebo stačil nepatrný pohyb a písmeno bolo ťuknuté na papier.

Na písanie sme používali letecký alebo priekleповý papier. Pri použití leteckého papiera sa mohlo vyhotoviť desať kópií, ktoré boli dostatočne čitateľné, aj posledná desiata kópia. Pri použití priekleповého papiera sa mohlo vyhotoviť len osem kópií, pričom tá posledná kópia už bola ťažšie čitateľná, lebo písmená boli rozmazané. Rozdiel bol v gramáži papiera. Jeden meter štvorcový leteckého papiera bol o tri gramy ľahší ako rovnako veľký priekleповý papier. Kópie sa vyhotovovali tak, že medzi dva hárky sa vložil jeden hárok uhlového papiera, až sa takto naskladalo desať hárkov leteckého papiera a medzi nimi boli vložené uhlové papiere. Bolo treba dávať pozor, aby sa uhlové papiere správne vložili tou stranou, ktorá farbila, lebo potom by sa text nebol dostal na ďalší papier, ale by sa otláčal opačne.

Na všetko to prepisovanie ste minuli asi veľa papiera. Kto a kde ho zabezpečoval?

Pri vyhotovovaní desiatich kópií z každej knihy bola aj značná spotreba už spomínaného kancelárskeho leteckého papiera. Kúpovali sme ho v balíkoch, bol balený myslím, že po 500 kusov v jednom balíku. Keď som chodila po uliciach mesta, nepozerala som do výkladov s odevmi

26 Doc. RNDr. Vladimír Ďurikovič CSc. (1941 – 2021), matematik, vysokoškolský pedagóg, zakladateľ Hnutia kresťanských rodín, významná osobnosťou katolíckeho cirkevného života na Slovensku.

27 Púte, ktorá sa konala 7. júla 1985 na moravskom Velehrade, sa podľa odhadov zúčastnilo 150 000 – 200 000 ľudí. Keď komunistickí predstavitelia chceli túto cirkevnú slávnosť vyhlásiť za mierové zhromaždenie, prítomní veriaci ich vypískali.

28 Názov Tuzex je odvodený zo slov tuzemský export. Išlo o tzv. podnik zahraničného obchodu, v ktorom sa dali kúpiť aj nedostupné zahraničné potraviny, kozmetika, džínsy a dokonca aj automobily. V Tuzexe sa platilo špeciálnymi poukážkami nazývanými bony.

29 Koruna československá bola mena, ktorá platila v Československu od roku 1918. V období prvej republiky bola oficiálna skratka Kč, od roku 1945 Kčs.

alebo topánkami, ktorých síce nebolo vtedy veľmi veľa, ale pozerala som po papiernictvách a tam, či nemajú náhodou letecký papier. Keď mali, tak som kúpila, koľko som bola schopná odnieť domov. Keď sme boli dve³⁰, tak predavačky nám poskytli kartónovú škatulu a do tej sme zobrali toľko balíkov papiera, koľko mali a koľko sme boli schopné odnieť. Boli sme odkázané len na mestskú dopravu, ale aj takýmto spôsobom sme to teperili domov do bytu. Letecký papier nebolo možné bežne dostať v maloobchode, pretože podniky ho kupovali cez veľkoobchod a pre bežné obyvateľstvo ho v obchodoch nebolo treba také množstvo. V podnikoch sa letecký papier veľmi nevyužíval, lebo na vyhotovenie dvoch alebo troch kópií vyhovoval bežný kancelársky papier. Preto sme mali ako jednu z úloh zháňať ho. Zainteresovali sme do toho aj svojich známych, hlavne chlapcov študentov, ktorí uniesli ťažší náklad ako my, dievčatá. Nákupy papiera vždy financoval otec biskup, peniaze nám dával vopred. Financoval všetky výdavky, ktoré súviseli s písaním, napríklad opravu a údržbu písacích strojov.

Viem, že ste písali rýchlo a dobre. Keď ste sa náhodou pri preklepávaní na písacom stroji pomýlili, ako ste opravovali chyby? Také ľahké ako teraz, keď píšeme na počítači a stačí stlačiť Backspace, to asi nebolo.

Keď som sa pri písaní pomýlila, preklepla som nesprávne napísané písmeno správnym a pokiaľ sa dalo, ešte kým boli papiera v stroji, som to, čo nebolo správne, vyškrabala žiletkou na všetkých kópiách, alebo som nesprávne písmeno vygumovala, pokiaľ to išlo a ťukla som správne. Ak sa chyba vyskytla ku koncu stránky, poznačila som ju ceruzkou na pravom okraji papiera a snažila som sa to upraviť až po vytiahnutí papierov zo stroja. I toto bolo náročné na čas, ale pokiaľ bolo v mojich silách, snažila

Emília Gazárková počas Dňa samizdatu 12. októbra 2022 (Zdroj: Archív E. Gazárkovej)

som sa odovzdať bezchybné texty, lebo keď boli v texte písacie chyby, podľa mňa to znižovalo jeho úroveň. Aby som písala bezchybne, musela som sa poriadne sústrediť. No keď som písala celý deň, v poobedňajších hodinách sa už dostavila únava a chybivosť bola väčšia. Opravu chýb som nechávala na koniec práce, keď už bolo všetko napísané a pomáhali mi pri tom aj moje kamarátky, ktoré som zapájala do záverečných prác, ktorými bolo nielen opravovanie chýb, ale aj

triedenie a skladanie stránok do knihy. Triedenie znamenalo, že hotové strany v desiatkach výtlačkov som skladala do škatule, a keď bola celá práca napísaná, kompletizovali sme výtlačky. Vzniklo tak desať výtlačkov jednej knihy. Tie sme potom ešte predierovali dierovačom, to bol taký strojček, do ktorého sa mohlo naraz vložiť asi päť papierov a tie sa predierovali v strede ľavého okraja a potom sa vložili do obalov, väčšinou do rýchloviazáčov.

Z rozhovoru so sestričkou Mariannou som sa dozvedela, že biskup Korec mal svoje myšlienky napísané rukou na malých lístkoch, ktoré boli poukladané v škatuliach od topánok. Tieto lístky ste prepisovali?

Otec biskup mal svoju metódu písania. Čítal veľmi veľa literatúry aj v cudzích jazykoch, v nemčine, angličtine aj vo francúzštine. Poznámky si robil na lístočky formátu A6, teda veľkosti malej obálky. Tie potom skladal do kapitol a kapitoly spojil do jedného zväzku previazaného motúzom a uložené boli v škatuliach od topánok. Ako sa on sám vyjadril, od mladosti mal určité témy, ktorým sa venoval a ku ktorým chcel napísať knihy, a podľa toho si vyberal aj literatúru, ktorú študoval. Ja som spočiatku prepisovala tieto lístočky takým spôsobom, že otec biskup nahovoril text z týchto lístkov na magnetofónovú pásku a ja som hovorené slovo z pásky prepisovala na stroji. Šikovní chlapci vyhotovili také šlapátko, ktoré som napojila na magnetofón a nohou som ho stlačila, keď som potrebovala zastaviť magnetofón a dopísať text. Tento spôsob písania nebol veľmi praktický, lebo obyčajne som v hlasnom klepote stroja nezachytila zreteľne slová a musela som pásku vracaať, čo ma spomaľovalo. Preto som zasa dostala ďalšiu vychytávku, a to slúchadlá na uši a písala som týmto spôsobom. Lenže keď otec biskup nahrával texty na chalupe, kde bol kozub a horel v ňom oheň, praskali v ňom polená. Praskot sa nahral na magnetofónovú pásku a ja keď som počúvala so slúchadlami na ušiach, pri zvuku prasknutia som sa strašne zlakla a išla som vyskočiť zo stoličky. Aj tento spôsob písania bol neefektívny, lebo bral otcovi biskupovi čas, aj pre mňa bol tento spôsob písania zdĺhavý a málo efektívny. Otec biskup prijal môj návrh, že budem písať rovno z lístočkov. Naučila som sa čítať jeho písmo a ďalej som už písala len týmto spôsobom.

Takto prepísané texty som písala s väčším riadkovaním, aby ich otec biskup mohol korigovať a upraviť do finálnej podoby. Po tejto úprave sa už písali načisto. Spočiatku som nielen písala z lístočkov, ale vyhotovovala som po ich úprave aj hotové výtlačky.

Z toho prepisovania vás museli chrbáť a krk poriadne bolieť. Do múzea ste nám teraz venovali jednu z pomôcok, ktorú ste využívali.

Bol to stojan, ktorý som si pripevnila na stôl, mohla som si naň položiť papier, z ktorého som čítala. Malo to svoju výhodu v tom, že som nemusela mať vykrútenú hlavu nabok na stôl a nebolel ma krk. Mohla som sedieť vzpriamene. Malo to svoj význam, lebo ja som takto prepisovala texty na písacom stroji pätnásť rokov – až do roku 1990.

Do múzea ste nám okrem stojana venovali aj kufrikový písací stroj Olivetti Lettera 36. Povedzte mi viac o tom stroji. Aký má príbeh?

Viem, že tieto stroje boli dva. Jeden som dostala ja a jeden Eliška. Zabezpečil nám ich otec biskup a dodávku sprostredkoval Ferko Mikloško. Pokiaľ viem, poznal jednu pani z Nemecka, myslím, že z NSR, ktorá tieto stroje a ešte aj iné veci prepašovala na Slovensko.

Stroje však mali nemeckú klávesnicu a bolo potrebné ich upraviť. Úplnou náhodou som sa poznala s jedným pánom, ktorý pracoval v malom podniku na Blumentálskej ulici. Ak sa dobre pamätám, ten podnik sa volal Planografia. Tomuto pánovi som nosila aj predchádzajúci písací stroj Chevron, ktorý mi udržiaval, vyčistil ho a premazal. Bol veľmi šikovný, ochotný a diskretný. Nosievala som ho k nemu niekoľkokrát v roku. Nevieť už, kde som zohnala potrebné typy písmen, ktoré bolo treba vymeniť. Tieto typy som pánovi odovzdala a on pomocou nich tieto písacie stroje upravil na slovenskú klávesnicu.

Pani Eliška Grežďová, ktorú ste spomenuli, Vám začala v roku 1981 pomáhať pri prepisovaní. Ako ste mali to prepisovanie rozdelené?

Najbližší okruh mojich priateľov veriacich (boli to hlavne študenti) vedel, akou činnosťou sa zaoberám a raz mi dovedli Elišku Grežďovú³¹, ktorá vtedy študovala techniku hry na nástroj v piatom ročníku na konzervatóriu. Po skončení štúdia bola učiteľkou hry na akordeón v ľudovej škole umenia. Ona sama cítila potrebu pomôcť v tejto oblasti a prejavila záujem, že by sa chcela naučiť prstoklad písania na stroji a chcela mi pomáhať pri prepisovaní textov. Požičala som jej knihu Technika administratívy, podľa ktorej sme sa učili písanie na stroji na strednej ekonomickej škole. Dala som jej potrebné inštrukcie a ona sa veľmi rýchlo a šikovne naučila techniku písania na stroji prstokladom. Po nadviazaní spolupráce s Eliškou som sa venovala už len prepisovaniu z lístočkov a texty upravené otcem biskupom načisto prepisovala Eliška. V druhej polovici osemdesiatych rokov už aj rozmnožovacie prístroje boli na vyššej úrovni a naskytila sa príležitosť, že texty, ktoré písala Eliška načisto v desiatich vyhotoveniach, dali sa rozmnožovať efektívnejšie ako ďalším prepisovaním. Prepisovalo sa naďalej po celom Slovensku, ale týmto rozmnožovaním sa získalo viac výtlačkov a bola možnosť zmenšiť formát A4 na A5. Mali sme kontakt na jedného pána, ktorý zobral od nás text, ktorý bolo treba rozmnožiť, a povedal kedy, kde a o kolkej ho treba čakať. O tomto pánovi viem len toľko, že býval niekde na Záhorí. Niektorí z nás, boli to aj chlapci, ale aj Eliška, na dohodnutom mieste čakal s dvomi veľkými cestovnými taškami, pán prišiel, odovzdal dve plné tašky a dve prázdne zobral. Všetko sa udialo takmer bez slova a čo najrýchlejšie. Plné tašky sa potom odniesli do určitého bytu, tam sa ich obsah vyložil do skriňa a chodili sme tam potom triediť

31 Eliška Grežďová v súčasnosti vyučuje hru na akordeón a hudobnú náuku na ZUŠ Jozefa Kresánka v Bratislave.

alebo teda kompletizovať z výtlačkov knihy. Ja som pravidelne nechodila takto preberať výtlačky, len vtedy, keď bolo treba zastúpiť Elišku. Nebolo to veľmi jednoduché, tašky boli poriadne ťažké. V pracovné dni som chodievala na svätú omšu na 6. hodinu ráno ku Kapucínom. Tam nás chodievalo viac a zvykli sme si tam odovzdávať informácie osobne. Ak vyšiel čas, ešte sme zašli do predajne lahôdok, ktoré sa nachádzali v blízkosti kostola. Tam sme sa naraňajkovali alebo sme si kúpili niečo na jedenie so sebou do práce. Po skončení pracovnej zmeny som sa ponáhľala domov a písala som. Každú voľnú chvíľu som venovala písaniu aj cez týždeň. Písavala som do desiatej večer. Nie dlhšie, aby keď už ľudia nepozerajú televíziu a ukladajú sa k spánku, nebolo po bytovke počuť klepot stroja a aby si to nezačali susedia všímať. Pod strojom som mala položenú ešte hrubú filcovú podložku a rôzne tlmiace veci, aby sa rezonovanie pri písaní čo najmenej prenášalo do okolia. Písaniu, okrem upratovania, som venovala celú sobotu, niekedy aj nedeľu. Dovolenky som po celý ten čas využívala buď na pomoc rodičom, alebo na písanie. Rodina o tejto mojej aktivite veľmi nevedela. Niečo tušili, ale z bezpečnostných dôvodov som sa o tejto činnosti doma nezmieňovala. Moji súrodenci očakávali, že budem viac pomáhať rodičom, nakoľko som bola slobodná. Preto sme mávali medzi sebou aj nedorozumenia. K rodičom som chodievala jedenkrát v mesiaci, očakávalo sa odo mňa, že budem chodiť každý víkend. Stalo sa tak až po revolúcii, keď som zanechala prepisovanie textov.

Rodina sa o vašej činnosti dozvedela až po revolúcii? Ako potom reagovali?

Ja som sa doma v rodine o mojej činnosti v krúžkoch alebo o písaní samizdatov nikdy otvorene a priamo nevyjadrovala. Rešpektovala som usmernenia otca biskupa a hovorila som len o nevyhnutných veciach a aj to len hmlisto. Nemala som záruku, že sa nejaká informácia nevyzradí. Po revolúcii som sa o tom nevyjadrovala, nebol na to dôvod. Otázky okolo toho, ako využívam voľný čas, prichádzali na pretras len vtedy, keď sme sa rozprávali o starostlivosti o rodičov. Po nežnej revolúcii som postupne končila s písaním a mohla som sa naplno starať o rodičov. O mojej činnosti za totality sa už v rodine veľmi nehovorilo. Nebol na to dôvod ani záujem a ja som túto tému neotvárala.

Spomínali ste, že okrem textov, z ktorých vznikali samizdaty, ste písali pre biskupa Korca aj listy.

Áno, písavala som aj listy, ktoré adresoval prezidentovi republiky G. Husákovi³² alebo Československej televízii, alebo iným verejným inštitúciám. Napríklad listom adresovaným Československej televízii reagoval na päťdielny seriál s názvom „Križ v osídlach moci“, ktorý vysielala v marci 1989, a jeho zámerom bolo zosmiešnenie, irónia a sarkazmus na biskupov, kňazov a veriacich na Slovensku a celú Cirkev na čele s pápežom. Tento list som však nepísala u seba doma, ale zavolali ma do bytu k otcovi biskupovi na Vילו-вú 7. Tam bol pripravený písací stroj, kancelársky papier, uhlový papier, tzv. kopirák a dostala som text, ktorý som tam napísala. Do bytu som prišla po práci. Bol tam aj Ferko Mikloško. Keď som text dopísala, zabalili ho do obálky a Ferko s ním utekal na poštu na hlavnú vlakovú stanicu, kde mala pošta otvorené do 21. hodiny a odoslal ho. Takto to bolo aj pri ostatných listoch.

Aj tu vidno, ako bol otec biskup opatrný a myslím, že aj keď mi dostatočne dôveroval, predsa bol pri takejto veci maximálne opatrný.

V druhej polovici 80. rokov, najmä od roku 1987, sa na Slovensku zvyšovali aktivity odporcov režimu. Zúčastnili ste sa na niektorej z vteditajších aktivít/akcií?

Nezúčastňovala som sa na žiadnej takejto akcii. Aj z dôvodu, ktorý som už spomenula. Otec biskup mi neodporúčal zviditeľňovať sa žiadnym spôsobom. Ja som to akceptovala. Na Sviečkovej manifestácii som sa nezúčastnila. Bola som odhodlaná, že na ňu pôjdem, ale rešpektovala som odporúčanie otca biskupa a nezúčastnila som sa. Bola som blízko jezuitského kostola a odtiaľ som videla, ako tam zaparkoval autobus a vyskakovali z neho ťažkoodenci a pochodovali smerom k divadlu. Napätie vládlo v spoločnosti aj v meste. Ak si dobre pamätám, študenti dostali voľno, nevyučovalo sa v ten deň, na uliciach sa sústreďovali policajti. Aj ľudia chodilo málo po meste. Vládla dusná atmosféra, očakávali sme s neistotou, ako sa to všetko vyvinie.

Všetky udalosti, ktoré sa pred Nežnou revolúciou a počas nej odohrali, sme dôsledne sledovali a navzájom sme sa o nich informovali. Počas Nežnej revolúcie som sa zúčastňovala na každom proteste, ktorý sa uskutočnil na námestí SNP a na ktorých sme skandovali heslá a štrngali kľúčmi. Vždy som tam išla po práci a domov do bytu som prichádzala medzi 22. a 23. hodinou. Boli sme veľmi oduševnení a nová situácia nás naplňovala veľkými nádejami.

Nežná revolúcia priniesla zmenu politického systému. Tajná cirkev sa odtajnila³³ a ani vy ste sa už so

32 JUDr. Gustáv Husák, CSc. (1913 – 1991), slovenský komunistický politik, v 50. rokoch politicky perzekvovaný, v 60. rokoch rehabilitovaný, v 70. – 80. rokoch 20. storočia patril k najvýznamnejším politikom normalizácie. Bol generálny tajomník KSČ, prezident ČSSR, z úradu ktorého abdikoval v decembri 1989 pod vplyvom revolučných udalostí.

33 Toto slovné spojenie použil František Mikloško v knihe rozhovorov. ŠTRASER, Ján. *František Mikloško. Rozhovory o dobe a ľuďoch*. Bratislava: Slovart, 2016, s. 94.

svojou činnosťou nemuseli ukrývať. Ostali ste s Jánom Chryzostomom kardinálom Korcom v kontakte aj po revolúcii?

Po Nežnej revolúcii sa otec biskup zapojil do pastoračie, presťahoval sa do Nítry.³⁴ V roku 1990 vzniklo vydavateľské družstvo Lúč. Pre nich som po revolúcii prepisovala rôzne texty. To už bola iná úroveň písania, lebo som dostala malý počítač Apple Macintosh. Na prepísanie textov som mala zvyčajne krátku lehotu, a tak som písavala aj v noci a keďže som chodila normálne do práce, bolo to pre mňa vyčerpávajúce. Nakoniec som túto prácu vzdala a počítač som vrátila družstvu. Pre otca biskupa som tiež prestala písať, nakoľko mal novú funkciu a navštevovala som ho len občas, niekedy raz, niekedy dvakrát do roka. Keď sa stal nitrianskym biskupom, chodili sme mu gratulovať v januári, keď mal narodeniny. Bolo nás asi osem, volal nás „Komunál“, lebo sme chodili upratovať byt v Petržalke, v ktorom býval za totality spolu s Jankom Michalom. Ak si dobre pamätám, naposledy som sa s otcom kardinálom Korcom stretla v januári

2014, keď som mu bola zagratulovať k narodeninám.

V knihe Mariána Gavendu³⁵ som našla citát, v ktorom o vás kardinál Korec povedal: „Bola bystrá, vedela po francúzsky, a tak dokázala vylúštiť aj nejaké to cudzie slovo či osobné meno. Na každej prepísanej strane nechávala dolnú štvrtinu voľnú na moje opravy, úpravy a doplnky. Za niekoľko rokov napísala tisíce strán mojich rukopisov. Bez jej obetavosti si neviem predstaviť Knížnicu viery.“ Keď som vám citát poslala, napísali ste mi, že ste o ňom nevedeli. Aké je to pre vás čítať po rokoch tieto slová?

Tých strán, ktoré som napísala za všetky tie roky, bolo okolo pätnásttisíc. Na túto činnosť som sa dala preto, že som videla potrebu ju vykonávať a našla som v nej aj určitú záľubu. Nerobila som ju s vidinou nejakej odmeny. Stačilo mi vedomie, že ľudia tie veci čítajú a ja môžem prispieť k tomu, že sa veci dejú. Bavilo ma prepisovať tieto texty a zabezpečila som si k tomu aj rôzne pomôcky ako

slovníky (napríklad česko-slovenský, taliansko-slovenský a iné) a encyklopédie. Často som ich používala, keď som mala v niečom neistotu. Venovala som tejto činnosti všetok voľný čas. Delila som ho len na starostlivosť o svojich rodičov a na písanie. Keď som mala dilemu, tak v tom, či niektorú činnosť (písanie alebo starostlivosť o rodičov) neuprednostňujem viac. Odvtedy, ako som skončila s touto činnosťou, uplynulo niekoľko desiatok rokov. Keď dnes čítam slová otca kardinála k tejto mojej činnosti, hreje ma to pri srdci, lebo som naozaj dala zo seba najviac toho, čoho som bola schopná. Na nejakú odmenu alebo pochvalu som ani nepomyslela. Dúfam v jedno, a to, že slová kladného ohodnotenia raz zaznejú aj vo večnosti, keď sa postavím pred Božiu tvár a budem skladať účty zo svojho života.

Ústav pamäti národa 12. októbra 2022 ocenil ďakovným listom a pamätnou medailou 19 žien za ich účasť na tvorbe a rozširovaní samizdatov v období neslobody. Medzi ocenenými ženami bola aj pani Emília.

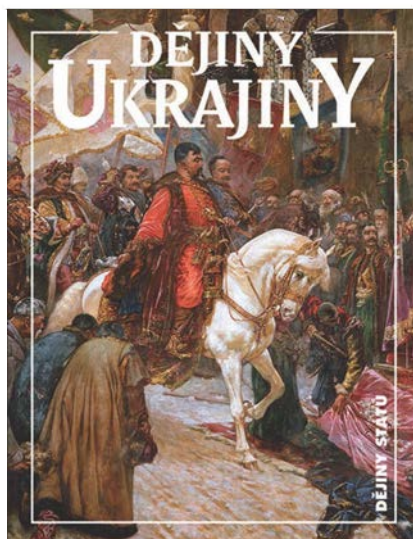
Ďakujem za rozhovor.

Ing. Emília Gazárková, rodená Turičiková (1953)

V roku 1978 ukončila štúdium na Vysokej škole ekonomickej v Bratislave. Už počas štúdia sa zapájala do aktivít tajnej cirkvi. Od roku 1975 svoju energiu vložila najmä do prepisovania rukopisných poznámok tajného biskupa Jána Chryzostoma Korca. Tejto aktivite sa popri štúdiu a zamestnaní venovala až do Nežnej revolúcie v roku 1989. Za svoj podiel na tvorbe a podpore samizdatovej literatúry bola 12. októbra 2022 ocenená Pamätnou medailou Ústavu pamäti národa. Emília Gazárková je na dôchodku a žije striedavo v Bratislave a Kolte.

34 6. februára 1990 bol pápežom Jánom Pavlom II. menovaný za nitrianskeho sídelného biskupa a diecézu spravoval do 16. júla 2005.

35 GAVENDA, Marián. *Nekonečné horizonty kardinála Korca*. Bratislava: Perfekt, 2011, s. 131.

RYCHLÍK, J. – ZILINSKYJ, B. – MAGOCSI, P. R.

DĚJINY UKRAJINY.

Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2022, 532 s.

V súvislosti s ruskou inváziou na Ukrajinu vzrástol v ostatnom období záujem o históriu tejto krajiny. Zvýšený záujem o dejiny nášho východného suseda sa pretavil aj do historických reálií vzťahov Ukrajiny a jej jednotlivých susedov. Týmto fenoménom vychádza v ústrety aj nové a doplnené vydanie publikácie *Dějiny Ukrajiny* od trojice autorov Jan Rychlík, Paul Robert Magocsi a Bohdan Zilinskij, ktoré nadväzuje na dlhšiu tradíciu knižných spracovaní dejín štátov od nakladateľstva Lidových novin. Rozdielom oproti prvému vydaniu z roku 2015 je doplnenie publikácie o udalosti, ktoré sa na Ukrajine odohrávali v rokoch 2015 až 2022. Kniha bola dokončovaná v treťom týždni rusko-ukrajinskej vojny a dianie od marca 2022 teda nezachytáva. Na dovedna 527 stranách rozdelených na predhovor, úvod, trinásť kapitol a dodatky čitateľ nadobudne vedomosti o starovekých a stredovekých dejinách na území dnešnej Ukrajiny, o inkorporácii Ukrajiny do ruského impéria, o komplikovaných dejinách Krymského polostrova či ukrajinského národného hnutia.

Z pohľadu historikov špecializujúcich sa na 20. storočie obzvlášť prínosnými sú state o neúspešnom založení samostatnej Ukrajiny po prvej svetovej vojne, živote Ukrajincov v niekoľkých štátnych útvaroch počas medzivojnového obdobia či vývoji ukrajinského nacionalizmu. Chýbať nesmie analýza vývoja od nemeckej okupácie cez opätovné začlenenie Ukrajiny do Sovietskeho zväzu až po vznik samostatnej Ukrajiny po roku 1991. Posledná riadna kapitola sa venuje česko-ukrajinským vzťahom. Za touto časťou sa v knihe objavujú prehľadne spracované dodatky s chronologickým prehľadom politického vývoja Ukrajiny, prehľadom panovníkov a štátnych predstaviteľov na území Ukrajiny, zoznamom skratiek, použitej literatúry a registrom menným a miestnym. Text je na niekoľkých miestach ozvláštnený a doplnený o obrázky a fotografie či mapy znázorňujúce politické usporiadanie dnešného ukrajinského územia v dobách minulých. Samotný jazyk publikácie robí knihu prístupnou či už historikovi tak i laikovi. Obe skupiny sa však môžu stratiť v mase historických postáv, ktoré sa v texte objavujú. Je však otázka, ako sa podobnej skutočnosti vyhnúť. V závere kvalita knihy klesá. Podstatne stručnejšie je poňatý historický vývoj sovietskej Ukrajiny v rokoch 1944 – 1991, dianie v ukrajinskom exilovom hnutí či situácia na Ukrajine od vyhlásenia nezávislosti až do začiatku ruskej invázie vo februári roku 2022. Z toho aspektu sa javí ako zbytočná záverečná kapitola zaoberajúca sa výhradne česko-ukrajinskými vzťahmi. Vzhľadom na predpokladanú cieľovú čitateľskú základňu ide o pochopiteľný počin, na druhej strane lepšie by knihu vyplnila hlbšia charakteristika dejín Ukrajiny v 20. storočí. Obdobne problematická je tiež absencia poznámkového aparátu, ktorú len čiastočne vynahrádza časť *Zoznam použitej literatúry* nachádzajúca sa na konci publikácie. Ide síce o pokračovanie praxe prítomnej v ďalších knihách z edície dejín štátov, nedokážem však nájsť žiaden dôvod, prečo by mala byť akceptovateľnou. Napriek uvedeným výhradám možno monografiu *Dejiny Ukrajiny* považovať za dielo, ktoré si

zaslúži pozornosť bez ohľadu na dianie v súčasnej Ukrajine.

Adam Bielez

LUBOMÍR HLAVIENKA – ONDŘEJ KOLÁŘ

SBOR NÁRODNÍ BEZPEČNOSTI VE SLEZSKU A JEHO PODÍL NA ŘEŠENÍ POVÁLEČNÝCH PROBLÉMŮ REGIONU 1945 – 1948

Opava: Slezské zemské muzeum, 2022, 126 s.

V roku 2022 vydalo Slezské múzeum v Opave monografiu českých historikov Lubomíra Hlavienku a Ondřeja Koláři s názvom *Sbor národní bezpečnosti ve Slezsku a jeho podíl na řešení poválečných problémů regionu*. Ako už napovedá názov, práca je venovaná prvým rokom existencie Zboru národnej bezpečnosti (ZNB), ktorý v Československu 17. apríla 1945 nahradil štátnu políciu a žandárstvo (četníctvo) v obvode ostravskej expozitúry Moravskoslezského Krajského národného výboru (česky Moravskoslezský Zemský národní výbor).

Budovanie ZNB v Českom Slezsku (skrátene Slezsku) sa od začiatku stretávalo s množstvom organizačných aj personálnych problémov. Pripomeňme, že väčšinu tamojšieho obyvateľstva tvorili

až do roku 1945 Nemci a vo východnej časti regiónu bolo výrazne zastúpené poľské etnikum. Česi mali početnú prevahu len v okresoch Opava a Bílovec. Na základe mnichovskej dohody bolo preto celé Sliezske s výnimkou Českého Těšínska pričlenené k nacistickému Nemecku a v rokoch 1938 – 1945 na tomto území neslúžili žiadni policajti a žandári českej národnosti.

Napriek týmto ťažkostiam bola v Sliezske už v priebehu júna až septembra 1945 vybudovaná základná štruktúra ZNB, ktorá zahŕňala uniformovaný, štátno-bezpečnostný a kriminálny zbor. Najvyšším orgánom týchto zložiek bolo krajinské veliteľstvo ZNB – expozitúra Ostrava. V jeho rámci pôsobili krajinské úradovne Štátnej bezpečnosti a krajinské kriminálne úradovne. Personálny stav príslušníkov ZNB v Sliezske bol spočiatku veľmi nízky. V priebehu roka 1946 sa tento problém podarilo vyriešiť príchodom nových príslušníkov, často nominantov Komunistickej strany Československa (KSČ) bez dostatočnej kvalifikácie, ako aj návratom viacerých veteránov predvojnovkej polície a žandárstva, ktorí sa po februári 1948 stali obeťami politických čistiek. L. Hlavička a O. Kolář však vzhľadom na torzovitosť zachovaných archívnych materiálov nedokázali rozsah personálnych zmien

na ostravskej expozitúre presne zhodnotiť.

KSČ sa rovnako ako v ostatných častiach obnoveného Československa snažila úplne ovládnuť bezpečnostný aparát aj v ostravskej expozitúre ZNB. Autori zdôrazňujú, že v Sliezske im pri realizácii tohto zámeru výrazne napomáhala personálna diskontinuita s predošlým obdobím. Platilo to najmä pre západné Sliezske, kde sa po nahradení pôvodného nemeckého obyvateľstva českými, slovenskými a rómskymi prisťahovalcami stala KSČ dominantnou politickou silou. V ostatných častiach regiónu museli komunisti súperiť s predstaviteľmi ďalších politických strán. Do konca roka 1947 však boli všetci velitelia ZNB v ostravskej expozitúre členmi KSČ. Táto skutočnosť sa naplno prejavila počas komunistického prevratu vo februári 1948, keď orgány ZNB v Sliezske poslušne splnili rozkazy prichádzajúce z Prahy a vykonali razie v kanceláriách Československej strany národnosocialistickej a Československej strany lidovej, pri ktorých došlo aj k nezákonným zatýkaniam.

Osobitná časť monografie je venovaná vývoju bezpečnostnej situácie v Sliezske a postojom orgánov ZNB k etnickým skupinám. L. Hlavička a O. Kolář dokladajú, že po skončení vojny

patrilo medzi priority ostravskej expozitúry vysídlenie nemeckého obyvateľstva a konsolidácia pomerov na hraniciach s Poľskom. Zatiaľ čo voči Nemcom bol plošne uplatňovaný represívny postup, poľskej minorite v Tešínsku zostali zachované občianske a národnostné práva. Osobitný problém predstavoval v tomto období zápas s nemeckou iredentou a konfrontácia s jednotkami Ukrajinskej povstaleckej armády (tzv. banderovcov) unikajúcich cez Sliezske do západných okupačných zón v Nemecku a Rakúsku. Autori sa tiež venujú fenoménu pašeráctva a bezpečnostným rizikám spojených s príchodom rómskych prisťahovalcov a českých reemigrantov z ukrajinskej Volyne. O situácii Rusínov a koexistencii ZNB s Červenou armádou na území ostravskej expozitúry sa im v dôsledku obmedzenej pramennej základne podarilo zhromaždiť iba kusé informácie.

Vzhľadom na uvedené skutočnosti nepovažujú L. Hlavička a O. Kolář výskum povojnovej činnosti ZNB v Sliezske za uzavretý. Za cieľ svojho ďalšieho bádania si vytýčili hlbšiu analýzu organizačného a personálneho vývoja bezpečnostných orgánov na úrovni jednotlivých okresov, ako aj ich pôsobenie v období rokov 1948 – 1953 a počas nastupujúcej destalinizácie.

Tomáš Klubert

VÝROČIE ÚMRTIA ANTONA SRHOLCA

Konfederácia politických väzňov Slovenska (KVPS) si 10. januára 2020 v zariadení Resoty v Podunajských Biskupiciach pripomenula siedme výročie úmrtia saleziána a kňaza, politického väzňa, disidenta, dlhoročného predsedu KVPS, filantropa a zakladateľa resocializačného centra Resoty Antona Srolca (* 12. 6. 1929, † 7. 1. 2016).

V úvode prečítala pani Morbachevová spomienky dvoch Srolcových spoluväzňov z tábora Vojna z uránových baní v Jáchymove. Osobné svedectvá na svojho predchodcu pri pamätnom reliéfe prezentovali bývalý a súčasný predseda KVPS Peter Sandtner a Peter Chromý. Za ÚPN si pamiatku A. Srolca uctil zapálením sviečky Ján Endrůdi, ktorý vyzdvihol dva úspešne sa rozvíjajúce plody jeho

Účastníci spomienky (Foto: Martin Petrik)

práce i života – KVPS a Resoty. Za samotné Resoty – resocializačnú komunitu Antona Srolca sa prihovarila ako štatutárna zástupkyňa Marta Košíková,

ktorá účastníkov stretnutia previedla po zariadení.

„Kto užil neslobodu, vie, čo je sloboda.“

Anton Srollec

MEDZINÁRODNÝ DEŇ PAMIATKY OBETÍ HOLOKAUSTU

Pri príležitosti Medzinárodného dňa pamiatky obetí holokaustu položili 27. januára 2023 veniec k pamätníku holokaustu na Rybnom námestí v Bratislave predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Jerguš Sivoš a podpredsedníčka Správnej rady Ústavu pamäti národa Marína Zavacká.

V tento deň v roku 1945 oslobodili nacistický vyhladzovací tábor Osvienčim (Auschwitz-Birkenau) príslušníci Červenej armády. V osvienčimskom vyhladzovacom tábore končili aj transporty Židov zo Slovenska vrátane jeho prvého transportu tisícky židovských dievčat a mladých žien, ktorý bol vypravený z Popradu 25. marca 1942.

Najväčšia nacistická továreň na smrť vznikla na jar 1940. Pôvodný tábor bol určený pre poľských vojnových zajatcov, zakrátko sa však začalo s jeho rozširovaním, ktoré pokračovalo až do augusta 1944. Po vstupe Červenej armády na územie dnešného Poľska začali Nemci s postupnou likvidáciou a evakuáciou tábora. Vraždenie Židov napriek tomu pokračovalo až do novembra 1944.

Rozkaz na opustenie tábora bol vydaný 17. januára 1945. Asi 56 000 väzňov bolo vyhnaných do mesta Gliwice. Odtiaľ ich vo vlakoch odvážali do ďalších koncentračných táborov. V dňoch 20. a 26. januára 1945 vyhodili Nemci do povetria osvienčimské krematóriá a plynové komory. V komplexe v tom čase ostalo približne 8 000 väzňov. Nemci ich chceli všetkých zavraždiť, ale v dôsledku chaosu a dezercii strážnikov ich zabili asi 700. Preživší väzni dokázali zorganizovať zdravotnú starostlivosť a distribúciu oblečenia a potravín z otvorených skladov.

Pietny akt pri príležitosti Medzinárodného dňa pamiatky obetí holokaustu (Foto: Ján Endrődi)

Pamätník holokaustu na Rybnom námestí v Bratislave (Foto: Ján Endrődi)

Prví sovietski vojaci, príslušníci 60. armády 1. ukrajinského frontu, vstúpili do tábora okolo 15. hodiny 27. januára. Krátko po nich dorazili do tábora aj sovietske a poľské filmové štáby.

Na návrh Izraela, USA, Ruska a Kanady vyhlásilo 1. novembra 2005 Valné zhromaždenie OSN 27. januára za Medzinárodný deň pamiatky obetí holokaustu.

35. VÝROČIE KONANIA SVIEČKOVEJ MANIFESTÁCIE

Ústav pamäti národa spoluorganizoval sériu podujatí pri príležitosti 35. výročia Sviečkovej manifestácie, ktorá sa konala pod záštitou prezidentky Slovenskej republiky Zuzany Čaputovej.

Podujatia sa uskutočnili v dňoch 23. až 26. marca 2023 v Bratislave, v dňoch 13. až 17. marca 2023

v Štrasburgu a 29. marca 2023 v Bruseli.

V Štrasburgu bola v priestoroch Európskeho parlamentu 13. až 17. marca inštalovaná výstava o Sviečkovej manifestácii z produkcie Ústavu pamäti národa. Zapožičanie výstavy iniciovala slovenská europoslankyňa Miriam Lexmann, ktorá vernisáž výstavy 14. marca

2023 aj uviedla. S príhovormi vystúpili český europoslanec Alexandr Vondra, poľský europoslanec Jan Olbrycht, maďarský europoslanec György Hölvényi, predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Jerguš Sivoš, podpredseda Fóra kresťanských inštitúcií Pavol Kossey a historik Ján Šimulčík.

Europoslankyňa Miriam Lexmann (Foto: Peter Jašek)

Predseda Správnej rady ÚPN Jerguš Sivoš (Foto: Peter Jašek)

SPOMIENKA NA OBETE KOMUNIZMU V NÁRODNEJ RADE SLOVENSKEJ REPUBLIKY

V piatok 3. marca 2023 sa pri pamätnej tabuli účastníkom protikomunistického odboja vo vestibule Národnej rady Slovenskej republiky uskutočnila pietna spomienka na obete komunizmu pri príležitosti výročia komunistickeho prevratu vo februári 1948. Vence a kvety k pamätníku položili

a príhovory predniesli podpredseda národnej rady Gábor Grendel, predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Jerguš Sivoš, generálny biskup Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku Ivan Elko, pomocný biskup Bratislavskej arcidiecézy Jozef Halko a zástupcovia politických väzňov.

Jerguš Sivoš vo svojom príhovore vyzdvihol myšlienku spolupatričnosti v rámci požiadaviek Sviečkovej manifestácie: „Hoci sa manifestácia organizovala v prostredí kresťanského disentu, jej iniciátori zaradením požiadavky dodržiavať popri náboženských slobodách aj ľudské práva podali ruku všetkým občanom bez rozdielu náboženského vyznania a presvedčenia.“

Na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave bola verejnosti od 15. marca do 3. apríla 2023 prístupná exteriérová výstava o Sviečkovej manifestácii.

Výstava zachytávala nielen priebeh manifestácie a brutálny zásah bezpečnostných síl, ale aj širší dobovo-spoločenský kontext, v ktorom sa konala. Priblížovala spoločensko-politické pomery v Československu v druhej polovici 80. rokov aj perzekúcie, ktorými komunistický režim prenasledoval katolícku cirkev. Osobitné panely boli venované aktivitám zahraničných Slovákov či pôsobeniu tajnej cirkvi ako hlavnej súčasťi disentu na Slovensku. Pozornosť bola venovaná aj osobnostiam, ktoré Sviečkovú manifestáciu pripravovali, ale návštevníci sa mohli zoznámiť aj s tvármi predstaviteľov komunistického režimu, ktorí sa podieľali na potlačení manifestácie.

V Pistoriho paláci sa 23. marca konala projekcia dokumentárneho filmu Sviečková manifestácia z produkcie Ústavu pamäti národa spojená so svedectvami aktérov historických udalostí v spolupráci s občianskym združením Post Bellum. Po filme nasledovala diskusia s účastníkmi manifestácie a historikmi ÚPN.

Predseda Správnej rady ÚPN Jerguš Sivoš (Foto: Michal Miklovič)

Pamätná tabuľa účastníkom protikomunistického odboja vo vestibule Národnej rady SR (Foto: Michal Miklovič)

Sivoš pripomenul, že komunistický režim hneď po uchopení moci začal realizovať politické procesy a zriaďovať pracovné tábory, do ktorých boli zaraďovaní ľudia pre svoj sociálny pôvod, slobodné myslenie či vierovyznanie. Vo svojom príhovore tiež poďakoval veteránom protikomunistického odboja, ktorí svojou aktívnou činnosťou

prispeli k pádu komunistického režimu a k znovunastoleniu demokracie. Ivan Elko prečítal Vyhlásenie členských a pozorovateľských cirkví a náboženských spoločností Ekumenickej rady cirkví v Slovenskej republike k 75. výročiu nástupu komunizmu k moci v Československu. Podľa Jozefa Halka bol komunizmus pseudonáboženstvom,

ktoré chcelo budovať raj na zemi, ale aj hnedá aj červená totalita dokázali, že vždy, keď človek chcel budovať raj na zemi a človek sa chcel stať Bohom, z raja sa stalo peklo a z lásky prenasledovanie a nenávisť. Svoje spomienky na komunistický režim prítomným priblížili bývalí politickí väzni Branislav Tvarožek a Ladislav Lampert.

PAMIATKA OBETÍ KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

Ústav pamäti národa si uctil pamiatku obetí komunistického režimu pietnou spomienkou 22. februára pri Pamätníku obetí komunizmu na Jakubovom námestí v Bratislave.

Pietnej spomienky sa zúčastnil predseda vlády Slovenskej republiky Eduard Heger, podpredseda Národnej rady Slovenskej republiky Gábor Grendel, viacerí ministri, štátni tajomníci a poslanci Národnej rady Slovenskej republiky.

Eduard Heger prítomných oboznámil s obsahom uznesenia vlády Slovenskej republiky, ktorá pri príležitosti nastolenia 75 rokov od nastolenia komunistického režimu v bývalom Československu odsúdila zločiny režimu a vzdala úctu jeho obetiam.

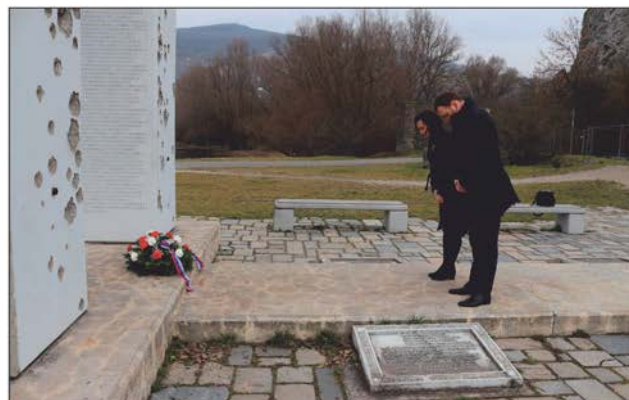
Za Ústav pamäti národa položila veniec k pamätníku podpredsedníčka Správnej rady Ústavu pamäti národa Marína Zavacká. Pietneho aktu sa

zúčastnili aj zástupcovia Konfederácie politických väzňov Slovenska a Zväzu protikomunistického odboja, ako aj starosta mestskej časti Bratislava Staré mesto Matej Vagač, Magistrát hlavného mesta SR Bratislava a širšia verejnosť.

Zástupcovia Ústavu pamäti národa si pamiatku obetí komunistického režimu uctili aj položením vencov pri pamätníkoch Brána slobody na Devíne a na cintoríne Vrakuňa 24. februára.

Vence k Pamätníku obetiam komunizmu na Jakubovom námestí položili predstavitelia vlády, parlamentu a bratislavskej samosprávy (Foto: Ján Endrődi)

Zástupcovia Ústavu pamäti národa pri položení venca k pamätníku Brána slobody na Devíne (Foto: Ján Endrődi)

PN 1/2022

NA ÚVOD

PEHR, Michal

ŠTÚDIE

HALADOVÁ, Silvia. Reflexie kolektivizačnej propagandy na stránkach denníka Pravda v období rokov 1949 – 1950, s. 3 – 36.

DOKUMENTY

NEUPAUER, František – ŠIMULČÍK, Ján. Slovenská organizácia na ochranu ľudských práv v dokumentoch Štátnej bezpečnosti a príhovor Vladimíra Jukla z apríla 1968, s. 37 – 51.

MATERIÁLY

HALLA, Josef. Znárodný umelec. Poválečná léta Dušana Jurkoviče a jeho rodiny, s. 52 – 58.

ROZHOVORY

SOKOLOVIČ, Peter. Príbeh exulanta. Rozhovor s Františkom Michalovičom, s. 59 – 77.

PRÍBEHY PRENASLEDOVANÝCH

FIALKOVIČOVÁ, Miriama. Prípad František Lučanský – dlhá cesta „dedinského boháča“ k rehabilitácii, s. 78 – 83.

RECENZIE

KINČOK, Branislav. Doskočil, Zdeněk. V žalári a vyhnanství. Ladislav Novomeský v éře stalinismu a poststalinismu, s. 84 – 86.

ÚPN INTERNE

s. 87 – 91.

PREHLAD ČLÁNKOV UVEREJNENÝCH V ROKU 2021

s. 92.

PN 3/2022

NA ÚVOD

SIVOŠ, Jerguš

ŠTÚDIE

GAREK, Martin. Štátna katolícka akcia na Kysuciach – vzbury a nepokoje v roku 1949, s. 3 – 20.

TREISOVÁ, Monika. Rudolf Fiby – tichý bojovník za slobodu, s. 21 – 40.

DOKUMENTY

KINČOK, Branislav. Počiatky stranického vyšetrovania v Komunistickej strane Československa na príklade Vojtecha Jančíka, s. 41 – 67.

MATERIÁLY

RYCHLÍK, Jan. Deportácie slovenských židov v ľudáckej a neofudáckej exilovej literatúre. Popieranie zodpovednosti predstaviteľov vojnovnej Slovenskej republiky na deportáciách židov, s. 68 – 74.

PRÍBEHY PRENASLEDOVANÝCH

OGURČÁK, Lubomír. Milava – Forbasy – Nawojowa. Príbeh, ktorý mal zostať zabudnutý, s. 75 – 78.

RECENZIE

MANIK, Rudolf. Pirjevec, Jože. Tito a jeho soudruzi, s. 79 – 82.

VOJČIKOVÁ, Henrieta. Manik, Rudolf. Z dokumentov slovenskej advokácie v epoche socializmu, s. 82 – 85.

ÚPN INTERNE

s. 85 – 90.

PN 2/2022

NA ÚVOD

BÁRTA, Milan

ŠTÚDIE

BALÁŽ, Tomáš. Štefan Dubček v komunistickom odboji 1938 – 1945, s. 3 – 21.

DOKUMENTY

PODOLEC, Ondrej. Prví sudcovia z ľudu. Počiatky tzv. zľudovenia súdnictva po Februári 1948, s. 22 – 33.

MATERIÁLY

KÁRPÁTY, Vojtech. Prípady trestného stíhania hanobenia štátnych a ústavných činiteľov v rokoch 1945 – 1953 na východnom Slovensku, s. 34 – 45.

SVEDECTVO

VRÁBEL, Juraj st.: Karol Vrábek – väzeň totality, s. 46 – 61.

POLEMIKA

MOCKO, Martin. Dubovský Patrik. Ján Langoš. Od samizdatov a VPN k dokumentom ŠtB a ÚPN, s. 62 – 83.

RECENZIE

KOŠÍK, Ľudovít – KINČOK, Branislav. Chadima, Jan. Rudolf Slánský, s. 86.

ÚPN INTERNE

s. 87 – 90.

PN 4/2022

NA ÚVOD

LETZ, Róbert

ŠTÚDIE

HALADOVÁ, Silvia. Kolektivizačná propaganda proti „dedinským boháčom“ na príklade okresných družstevných novín Trnavské roviny (1951 – 1953), s. 3 – 19.

KINČOK, Branislav. Súdne rehabilitácie ako determinant politicko-spoločenského vývoja na Slovensku v prvej polovici roka 1963, s. 20 – 52.

MATERIÁLY

KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Od vydavateľa samizdatu po agenta rozviedky – prípad Miloslava Tačovského, s. 53 – 63.

PRÍBEHY PRENASLEDOVANÝCH

GLESK, Lukáš. Nadežda Evansonová – tragický príbeh rodiny ruských emigrantov, s. 64 – 66.

FRONKOVÁ, Viola – KINČOK, Branislav. Životné osudy evanjelického kňaza Alexandra Lichnera, s. 67 – 75.

SVEDECTVO

KINČOK, Branislav – HALADOVÁ, Silvia. Spomienky Margity Zimanovej na rodičov Pavla a Margitu Valentovcov, s. 76 – 81.

ANOTÁCIE

KOŠÍK, Ľudovít. Rokoský, Jaroslav. Útěk z Leopoldova. Věznice, odboj, doba. Padesátá léta v Československu I. – III., s. 82.

KOŠÍK, Ľudovít. Wyszyński, Stefan. Zápisky z väzenia, s. 83 – 84.

ÚPN INTERNE

s. 84 – 88.

SPOMÍNANIE

JAŠEK, Peter. Za Aristidom Zelenayom (1930 – 2022), s. 89.

GAREK, Martin. Za Matúšom Kučerom (1932 – 2022), s. 90.

PREDPLATNÉ ČASOPISU PAMÄŤ NÁRODA

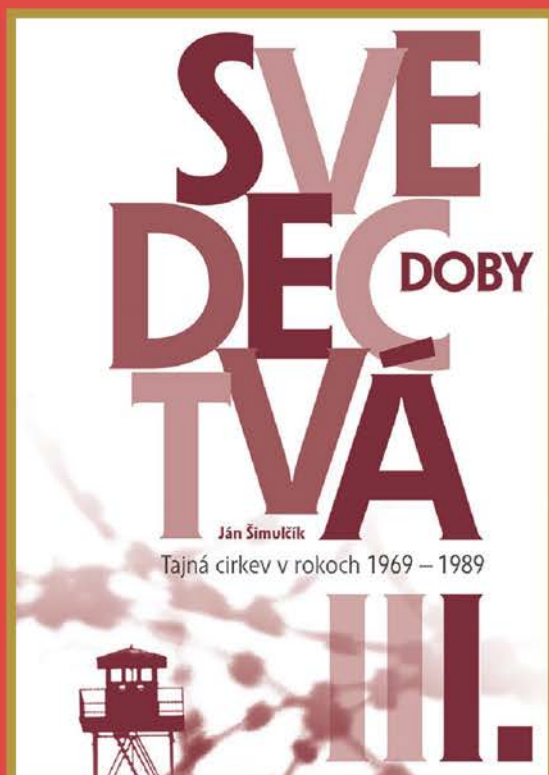
Časopis Pamäť národa, ktorý vychádza od roku 2004, prináša čitateľom na svojich stránkach texty zamerané na obdobie neslobody v slovenských dejinách (1939 – 1989). Ročné predplatné časopisu so štvrtročnou periodicitou je 10 €. V prípade záujmu o predplatné, uhradte, prosím, uvedenú sumu bankovým prevodom na účet Ústavu pamäti národa (IBAN: SK31 1100 0000 0026 2185 2328). Pri platbe vždy uveďte do poznámky svoje meno a priezvisko. Adresu kam a odkedy si želáte náš časopis posilať, pošlite, prosím, e-mailom na distribucia@upn.gov.sk alebo na poštovú adresu: Ústav pamäti národa, Miletičova 21, P. O. BOX 29, 821 18 Bratislava; telefónne číslo 02/59300368. Ak si želáte vystaviť faktúru, pošlite nám vaše fakturačné údaje. Ďakujeme vám za prejavovaný záujem.

YOUTUBE KANÁL ÚSTAVU PAMÄTI NÁRODA

Od roku 2015 má Ústav pamäti národa (ÚPN) na jednej z najpopulárnejších internetových platforiem zriadený svoj vlastný kanál, na ktorom zverejňuje videá zo svojej činnosti. Záujemcovia o dejiny obdobia neslobody 1939 – 1989 tu nájdu krátke tematické videá, v ktorých vedeckí pracovníci ÚPN približujú širokej verejnosti významné historické medzníky, rozhovory s pamätníkmi, ktoré vznikli v rámci projektu Oral History, niektoré dokumentárne filmy z dielne ÚPN a videozáznamy z Diskusných večerov ÚPN, spomienkových akcií, besied, tlačových konferencií a vernisáží. V prípade záujmu si môžu užívatelia označiť odber YouTube kanála ÚPN a budú automaticky informovaní o najnovších videách z produkcie Ústavu pamäti národa.

• t a s r •

NOVÁ KNIHA ÚPN

Ústav pamäti národa
Bratislava 2023
ISBN 978-80-8257-008-6

SVEDECTVÁ DOBY I.

TAJNÁ CIRKEV V ROKOCH 1969 – 1989

JÁN ŠIMULČÍK

Publikácia Ústavu pamäti národa s názvom Svedectvá doby I. prináša čitateľom spomienky šiestich osobností z prostredia tajnej cirkvi. Ide prítom o ľudí, ktorí sa aktívne zapájali do jej širokospektrálnych aktivít, akými boli populárne „stretká“, vydávanie samizdatovej literatúry, púte, petičné akcie (za náboženské slobody či nespravodlivo väznených) a v neposlednom rade Sviečková manifestácia z 25. marca 1988. Všetky aktivity vykonávali napriek neustálej hrozbe represívnych zásahov zo strany komunistického režimu, ktorý ich aktivity klasifikoval ako „protištátnu činnosť“. Kniha je skromným príspevkom k snahe o vyplnenie medzier v našom poznaní o fenoméne tajnej cirkvi na Slovensku, ku ktorej sa zachovalo len málo „oficiálnych“ dokumentov. Aj tie vznikli v prostredí, ktoré ovládal komunistický režim – najmä v proveniencii Štátnej bezpečnosti ako politickej tajnej polície, ktorá aktivity tajnej cirkvi pozorne sledovala. Publikácia vykresľuje príbehy odvážnych ľudí, ktorí toto jedinečné spoločenstvo v 70. a 80. rokoch tvorili a formovali a ktoré zároveň formovalo ich.